

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΜΣ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΤΟΝ 20^Ο ΑΙΩΝΑ

**Σύγκριση Ελλάδας-Σουηδίας στις πολιτικές
αντιμετώπισης της ανεργίας**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ : ΒΑΪΑ ΑΓΓ. ΣΚΑΡΛΑΤΟΥ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ : ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Μ. ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ

ΒΟΛΟΣ, 2012

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας αυτής της διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στη διπλωματική εργασία. Επίσης έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες. Επίσης βεβαιώνω ότι αυτή η πτυχιακή εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά ειδικά για τις απαιτήσεις του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών στην Εφαρμοσμένη Οικονομική του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Βόλος, Μάιος 2012.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	σελ.5-6
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	σελ.7-9
2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ.....	σελ.10-20
2.1. Ορισμός.....	σελ.10
2.2. Σύντομη ιστορική αναδρομή.....	σελ. 11-14
2.3. Ανάπτυξη και μοντέλα του κράτους πρόνοιας.....	σελ.14-15
2.4. Θεωρητικές προσεγγίσεις.....	σελ.15-17
2.5. Προσδιοριστικοί παράγοντες κοινωνικής πολιτικής.....	σελ.17-18
2.6. Βασικές Συνθήκες ευρωπαϊκής κοινωνικής εξέλιξης	σελ.18-20
3. ΑΝΕΡΓΙΑ.....	σελ.21-28
3.1. Ορισμός.....	σελ.21
3.2. Είδη ανεργίας.....	σελ.21-24
3.3. Προσδιοριστικοί παράγοντες της ανεργίας.....	σελ.24-26
3.4. Συνέπειες της ανεργίας.....	σελ. 26-28
4. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	σελ.29-60
4.1 Εισαγωγή.....	σελ.29
4.2 Η αρχή του 20 ^{ου} αιώνα.....	σελ.29-32
4.2.1 Παράγοντες διαμόρφωσης της ανεργίας.....	σελ.29-30
4.2.2 Η εξέλιξη της ανεργίας από το 1900 έως το 1918.....	σελ.30-31
4.2.3 Πολιτικές προστασίας από την ανεργία.....	σελ.31-32
4.3 Οι δεκαετίες του Μεσοπολέμου.....	σελ.32-38
4.3.1 Προσδιοριστικοί παράγοντες της ανεργίας.....	σελ.32-34
4.3.2 Εξέλιξη της ανεργίας 1920-1940.....	σελ.34-36
4.3.3 Πολιτικές αντιμετώπισης της ανεργίας 1920-1940.....	σελ.36-38

4.4 Από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970.....σελ.38-45	
4.4.1 Παράγοντες προσδιορισμού της ανεργίας 1940-1970.....σελ.38-39	
4.4.2 Η πορεία της ανεργίας 1940-1970.....σελ.39-41	
4.4.3 Πολιτικές απασχόλησης.....σελ.41-45	
4.5 Οι κρίσεις του 1970 .....σελ.45-49	
4.5.1 Προσδιοριστικοί παράγοντες της ανεργίας 1970-1979.....σελ.45-46	
4.5.2 Πορεία της ανεργίας 1970-1979.....σελ.46-48	
4.5.3 Πολιτικές καταπολέμησης της ανεργίας.....σελ.48-49	
4.6 Η περίοδος 1980-1989.....σελ.49-54	
4.6.1 Παράγοντες διαμόρφωσης της ανεργίας 1980-1989.....σελ.49-50	
4.6.2 Η πορεία της ανεργίας 1980-1989.....σελ.50-51	
4.6.3 Πολιτικές απασχόλησης 1980-1989.....σελ.51-54	
4.7 Η περίοδος 1990-1999.....σελ.54-60	
4.7.1 Προσδιοριστικοί παράγοντες της ανεργίας 1990-1999.....σελ.54-55	
4.7.2 Η πορεία της ανεργίας 1990-1999.....σελ.55-56	
4.7.3 Πολιτικές κοινωνικής προστασίας από την ανεργία.....σελ.56-60	

5. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ

ΣΤΗ ΣΟΥΗΔΙΑ.....σελ.61-86

5.1 Εισαγωγή.....σελ.61

5.2 Η περίοδος 1900-1929.....σελ.61-66

5.2.1 Προσδιοριστικοί παράγοντες της ανεργίας.....σελ.61-64

5.2.2 Η πορεία της ανεργίας την περίοδο 1900-1929.....σελ.64

5.2.3 Πολιτικές απασχόλησης.....σελ.64-66

5.3 Η τριακονταετία 1930-1959.....σελ.66-71

5.3.1 Συντελεστές καθορισμού του επιπέδου της ανεργίας .....σελ. 66-69

5.3.2 Η διαδρομή της ανεργίας το διάστημα 1930-1959.....σελ.69-70

5.3.3 Πολιτικές αντιμετώπισης της ανεργίας σελ.70-71

5.4 Το διάστημα από το 1960 έως το 2000.....σελ.71-86

5.4.1 Παράγοντες προσδιορισμού της ανεργίας σελ.71-76

5.4.2 Η εξέλιξη της ανεργίας τις δεκαετίες 1960-2000.....σελ.76-79	
5.4.3 Πολιτικές καταπολέμησης της ανεργίας.....σελ.79-86	
6. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΕΛΛΑΔΑΣ-ΣΟΥΗΔΙΑΣ ΣΤΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ.....σελ. 87-104	
6.1 Εισαγωγή.....σελ.87	
6.2 Η περίοδος 1900-1950.....σελ.87-93	
6.2.1 Καθοριστικοί παράγοντες στην οικονομική και κοινωνική εξέλιξη των δύο χωρών.....σελ.87-90	
6.2.2 Πορεία της ανεργίας στις δύο χώρες.....σελ.90-91	
6.2.3 Σύγκριση των πολιτικών αντιμετώπισης της ανεργίας.....σελ.92-93	
6.3 Το διάστημα 1951-2000.....σελ.93-104	
6.3.1 Συντελεστές προσδιορισμού της ανεργίας στις δύο χώρες.....σελ.93-97	
6.3.2 Εξέλιξη της ανεργίας στις δύο χώρες.....σελ.97-99	
6.3.3 Αντιπαράβολή των πολιτικών καταπολέμησης της ανεργίας.....σελ.100-104	
7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....σελ.105-107	
8. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....σελ.108-110	

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία αφορά στον κοινωνικό χαρακτήρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.). Πραγματεύεται την κοινωνική πολιτική δύο χωρών, της Ελλάδας και της Σουηδίας, *στο θέμα της αντιμετώπισης της ανεργίας*. Η τελευταία επιλέχτηκε καθώς είναι μία χώρα από τη Σκανδιναβία, μία περιοχή που αναπτύχθηκε περισσότερο σε αυτόν τον τομέα. Από την άλλη μεριά, η Ελλάδα είναι μία χώρα που έχει κάνει αρκετές προσπάθειες αλλά για διάφορους λόγους δεν έχει την ίδια ανάπτυξη. Οι πολιτικές που ακολούθησαν αυτές οι χώρες όσον αφορά στο κράτος πρόνοιας ήταν αρκετά διαφορετικές και αυτός ήταν και ο κύριος λόγος επιλογής τους. Παρά το γεγονός ότι αποτελούν κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι διαφορές τους είναι μεγάλες καθώς το θέμα της κοινωνικής πολιτικής έχει μεγάλη ιστορία πολύ πριν την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (Ε.Ο.Κ.). Ήταν κάτι που απασχολούσε από πολύ παλιά τους ασκούντες την εξουσία. Ωστόσο, η εξέλιξη της κάθε χώρας σε αυτό τον τομέα ήταν διαφορετική. Ιδιαίτερα στον τομέα της ανεργίας υπάρχουν σημαντικές διαφορές τις οποίες και θα μελετήσουμε προκειμένου να βγάλουμε ορισμένα ιδιαίτερος χρήσιμα συμπεράσματα για την περίοδο που διανύουμε.

Αυτό που είναι σίγουρο είναι ότι αυτή η εργασία θα μελετήσει ένα θέμα που είναι πολύ σημαντικό τόσο για την οικονομική όσο και για την κοινωνική εξέλιξη μιας χώρας. Η ανεργία αποτελεί ένα πρόβλημα που μαστίζει τις κοινωνίες και επηρεάζει τόσο σε εθνικό όσο και σε προσωπικό επίπεδο τις εξελίξεις.

ABSTRACT

This working paper refers to the social character of the European Union (EU). It deals with the social policy of two countries, Greece and Sweden, in dealing with unemployment. The second one was chosen on the ground that it is a country in Scandinavia, an area that was much more developed in this field than other European areas. On the other hand, Greece is a country that has made several attempts but for various causes it has not the same evolution. The policies followed by these countries on the welfare state were quite different and this was the main reason for their choice. Despite the fact that they are members of the European Union, they are quite different as far as social policy is concerned. It is an issue that has rich history long before the establishment of the European Economic Community (EEC). Many governments were concerned about this subject for many decades. However, the development of each country in this area differed. Particularly, in the field of unemployment there are significant disputes which we will study in order to draw some useful conclusions for the period in which we live.

What is certain is that this work will study a subject that is very important both for economic and social development for a country. Unemployment is a problem plaguing societies and affects both national and personal developments.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πριν από μισό περίπου αιώνα, οι προσπάθειες έξι ευρωπαϊκών χωρών (Βέλγιο, Γαλλία, Ολλανδία, Δυτική Γερμανία, Λουξεμβούργο και Ιταλία) οδήγησαν στην ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (Ε.Ο.Κ.). Στόχος της ήταν η οικονομική συνεργασία αυτών των χωρών και η εξέλιξή της σε μία ισχυρή οικονομική, κοινωνική και πολιτική ένωση. Για να επιτευχθεί αυτό προωθούνταν η συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών με γνώμονα την αλληλεγγύη. Τα επίσημα όργανά της εργαζόνταν σε καθημερινή βάση για να προσφέρουν ένα καλύτερο επίπεδο ζωής στους κατοίκους των χωρών που συμμετείχαν σε αυτή. Όλα έδειχναν ότι είχε γεννηθεί μία πολύ ισχυρή δύναμη, η οποία θα είχε πολλά χρόνια ζωής.

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, η οικονομική ενοποίηση ήταν πρωταρχικός στόχος αυτής της Κοινότητας με αποτέλεσμα **η κοινωνική διάσταση να έρχεται σε δεύτερη μοίρα**. Ωστόσο με το πέρασμα των χρόνων έγινε κατανοητό ότι η πορεία προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση προϋποθέτει τον παράλληλο συντονισμό των χωρών και σε κοινωνικό επίπεδο. Η βελτίωση της κοινωνικής ζωής των πολιτών μέσα σε ένα καλά θεσπισμένο πλαίσιο θα προωθούσε την οικονομική ενοποίηση. Κύριο μέλημα, επομένως, έγινε οι περισσότερες πετυχημένες χώρες σε αυτόν τον τομέα να αποτελέσουν παράδειγμα. Να καταφέρουν να λειτουργήσουν ουσιαστικά ως καθοδηγητές προκειμένου η κοινωνική πολιτική τους να υιοθετηθεί και από τις υπόλοιπες, οι οποίες υστερούσαν σε αυτόν τον κλάδο.

Ωστόσο, αν και με μία πρώτη ανάγνωση αυτό φαινόταν εφικτό η πράξη έδειξε ότι ήταν μία διαδικασία πολύ πιο δύσκολη. Ο συντονισμός χωρών με διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά επίπεδα αποτελούσε και συνεχίζει να αποτελεί πεδίο προβληματισμού. Δεν ήταν τυχαίο ότι είχαν προηγηθεί χρόνια προσπαθειών βελτίωσης του κράτους πρόνοιας στις χώρες αυτές μεμονωμένα. Υπάρχει μία μακρά ιστορία σε αυτόν τον τομέα και ειδικά ο 20^{ος} αιώνας αποτέλεσε την περίοδο που έγιναν πολύ σημαντικά βήματα από διάφορες χώρες προκειμένου να αποκτήσουν μία κοινωνική πολιτική που να δημιουργεί αίσθημα ασφάλειας στους πολίτες. Ακόμα και πριν την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και μετέπειτα της Ευρωπαϊκής Ένωσης τα κράτη επιχειρούσαν με την υιοθέτηση διαφόρων πολιτικών ή την ίδρυση κάποιων οργανισμών να ενισχύσουν την κοινωνική προστασία. Κάποιες από αυτές τις προσπάθειες ευοδώθηκαν και άλλες όχι. Σημαντική πάντως ήταν έστω και η προσπάθεια που έγινε, καθώς αποτέλεσε σκαλοπάτι για την μετέπειτα εξέλιξη των χωρών σε αυτόν τον τομέα.

Το κράτος πρόνοιας και το πως αυτό θα πρέπει να εκφράζεται μέσα από διάφορες πολιτικές, αποτέλεσε θέμα αντιπαράθεσης μεταξύ διάφορων σχολών οικονομικής σκέψης για πολλά χρόνια. Ο κοινωνικός ρόλος του σύγχρονου κράτους, η έκταση και ο χαρακτήρας της παρέμβασής του στον κοινωνικό ιστό υπήρξε και εξακολουθεί να είναι ένα από τα πιο αντιφατικά και πολυσυζητημένα θέματα. Καθημερινά αναφύονται ερωτήματα σχετικά με τη σχέση κράτους-κοινωνίας και τη μορφή που αυτή πρέπει να έχει με γνώμονα βασικές ανθρώπινες ανάγκες. Παρουσιάζεται συνεχώς το πρόβλημα της χρονικής υστέρησης: από τη μια μεριά η άσκηση σωστής κοινωνικής πολιτικής απαιτεί την ανάπτυξη ενός θεωρητικού προβληματισμού, ενός υπόβαθρου που θα συντελέσει στη λήψη κατάλληλων αποφάσεων. Από την άλλη μεριά στην καθημερινή πρακτική γίνεται όλο και πιο επιτακτική η άμεση ποσοτική και ποιοτική κάλυψη ανθρώπινων αναγκών.

Για παράδειγμα, η ανάγκη του ανθρώπου να εργαστεί προκειμένου να επιβιώσει απαιτεί πρακτικές πολιτικές, δηλαδή λήψη μέτρων που θα έχουν άμεσα επιρροή στην καθημερινή ζωή των πολιτών. Θα τους προστατεύουν από την ανεργία, εξασφαλίζοντας τους τουλάχιστον ένα ελάχιστο εισόδημα επιβίωσης. Δε θα μένουν σε θεωρητικό επίπεδο και η εφαρμογή τους δε θα είναι χρονοβόρα διαδικασία.

Η ανεργία είναι ένα φαινόμενο που ειδικά τα τελευταία χρόνια ταλαιπωρεί σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού των χωρών. Αποτελεί από τα πιο σημαντικά προβλήματα των οικονομιών. Λειτουργεί ως ανασταλτικός παράγοντας για την εξέλιξη των οικονομιών και αυτός είναι και ο κύριος λόγος για τον οποίο απαιτούνται άμεσες λύσεις μέσα από πολιτικές που θα καλύπτουν αυτή την ανάγκη.

Οι πολιτικές που υιοθετήθηκαν σε αυτόν τον τομέα από τις διάφορες χώρες της Ευρώπης ποικίλουν. Ειδικά μετά το 1950, όπου η ανεργία άρχισε να αυξάνεται με γοργούς ρυθμούς, οι κυβερνήσεις των κρατών έκαναν διάφορες προσπάθειες να ανακόψουν αυτή την ανοδική πορεία. Σε κάποιες περιπτώσεις οι πολιτικές αυτές είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Σε κάποιες άλλες όχι. Σημαντικό ρόλο στα αποτελέσματα αυτών των πολιτικών έπαιξαν και τα μεταναστευτικά ρεύματα που δημιουργήθηκαν μετά τις εκτεταμένες καταστροφές των Παγκοσμίων Πολέμων. Οι ευρωπαίοι πολίτες αναζητώντας μία καλύτερη ζωή, που θα τους εξασφάλιζε η εύρεση εργασίας, μετανάστευαν σε χώρες όπου οι συνθήκες στην αγορά εργασίας ήταν καλύτερες. Οι μετακινήσεις αυτές επηρέαζαν τις οικονομίες και των χωρών υποδοχής αλλά και των χωρών προέλευσης. Έτσι οι ασκούντες την εξουσία είχαν έναν επιπλέον παράγοντα που τους πίεζε για την άσκηση σωστής κοινωνικής πολιτικής προκειμένου να μειωθεί η εκροή εργατικού δυναμικού και να ενισχυθεί η οικονομία. Όλη

αυτή η κατάσταση ανήγαγε τη μελέτη για την υιοθέτηση σωστών μέτρων κοινωνικής προστασίας σε θέμα βαρύνουσας σημασίας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αυτής της εργασίας θα παρουσιαστεί γενικότερα η κοινωνική πολιτική και θα γίνει μία σύντομη ανασκόπηση σε διάφορες μορφές που πήρε αυτή κατά τη διάρκεια των αιώνων και ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα. Θα παρουσιαστούν οι παράγοντες που την επηρεάζουν, αλλά και οι σχολές σκέψης που υπήρχαν. Θα αναπτυχθεί εν συντομία τι υποστήριζε η καθεμία αλλά και η εξέλιξή τους.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στην ανεργία γενικότερα, ως ξεχωριστό πρόβλημα στην οικονομία μιας χώρας. Θα παρουσιάσουμε την επίδρασή της στην οικονομική ανέλιξη μιας χώρας αλλά και στη διαμόρφωση του κοινωνικού της επιπέδου. Ακολουθεί η παρουσίαση των βασικών ειδών ανεργίας καθώς και των συνεπειών αυτής σε εθνικό και προσωπικό επίπεδο.

Το επόμενο κεφάλαιο, το τέταρτο, θα αποτυπώσει πιο συγκεκριμένα την κοινωνική πολιτική που ακολουθήθηκε στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα και αφορούσε στην καταπολέμηση της ανεργίας. Θα αναλυθούν οι διάφοροι παράγοντες που επέδρασαν στο επίπεδο της ανεργίας στην ελληνική οικονομία και θα περιγραφούν οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν για την αντιμετώπισή της.

Το πέμπτο κεφάλαιο αποτελεί μία εξέταση της πλευράς της Σουηδίας πάνω σε αυτόν τον τομέα. Θα παρουσιαστούν οι πολιτικές που υιοθετήθηκαν σχετικά με το συγκεκριμένο θέμα και η εξέλιξη του φαινομένου κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα.

Αφού γίνει αυτή η σύντομη παρουσίαση των δύο χωρών θα ακολουθήσει στο επόμενο, έκτο, κεφάλαιο η σύγκριση αυτών προκειμένου να διαπιστωθεί ποιοι παράγοντες έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του επιπέδου της ανεργίας στις δύο χώρες. Θα επισημανθούν οι διαφορές στην εξέλιξή της στις δύο οικονομίες. Θα μελετηθεί η ομοιότητα και η διαφορετικότητα των πολιτικών που ακολουθήθηκαν από τις κυβερνήσεις για την καταπολέμησή της.

Τέλος, θα προσπαθήσουμε να εξάγουμε κάποια συμπεράσματα που αφορούν στην κοινωνική πολιτική που υιοθετήθηκε και στο κατά πόσο αυτή ήταν σωστή ανάλογα πάντα με τις συνθήκες που επικρατούσαν στην κάθε χώρα.

2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

2.1 Ορισμός

Ξεκινώντας από τον όρο «κράτος πρόνοιας» αξίζει να σημειωθεί ότι επικράτησε διεθνώς κατά τη μεταπολεμική περίοδο και ουσιαστικά αναφερόταν στη διεύρυνση της κοινωνικής λειτουργίας του αστικού κράτους. Αυτό θεωρήθηκε ότι θα αποτελούσε σημαντικό βήμα για τον εξανθρωπισμό του καπιταλιστικού συστήματος. Σύμφωνα με το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών η έννοια του κράτους πρόνοιας είναι πολύ ρευστή και μόνο μέσα από τον προσδιορισμό των στόχων του μπορεί να αποτυπωθεί με επιτυχία η σημασία του (Γεωργιάδης, Καπετανάκη και Παπαφλέσσα 1985). Συνεπώς, στόχος της Κοινωνικής Πρόνοιας είναι η:

«παροχή βοήθειας σε ολόκληρο τον πληθυσμό και ειδικά σε ομάδες που αντιμετωπίζουν προσωρινά ή μόνιμα κοινωνικά ή προβλήματα υγείας, για τη δημιουργία αξιοπρεπών συνθηκών ζωής, για την αξιοποίηση όλων των δυνατοτήτων και των ταλέντων τους και για ενεργό συμμετοχή στην κοινωνικοοικονομική ζωή και ανάπτυξη της χώρας, ανεξάρτητα από την οικονομική κατάσταση και τον τόπο διαμονής τους»¹.

Όπως παρατηρείται, αυτός ο πιο σύγχρονος ορισμός των στόχων της κοινωνικής πρόνοιας διαφέρει αρκετά από αυτόν των παλαιότερων χρόνων. Τώρα δίνεται έμφαση στην κάλυψη των κοινωνικών αναγκών όλων των πολιτών και όχι μόνο των ευπαθών ομάδων όπως συνέβαινε παλαιότερα. Απώτερος σκοπός είναι η εξασφάλιση αξιοπρεπών συνθηκών ζωής με τη λήψη προληπτικών μέτρων και όχι με προσωρινή θεραπεία των συμπτωμάτων.

Η ανάγκη οργάνωσης ενός άρτιου συστήματος κοινωνικών υπηρεσιών πηγάζει από την εμφάνιση δυσκολιών στην ζωή του ανθρώπου. Σε διάφορες φάσεις της ζωής του έρχεται αντιμέτωπος τόσο στο στενό κοινωνικό κύκλο όσο και στον ευρύτερο με καταστάσεις τις οποίες μόνος του δεν μπορεί να διαχειριστεί. Δεν αρκεί η ατομική προσπάθεια, ή ακόμα και η βοήθεια του οικογενειακού ή φιλικού περιβάλλοντος. Κρίνεται αναγκαία η λήψη μέτρων από το κράτος προκειμένου να προστατέψει τους πολίτες απέναντι σε δύσκολες κοινωνικές συνθήκες, όπως η φτώχεια, η ασθένεια, η αναπηρία, η ανεργία.

Εν κατακλείδι, το κράτος αναλαμβάνει την ευθύνη να συντηρήσει έναν μη ενεργό πληθυσμό μέσα από την ανάπτυξη ενός πλέγματος κοινωνικής ασφάλισης για ηλικιωμένους, ασθενείς, άτομα με ειδικές ανάγκες αλλά και ανέργους.

---

¹ ΚΕΠΕ Θέματα Προγραμματισμού ΕΙ, Εκθέσεις για το Πρόγραμμα 1983-1987. Κοινωνική Πρόνοια, Αθήνα 1985, σελ. 41

2.2 Σύντομη ιστορική αναδρομή

Όλοι αυτοί οι παράγοντες συνέβαλλαν στην πορεία της εξέλιξης του κράτους πρόνοιας, η οποία είχε διάφορα στάδια. Καταρχήν στους αρχαίους χρόνους όσον αφορά στους ανατολικούς λαούς κυριαρχεί η θρησκεία και η οργανωμένη δράση των ιερών θεσμών σε θέματα κοινωνικού ενδιαφέροντος. Στη Δύση, από την άλλη μεριά, έχουμε παρεμβάσεις της κρατικής εξουσίας που αναφέρονται στην εξασφάλιση τροφής, στέγασης κτλ. Αξίζει να σημειωθεί ότι ενώ στους ανατολικούς λαούς δεν υπήρχε κάποια πρόβλεψη και κάποια προστασία για τους δούλους, σε κάποιες δυτικές χώρες υπήρχαν ειδικά μέτρα για αυτούς όπως για παράδειγμα ότι υπήρχαν γιατροί δούλοι, οι οποίοι ασχολιόντουσαν με την περίθαλψη αποκλειστικά των δούλων.

Στη συνέχεια, στη Ρωμαϊκή περίοδο, η επεκτατική πολιτική που ακολουθούν τα όργανα της εξουσίας καθορίζει και την κοινωνική πολιτική που ακολουθείται. Στα χρόνια της ακμής οι συνθήκες είναι καλύτερες από ότι στα χρόνια της παρακμής. Τότε το κράτος πρόνοιας εγκαταλείπεται εντελώς, δεν υπάρχει καμία σημαντική βοήθεια στον εξαθλιωμένο λαό με αποτέλεσμα να αυξάνονται η σωματεμπορία και η διαφθορά. Μέτρα κοινωνικής προστασίας λήφθηκαν μόνο σε περιόδους όπου κυριαρχούσε ο κίνδυνος της αναταραχής, προκειμένου να εκτονωθεί ο λαός και να ανατραπεί το κλίμα δυσφορίας.

Ακολουθεί η Μεσαιωνική περίοδος όπου κυρίαρχο ρόλο παίζει η Εκκλησία. Ιδιαίτερα ο χριστιανισμός συμβάλλει στη δημιουργία κλίματος κοινοκτημοσύνης και αλληλοβοήθειας ανεξάρτητα από φύλο, φυλή ή εθνότητα. Παράλληλα όμως εκδηλώνεται ένας μυστικισμός από την πλευρά της χριστιανικής εκκλησίας, η οποία βοηθάει τους φτωχούς αλλά όχι μέσα στα πλαίσια μίας κοινωνικής πολιτικής. Περισσότερο επικρατεί το αίσθημα ηθικής και θρησκευτικής πίστης του ελεούντος παρά αυτό της κοινωνικής συνοχής. Οι φτωχοί παραμένουν φτωχοί. Κύριο μέσο επιβίωσής τους είναι η ελεημοσύνη.

Κατά τους βυζαντινούς χρόνους αποτελεί γεγονός η συνεργασία του κράτους με την εκκλησία και η οργανωμένη παροχή βοήθειας σε ευπαθείς ομάδες της κοινωνίας όπως οι χήρες, τα ορφανά και οι άρρωστοι. Δημιουργούνται διάφορα ιδρύματα με τη συμβολή της εκκλησίας αλλά και του κράτους σε θέματα υποδομής και στελέχωσης. Επομένως αρχίζει δειλά, δειλά να λειτουργεί σωστά ο θεσμός της πρόνοιας. Παράλληλα αρχίζουν να αναπτύσσονται θεωρίες σχετικά με την απελευθέρωση των δούλων και τη φροντίδα των φυλακισμένων που δίνουν μία επιπλέον ώθηση στην εξέλιξη της κοινωνικής προστασίας. Βέβαια δεν λείπουν και εδώ τα προβλήματα καθώς παρατηρείται μεγάλος αριθμός ιδρυμάτων, κάτι που παρατηρείται και στις μέρες μας.

Στην Αναγέννηση αρχίζει να διαμορφώνεται η αντίληψη της πρόνοιας ως δικαίωμα. Καλλιεργείται η εξατομίκευση της βοήθειας σε γνήσιες περιπτώσεις ανάγκης ενώ δίνεται έμφαση και στη λήψη προληπτικών μέτρων. Εξακολουθεί να κυριαρχεί η φιλανθρωπία, όμως τώρα δίνεται μεγαλύτερη βάση στην αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης. Γενικότερα, παρατηρείται μια στροφή προς τη διαπαιδαγώγηση των φτωχών και άπορων με στόχο τη μείωση της επαιτείας. Ήδη το 1600 ρυθμίζεται για πρώτη φορά νομοθετικό πλαίσιο καταπολέμησης της φτώχειας και μπαίνουν τα πρώτα κριτήρια κατάταξης του πληθυσμού των φτωχών (Στασινοπούλου 1999).

Αυτή η σημαντική στροφή σχετικά με το θέμα της αντιμετώπισης της φτώχειας πραγματοποιήθηκε στη Μεγάλη Βρετανία, όπου οι εξελίξεις στην κοινωνική πολιτική της το διάστημα 1601-1834 ήταν πολύ σημαντικές. Με το νόμο που προαναφέρθηκε ξεκίνησε από το κράτος μία πολιτική που στηριζόταν στο γεγονός ότι αποτελούσε δική του ευθύνη η φροντίδα των μη προνομιούχων ομάδων της κοινωνίας. Πρόσφερε εργασία σε αυτούς που την είχαν χάσει, περίθαλψη σε αυτούς που την είχαν ανάγκη κτλ. Μέσα από εισφορές που επέβαλλε σε αυτούς που κατείχαν κατοικίες παρείχε και οικονομική βοήθεια σε όσους τη χρειάζονταν. Όλα αυτά συνέβαιναν μέσα σε κάθε ενορία ξεχωριστά. Η κάθε ενορία είχε τους δικούς της άπορους που έπρεπε να φροντίσει. Αυτή η πολιτική ίσχυσε μέχρι το 1688, οπότε λόγω συνθηκών, όπως ο εμφύλιος πόλεμος, ήταν αδύνατον να συνεχίσει η εφαρμογή αυτού του εθνικά οργανωμένου συστήματος προστασίας των φτωχών.

Εκείνη την περίοδο άρχισαν να επικρατούν και καινούριες ιδέες και φιλοσοφίες. Ήταν η περίοδος που άνθησε η φιλοσοφία του *laissez faire*, δηλαδή του φιλελευθερισμού στην οικονομία και την κοινωνία. Επομένως, προωθήθηκε η ιδέα ότι ο καθένας ήταν υπεύθυνος για την κατάστασή του και το ίδιο συνέβαινε και με τους άπορους. Ωστόσο, ο νόμος του 1601 δεν καταργήθηκε αλλά δέχτηκε κάποιες τροποποιήσεις. Νόμοι που θεσπίστηκαν μετέπειτα, όπως αυτός περί Εγκατάστασης το 1662, περιόριζαν τη δυνατότητα φροντίδας ενός φτωχού μόνο στην ενορία όπου είχε γεννηθεί. Έτσι, αποφεύχθηκε η επιβάρυνση περιοχών με ανέργους άλλων ενοριών. Παράλληλα όμως δημιουργήθηκε ένα σοβαρό εμπόδιο στη μετακίνηση του εργατικού δυναμικού. Επίσης, το 1722, οι ενορίες βάσει νόμου μπορούσαν να κατασκευάσουν εργοστασιακά καταστήματα προκειμένου να απασχολήσουν τους άνεργούς τους.

Το 1782 θεσπίστηκαν μέτρα για το διαχωρισμό των φτωχών ανάλογα με το αν ήταν ικανοί να εργαστούν. Σημαντική εξέλιξη ήταν η εξεύρεση σε αυτούς που μπορούσαν να δουλέψουν και το συμπλήρωμα του μισθού τους από το κράτος. Αυτή η αλλαγή, αποτέλεσε σημαντικό

επιχείρημα των φιλελεύθερων κύκλων που ασκούσαν έντονη κριτική στο νόμο του 1601 για τους φτωχούς. Αποτέλεσμα αυτής της αντίδρασης ήταν η αναθεώρηση του νόμου Περί Φτωχών το 1834 με βάση την οποία έγινε μία απόπειρα να μειωθούν οι περιπτώσεις εκμετάλλευσης του αρχικού νόμου εις βάρος του κράτους (Ψαλιδόπουλος 1997).

Έπειτα, από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα μέχρι και το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου έχουμε το στάδιο της αρχικής διεύρυνσης της κοινωνικής λειτουργίας του κράτους. Αναπτύσσονται νοχελικά διάφορα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης ωστόσο όλα παραμένουν σε αρχικό στάδιο. Καθοριστικό ρόλο σε όλη αυτή τη διαδικασία στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα παίζουν και οι πόλεμοι και οι καταστροφές. Οι δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι, η Μικρασιατική Καταστροφή και οι Εμφύλιοι αποτέλεσαν τροχοπέδη για την εξέλιξη του κράτους πρόνοιας. Η προτεραιότητα των κρατών είχε δοθεί στην επιβίωση και την ανασυγκρότηση μετά από αυτές τις δύσκολες καταστάσεις. Η κοινωνική πρόνοια μπήκε σε δεύτερη μοίρα.

Στη συνέχεια έχουμε την περίοδο από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του '60. Αποτελείται από τη χρυσή εποχή καθώς αναγνωρίζεται ευρέως το θεσμικό μοντέλο κοινωνικής πολιτικής και αναπτύσσονται οργανωμένα συστήματα κοινωνικού σχεδιασμού. Η οικονομική άνθηση των χωρών, οι οποίες μετά τους πολέμους έχουν αρχίσει να ανασυγκροτούν τις δυνάμεις τους συμβάλλει σε όλη αυτή την προώθηση των κοινωνικών ζητημάτων.

Δυστυχώς όμως η πορεία αυτή ανακόπτεται από τα μέσα του 1970 με τις πετρελαϊκές κρίσεις. Ακολουθεί μία περίοδος έντονης αμφισβήτησης του κράτους πρόνοιας κατά την οποία προωθείται η ιδιωτικοποίηση των κοινωνικών υπηρεσιών (Στασινοπούλου 1999).

Παρ' όλα αυτά οι συνθήκες κοινωνικής προστασίας έχουν βελτιωθεί αρκετά. Γενικότερα, με την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και ακόμα περισσότερο αργότερα με την Ευρωπαϊκή Ένωση και την οικονομική ενοποίηση των κρατών μελών της δημιουργήθηκε η ανάγκη για κοινές κοινωνικές πολιτικές. Αυτό οφειλόταν κυρίως στο γεγονός ότι μέσα από αυτή τη διαδικασία άρχισε να καλλιεργείται στις χώρες ο φόβος ότι λόγω ανταγωνισμού θα υπήρχε μετανάστευση κεφαλαίου και επιχειρήσεων σε χώρες με φθηνότερο εργατικό κόστος. Κατ' επέκταση θα διογκωνόταν η ανεργία. Επιπλέον, η διαδικασία της ενοποίησης αναπόφευκτα θα πρόσφερε σε κάποιες χώρες θετικές εξελίξεις ενώ σε κάποιες άλλες λιγότερο θετικές. Η άσκηση κοινής κοινωνικής πολιτικής και η μεταβίβαση πόρων θα άμβλυναν λίγο τις αρνητικές αυτές επιδράσεις με αποτέλεσμα να προωθείται η ολοκλήρωση της παραπάνω διαδικασίας.

Τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα η Ευρώπη ειδικά μπαίνει σε μία νέα τροχιά. Η ίδρυση της Ε.Ο.Κ. το 1957, η επέκτασή της με την είσοδο σε αυτή πολλών χωρών (1981 για την Ελλάδα και 1995 για τη Σουηδία) και η μετατροπή της σε Ευρωπαϊκή Ένωση, συνοδεύτηκαν από μία νέα αντίληψη σχετικά με τα κοινωνικά ζητήματα. Προωθείται το κράτος πρόνοιας και η κάλυψη των κοινωνικών αναγκών ανάγεται σε μείζον ζήτημα για τα κράτη μέλη. Γίνεται πλέον σαφές ότι χωρίς το συγχρονισμό των χωρών σε κοινωνικά ζητήματα είναι αδύνατη η οικονομική τους ενοποίηση. Αυτός είναι και ο κυριότερος λόγος που το κράτος πρόνοιας αποτελεί πλέον ένα από τα πρωτεύοντα θέματα των κυβερνόντων. Συνειδητοποιούν επιτέλους την αλληλένδετη σχέση μεταξύ των δύο πολιτικών, οικονομικής και κοινωνικής, και στρέφουν το ενδιαφέρον τους σε ζητήματα κοινωνικής προστασίας (Σακελλαρόπουλος 2011).

2.3 Ανάπτυξη και μοντέλα του κράτους πρόνοιας

Η θεωρία του κράτους πρόνοιας, όπως ειπώθηκε και προηγουμένως, άρχισε ουσιαστικά να αναπτύσσεται στην μεταπολεμική περίοδο, κυρίως στις αναπτυγμένες, καπιταλιστικές χώρες. Επίκεντρο αυτής της ανάπτυξης ήταν ο αγγλόφωνος χώρος με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες να ακολουθούν. Ωστόσο, λόγω της απουσίας λιγότερο αναπτυγμένων χωρών από το χώρο προβληματισμού, αρχικά οι πολιτικές που υιοθετήθηκαν δεν είχαν επιδράσεις από εμπειρίες και συστήματα χωρών του Τρίτου Κόσμου.

Για μεγάλο χρονικό διάστημα η ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας είχε συνδεθεί με δύο κύρια μοντέλα της πρόνοιας, το «υπολειμματικό» και το «θεσμικό - αναδιανεμητικό». Το πρώτο από αυτά βασιζόταν στην αντίληψη ότι οι ανθρώπινες ανάγκες θα καλυφθούν μέσα από τους μηχανισμούς της ελεύθερης αγοράς. Το κράτος ακολουθεί μηχανισμούς επιλεκτικής κάλυψης. Παρεμβαίνει μετά από εξακρίβωση της οικονομικής κατάστασης των πολιτών που χρειάζονται βοήθεια και οι δυνάμεις της αγοράς δεν μπορούν να τους την προσφέρουν. Με αυτό τον τρόπο γίνεται οικονομία πόρων και παρέχεται βοήθεια σε αυτούς που πραγματικά την έχουν ανάγκη.

Στο δεύτερο μοντέλο επικρατεί η ακριβώς αντίθετη άποψη. Κυριαρχούν μέθοδοι καθολικής κάλυψης, οι οποίες αποβλέπουν στην πρόληψη και όχι στη θεραπεία των κοινωνικών προβλημάτων. Παρέχεται βοήθεια σε όλους καθώς επικρατεί η άποψη ότι η αγορά από μόνη της δεν μπορεί να καλύψει τις ανάγκες των πολιτών και εντείνει τις ανισότητες (Στασινοπούλου 1999).

Εκτός από αυτά τα δύο μοντέλα όμως αναπτύχθηκε στις δεκαετίες του '70 και του '80 και ένα νέο μικτό ή αλλιώς πλουραλιστικό πρότυπο, το οποίο και δημιουργήθηκε ως μία διέξοδος στο δίλημμα δημόσιο ή ιδιωτικό. Αποτελεί ένα μοντέλο που προωθεί τη σύμπραξη κράτους και αγοράς, ακόμα και της οικογένειας προκειμένου να καλυφθούν επιτυχώς οι κοινωνικές ανάγκες των πολιτών. Δεν αντιμετωπίζει το κράτος και την αγορά ως εκ διαμέτρου αντίθετους φορείς αλλά ως συμμάχους σε αυτή την προσπάθεια. Στόχος αυτού είναι η εξοικονόμηση πόρων από την άσκηση κοινωνικής πολιτικής και παράλληλα η προσφορά πιο ποιοτικών υπηρεσιών (Στασινοπούλου 2006).

2.4 Θεωρητικές προσεγγίσεις για την κοινωνική πολιτική

Κατά τη διάρκεια όλων αυτών των χρόνων αναπτύχθηκαν διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις για την κοινωνική πολιτική που πρέπει να ακολουθείται από το κράτος. Ορισμένες από αυτές επικράτησαν και συνδέθηκαν με κάποια ιδεολογικά-πολιτικά ρεύματα.

Η πρώτη από αυτές είχε χαρακτηριστεί ως φιλελεύθερη και τασσόταν ενάντια στην κοινωνική παρέμβαση του κράτους. Προωθούσε την άποψη ότι όταν το κράτος δρα σε τέτοιες περιπτώσεις, κοινωνικού ενδιαφέροντος, περιορίζει την ατομική ελευθερία. Εξαπλώνεται ο κρατικός μηχανισμός προσπαθώντας να ελέγχει κάθε πτυχή της ζωής του ατόμου. Με αυτόν τον τρόπο διογκωνόταν το πρόβλημα της γραφειοκρατίας και αυξάνονταν οι δαπάνες χωρίς να υπάρχει αντίστοιχο αποτέλεσμα. Ειδικά μετά την αποτυχία αυτής της τακτικής που υιοθετήθηκε την μεταπολεμική περίοδο, τα επιχειρήματα αυτής της τάσης ενισχύθηκαν.

Αυτός ήταν και ο λόγος που αυτή η προσέγγιση προωθούσε την ατομική πρωτοβουλία για την επίλυση των προβλημάτων. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία μόνο οι ίδιοι οι πολίτες με ατομικές ενέργειες, μέσα από την οικογένεια και με μορφές αυτοβοήθειας θα κάλυπταν τις ανάγκες τους. Υποστήριζε τη γενικότερη φιλοσοφία του *laissez-faire* με βάση την οποία η ελεύθερη λειτουργία της αγοράς αρκούσε για να παρέχει στους πολίτες αυτά που χρειάζονταν. Ο τύπος αυτής της προσέγγισης ήταν ο αντι-συλλογικός και είχε χαρακτηριστεί ως ένα νεοσυντηρητικό κύμα, μία «Νέα Δεξιά».

Συνεχίζοντας, έχουμε παραλλαγές του κοινωνικού ρεφορμισμού όπου ενισχύεται ο ρόλος του κράτους. Αναβαθμίζεται σε σημαντικό παράγοντα, ο οποίος μπορεί να αποτρέψει συνθήκες εξαθλίωσης και να προωθήσει την κοινωνική ισότητα. Εδώ έχουμε διάφορα ρεύματα σχετικά με το ρόλο του κράτους πρόνοιας.

Καταρχήν, παρουσιάζεται ο φαβιανός σοσιαλισμός. Αποτελεί στην ουσία ένα είδος συντηρητικού μεταρρυθμιστικού σοσιαλισμού. Υποστηρίζει τη δράση του κράτους στον κοινωνικό τομέα ως ουδέτερου διαιτητή, ο οποίος προωθεί απλά τις μεταρρυθμίσεις, προς όφελος των πολιτών. Με αυτό τον τρόπο θα ξεπεραστούν οι αρνητικές επιδράσεις του καπιταλιστικού συστήματος στην κοινωνία. Δεν περιορίζει την ατομική πρωτοβουλία ενώ παράλληλα δίνει έμφαση στην ανάδειξη μίας καλά εκπαιδευμένης ομάδας, των ειδικών, που θα οδηγήσουν στην κοινωνική αλλαγή.

Ως υποκατηγορία του κοινωνικού ρεφορμισμού παρουσιάζεται και ο μεταπολεμικός ρεφορμισμός ή αλλιώς νέος φαβιανισμός. Με βάση αυτή την αντίληψη οι κοινωνικές συνθήκες μπορούν να βελτιωθούν από το κράτος αλλά αυτό μπορεί να γίνει και από τον ιδιωτικό τομέα. Δηλαδή, ο ρόλος του κράτους περιορίζεται ενώ προωθείται ένας σύγχρονος πλουραλισμός. Παράλληλα με το κράτος φορέας άσκησης κοινωνικής πολιτικής υποστηρίζεται ότι πρέπει να είναι και η οικογένεια αλλά και η κοινότητα σε πιο γενικές γραμμές (Στασινοπούλου 1999).

Μία ακόμα τάση της θεωρητικής προσέγγισης του κοινωνικού ρεφορμισμού, σύμφωνα με τη Στασινοπούλου (1999), είναι η ριζοσπαστική κοινωνική διοίκηση. Συνδέεται με την πολιτική παράδοση του Μαρξισμού καθώς δίνει έμφαση στην ταξική διάρθρωση της κοινωνίας. Αναφέρεται περισσότερο στο φαινόμενο της φτώχειας και στο κατά πόσο αυτό επηρεάζεται από τη δομή της κοινωνίας. Ο ρόλος του κράτους είναι εκτεταμένος, με παροχή βοήθειας για την κάλυψη των αναγκών. Παράλληλα όμως σημαντικός είναι και ο ρόλος των κινημάτων ενώ προωθείται και ο ρόλος της κοινότητας.

Στη μαρξιστική προσέγγιση, η κρατική μηχανή διαμορφώνεται μέσα από τις συγκρούσεις του καπιταλισμού και της εργατικής τάξης. Μέσα από τους αγώνες των εργαζομένων κατακτώνται διάφορες μορφές κοινωνικής βοήθειας από την πλευρά του κράτους. Ωστόσο η κρατική μηχανή αδυνατεί να επιτελέσει το ρόλο της ως φορέας κοινωνικής πρόνοιας. Μέσα στα πλαίσια του καπιταλιστικού συστήματος και της εξέλιξής του εμφανίζονται συνεχώς νέες μορφές εκμετάλλευσης των εργαζομένων. Κατ' επέκταση ο στόχος της κοινωνικής ισότητας δεν μπορεί να επιτευχθεί.

Μία ιδιαίτερη κατηγορία προσέγγισης είναι και η φεμινιστική κριτική. Το κράτος σύμφωνα με αυτή τη θεωρία βοηθάει στην καλύτερευση των συνθηκών ζωής των γυναικών. Παράλληλα όμως ενισχύει τη γυναικεία εξάρτηση και τον καταμερισμό της εργασίας με βάση το φύλο. Συνεπώς τα αποτελέσματα της κρατικής παρέμβασης στην κάλυψη των κοινωνικών αναγκών δεν είναι ξεκάθαρα (Στασινοπούλου 1999).

Τέλος, υπάρχει και η θεωρία που αντιμετωπίζει το κράτος ως υπεύθυνο για την ανάπτυξη ρατσιστικών συνθηκών όσον αφορά στις κοινωνικές υπηρεσίες. Περιορίζει την πρόσβαση στις υπηρεσίες, οι οποίες είναι και κατώτερης ποιότητας και ουσιαστικά αναπαράγει τις ρατσιστικές διακρίσεις.

Αξιίζει, σε αυτό το σημείο να ειπωθεί ότι η ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης οδήγησε από το 1990 και έπειτα στην εμφάνιση δύο προσεγγίσεων σχετικά με την κοινωνική πολιτική. Η μία από αυτές αναφερόταν στο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο το οποίο άλλοι υποστήριζαν ότι υπάρχει και από άλλους θεωρήθηκε ότι η ύπαρξή του είναι μόνο θεωρητική. Αμφισβητήθηκε διότι επιστημονικά δεν μπορεί να τεκμηριωθεί. Σε αντιπαραβολή με αυτό τονίστηκε η ύπαρξη πολλών ευρωπαϊκών κοινωνικών μοντέλων.

Η δεύτερη προσέγγιση βασίστηκε σε μία μορφή διακυβέρνησης που ονομάστηκε Ανοιχτή Μέθοδος Συντονισμού. Με βάση αυτή το κάθε κράτος ακολουθεί την εθνική κοινωνική πολιτική του αλλά τη συντονίζει με αυτή άλλων κρατών προκειμένου να επιτευχθούν κοινοί στόχοι. Αυτός ο συντονισμός γίνεται μέσα από ήπιες πολιτικές και συνεργασίες. Ωστόσο και αυτή η προσέγγιση δέχτηκε έντονη κριτική καθώς θεωρήθηκε ότι δεν ανταποκρίνεται στις προκλήσεις που θέτει η Ευρωπαϊκή Ενοποίηση, κάτι που αποδείχτηκε και με την πρόσφατη οικονομική κρίση (Σακελλαρόπουλος 2011).

2.5 Προσδιοριστικοί παράγοντες κοινωνικής πολιτικής

Γεγονός είναι ότι σε όλες τις προσεγγίσεις που περιγράφηκαν παραπάνω υπάρχουν κάποιοι κοινοί παράγοντες που συμβάλλουν, ή σε πολλές περιπτώσεις επιβάλλουν, την ανάπτυξη και λειτουργία του κράτους πρόνοιας. Κυριότερος από αυτούς είναι το καπιταλιστικό σύστημα. Η πορεία ενός κράτους προς μία πιο αποτελεσματική μορφή λειτουργίας στα πλαίσια λειτουργίας του καπιταλιστικού συστήματος δημιούργησε τις κατάλληλες συνθήκες για να αναπτυχθούν ανισότητες και να αυξηθούν οι ανάγκες των πολιτών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι με τη βιομηχανοποίηση υπήρξε μαζική μετακίνηση πληθυσμού στα αστικά κέντρα προς εύρεση εργασίας. Δημιουργήθηκαν έτσι νέες ανάγκες στέγασης, φροντίδας κτλ. Το κράτος θα έπρεπε να είναι προετοιμασμένο ώστε να παράσχει αυτή την κάλυψη στον πληθυσμό που μετακινήθηκε.

Σημαντικό επίσης ρόλο στη θεσμοθέτηση κανόνων κοινωνικής πολιτικής έπαιξε και εξακολουθεί να παίζει η οργάνωση εργατικών ενώσεων. Το κράτος σε κάποιες περιπτώσεις αναγκάζεται να υποχωρήσει έπειτα από την πίεση του εργατικού κινήματος, δηλαδή προχωρά σε μέτρα μόνο όταν αναγκάζεται. Επομένως, είναι βαρύνουσας σημασίας η ανάπτυξη των

εργατικών συνδικάτων και η άσκηση πίεσης από αυτά προκειμένου να δημιουργηθεί ένα οργανωμένο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης.

Με την πάροδο του χρόνου η σχέση κράτους – οικογένειας προχωράει σε επόμενο στάδιο. Αρχίζουν να θεωρούνται κοινωνικά προβλήματα θέματα που αποτελούσαν ταμπού και δεν συμπεριλαμβάνονταν στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής. Η απελευθέρωση από αυτές τις προκαταλήψεις έφερε στην επιφάνεια νέες ανάγκες που έπρεπε να καλυφθούν με τη συμβολή του κράτους, όπως για παράδειγμα οι ανύπαντρες μητέρες κτλ.

Ένας τελευταίος παράγοντας που επιδρά σημαντικά στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής είναι και η γραφειοκρατία, η δομή του κράτους και ο μηχανισμός στήριξης αυτής της πολιτικής. Παράλληλα και ο ρόλος των ανώτερων στελεχών της κρατικής μηχανής είναι πρωταρχικός καθώς σε πολλές περιπτώσεις παίρνονται αποφάσεις όχι τόσο για την κάλυψη κοινωνικών αναγκών αλλά για την κάλυψη σκοπιμοτήτων (Στασινοπούλου 1999).

2.6 Βασικές Συνθήκες ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής

Με την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας το 1957 άρχισε μία σειρά Συνθηκών οι οποίες κατοχύρωναν κάθε φορά το πλαίσιο λειτουργίας των κρατών μελών σε διάφορους τομείς της οικονομίας και της κοινωνίας γενικότερα. Πολλές από αυτές έμειναν στην ιστορία καθώς η συμβολή τους ήταν σημαντική στην μετέπειτα πορεία της Ευρώπης.

Εκτός όμως από τις Συνθήκες υπάρχουν και κάποιοι Χάρτες που υπογράφηκαν και έδωσαν μία ώθηση στην πορεία της κοινωνικής πολιτικής στην Ευρώπη. Ένας από αυτούς ήταν ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης, ο οποίος τέθηκε για υπογραφή για πρώτη φορά το 1961 με έτος ισχύς το 1965. Το 1996 αναθεωρήθηκε και εφαρμόστηκε έτσι από το 1999. Με βάση το χάρτη αυτό, προστατεύονται τα θεμελιώδη κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα των πολιτών. Όσες χώρες τον υπέγραψαν ήταν υποχρεωμένες να ακολουθήσουν κάποιες συγκεκριμένες πολιτικές όσον αφορά στην κοινωνική προστασία των πολιτών. Οι χώρες αναλάμβαναν τη δέσμευση να αποστέλλουν σε τακτά χρονικά διαστήματα εκθέσεις από τις οποίες προέκυπταν τα αποτελέσματα της ακολουθούμενης κοινωνικής πολιτικής τους. Παράλληλα, διάφορα θεσμικά όργανα της Ευρώπης και του Χάρτη ελέγχουν τις χώρες αυτές για να διαπιστώσουν κατά πόσο εφαρμόζουν τις πολιτικές που καθορίζει αυτός. Εξετάζουν το βαθμό στον οποίο έχουν σεβαστεί τις δεσμεύσεις τους και καταλήγουν σε κάποια συμπεράσματα. Στην περίπτωση που αυτά είναι αρνητικά για μια χώρα προχωρούν σε συστάσεις προς αυτή αναφορικά με τα μέτρα που έχει δεσμευτεί να εφαρμόσει και αφορούν στην κοινωνική πολιτική που ακολουθεί.

Εξίσου σημαντικός στην εξέλιξη της κοινωνικής πολιτικής στην Ευρώπη ήταν και ο Κοινοτικός Χάρτης των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων του 1989. Με αυτόν κατοχυρώθηκαν γραπτώς δώδεκα βασικά δικαιώματα των εργαζομένων, όπως το δικαίωμα απασχόλησης με δίκαιη αμοιβή, το δικαίωμα κοινωνικής ασφάλισης και φροντίδας, το δικαίωμα της απεργίας κτλ. Ο Χάρτης αυτός είχε πιο ήπια μορφή χωρίς συγκεκριμένες νομικές συνέπειες για τα κράτη μέλη που δεν τηρούσαν όσα διακήρυσσε. Ωστόσο, δεν ήταν τόσο αποτελεσματικός, ιδιαίτερα από νομική πλευρά. Αποτέλεσε όμως σημαντικό κρίκο στην αλυσίδα της κοινωνικής εξέλιξης στην Ευρώπη (Βενιέρης 2002).

Όσον αφορά στις Συνθήκες, ξεκινώντας από την ιδρυτική της Ε.Ο.Κ., αυτή της Ρώμης το 1957, δεν σημειώθηκε κάποια αξιόλογη εξέλιξη σε κοινωνικά θέματα. Αρχικός σκοπός ήταν η οικονομική ενοποίηση και ως επακόλουθο τα κοινωνικά ζητήματα δεν απασχολούσαν ιδιαίτερα τις κυβερνήσεις, οι οποίες δεν είχαν αντιληφθεί ακόμα την ουσιαστική σχέση μεταξύ κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής.

Μετά τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη το 1986 ακολούθησε η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη όπου πραγματοποιήθηκε το πρώτο βήμα για το συγχρονισμό των δύο πολιτικών. Η διαδικασία της ενοποίησης της Ευρώπης απαγκιστρώθηκε για πρώτη φορά από την οικονομική μονομέρεια. Μπήκαν οι νομικές βάσεις για την άσκηση της κοινωνικής πολιτικής των χωρών. Στόχος ήταν να αναπτυχθούν οι πολιτικές κοινωνικής προστασίας των χωρών της Κοινότητας, οι οποίες θα συντονιστούν με επιτυχία.

Σημαντική Συνθήκη γενικότερα για την Ευρώπη υπήρξε η Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992. Παρά το γεγονός ότι η πρόοδος σε κοινωνικό επίπεδο δεν ήταν αντίστοιχη αυτής που σημειώθηκε σε οικονομικό, η Συνθήκη αποτέλεσε σημαντικό σκαλοπάτι για τη μετέπειτα πορεία. Επαναπροσδιόρισε τις αρμοδιότητες της Ένωσης πλέον στα κοινωνικά ζητήματα ενώ παράλληλα προώθησε και τον κοινωνικό διάλογο, βήμα πολύ σημαντικό για τις εξελίξεις σε θέματα κοινωνικής προστασίας των πολιτών.

Μία εξίσου καθοριστική για την κοινωνική πολιτική, ήταν στη δύση του 20^{ου} αιώνα, η Συνθήκη του Άμστερνταμ το 1997. Για ακόμα μία φορά επανακαθορίζονται και επαυξάνονται οι αρμοδιότητες της Ε.Ε. στον κοινωνικό τομέα. Επιπλέον κατοχυρώνονται τα κοινωνικά δικαιώματα και ενισχύεται ο ρόλος των κοινωνικών εταίρων. Εξίσου σημαντική εξέλιξη αποτέλεσε και το γεγονός ότι δόθηκε έμφαση στην υιοθέτηση πολιτικών απασχόλησης από όλες τις χώρες μέλη ενώ προωθήθηκε και ο συντονισμός τους. Σε γενικές γραμμές η Συνθήκη του Άμστερνταμ ήταν από τις πιο σημαντικές για την κοινωνική πολιτική στην Ευρώπη τα τελευταία χρόνια.

Με την αυγή του 21^{ου} αιώνα η Συνθήκη της Λισσαβόνας το 2007 έδωσε άλλη διάσταση στην Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς ανέφερε ότι αυτή πλέον δεν αποτελεί μόνο ένωση οικονομιών αλλά και ένωση αξιών και σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η εξέλιξη των χωρών σε κοινωνικά ζητήματα αλλά και η πλήρης απασχόληση σε αυτές αποτελεί ξεκάθαρα έναν από τους κυρίαρχους στόχους της Ένωσης. Η Ευρώπη αποκτά μία πιο κοινωνική διάσταση, η οποία συνυπάρχει με την ίδια ένταση με την οικονομική αλλά και περιβαλλοντολογική της διάσταση (Σακελλαρόπουλος 2011).

3. ΑΝΕΡΓΙΑ

3.1 Ορισμός

Σύμφωνα με το Διεθνή Οργανισμό Απασχόλησης (International Labour Organization, ILO) ως ανεργία ορίζεται η κατάσταση που βιώνει ένας άνθρωπος όταν αναζητά ενεργά μία θέση στην αγορά εργασίας τις τελευταίες τέσσερις εβδομάδες αλλά παρά τις προσπάθειές του δεν μπορεί να βρει. Με τον όρο ενεργά εννοείται η αναζήτηση που πραγματοποιείται επίσημα, μέσω των γραφείων ευρέσεως εργασίας. Παρόμοιος είναι και ο ορισμός που δίνει για την ανεργία και η Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (Eurostat). Ουσιαστικά υπάρχει υπερβάλλουσα προσφορά εργασίας, υπάρχει διαθέσιμο και πρόθυμο εργατικό δυναμικό και δεν υπάρχουν οι αντίστοιχες θέσεις εργασίας για να απασχοληθεί. Ο άνεργος διαφέρει από τον άεργο καθώς ο δεύτερος δεν εργάζεται μεν αλλά η κατάσταση αυτή προκύπτει από το γεγονός της απροθυμίας του να εργαστεί. Μετριέται ως ποσοστό όταν διαιρείται ο αριθμός των ανέργων σε μία περιοχή με το συνολικό εργατικό δυναμικό της. Αυτό είναι το ποσοστό ανεργίας σε αυτή την περιοχή. Ως εργατικό δυναμικό θεωρείται το σύνολο αυτών που απασχολούνται σε μία εργασία αλλά και αυτών που αναζητούν ενεργά να απασχοληθούν.

Είναι γεγονός ότι υπάρχουν μεγάλες διαφορές ανάμεσα στις χώρες σχετικά με το πώς ορίζει η καθεμία την ανεργία. Αυτό αποτελεί σημαντικό εμπόδιο στη σύγκριση μεταξύ των χωρών. Επίσης ο προσδιορισμός της λέξης «ανεργός πληθυσμός» είναι διαφορετικός μεταξύ των χωρών. Έτσι έχουμε περιπτώσεις που υπάρχουν πλασματικοί άνεργοι και άλλες όπου υπάρχουν άνεργοι που δεν υπολογίζονται στις μετρήσεις. Ωστόσο εδώ και χρόνια η Στατιστική Υπηρεσία των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων υποχρέωσε τα κράτη μέλη να υπολογίζουν την ανεργία τους με μία εναρμονισμένη μέθοδο προκειμένου να μπορούν να γίνουν συγκρίσεις μεταξύ των χωρών (Γκότσης 1990).

Γεγονός πάντως αποτελεί η αναγωγή της ανεργίας σε ένα από τα πρωτεύοντα πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά ζητήματα των χωρών τόσο στην Ευρώπη όσο και διεθνώς. Συμβάλει σε μεγάλο βαθμό στην όξυνση των ανισοτήτων, είναι υπεύθυνη για τη φτώχεια ενώ δημιουργεί κοινωνικές και πολιτικές εντάσεις.

3.2 Είδη ανεργίας

Με βάση τη βιβλιογραφία είναι κοινώς αποδεκτά τέσσερα είδη ανεργίας. Ανάλογα με την αιτία που την προκαλεί αλλά και με το χρονικό ορίζοντα που εκδηλώνεται κατατάσσεται σε

ένα από αυτά τα είδη. Αυτά είναι η ανεργία τριβής, η κυκλική ανεργία, η διαρθρωτική ανεργία και η εποχική ανεργία.

Το πρώτο είδος, η **ανεργία τριβής**, είναι η μορφή ανεργίας που αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι οποιασδήποτε οικονομίας αν και το ποσοστό του στο εργατικό δυναμικό είναι σχετικά μικρό. Πρόκειται για την ενδιάμεση κατάσταση που βιώνει ο εργαζόμενος όταν αποφασίζει να εγκαταλείψει την εργασία του και να αναζητήσει κάποια άλλη καινούρια. Οι λόγοι μπορεί να είναι διάφοροι. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι μεσολαβεί κάποιο διάστημα συνήθως μέχρι να βρει νέα εργασία. Για αυτό το διάστημα θεωρείται άνεργος. Θεωρείται λογικό αυτό το είδος της ανεργίας να συναντάται περισσότερο σε νεαρές ηλικίες. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι κάποιος νέος, χωρίς σοβαρές οικονομικές υποχρεώσεις αφήνει πιο εύκολα μια δουλειά προκειμένου να αναζητήσει κάποια άλλη που θα τον ικανοποιεί περισσότερο. Επίσης, είναι αναμενόμενο, μέσα στη διαδικασία εξειδίκευσης στον τομέα που του αρέσει να περάσει από διάφορες θέσεις εργασίας τις οποίες τελικά εγκαταλείπει για να φτάσει πιο κοντά στην επιθυμητή. Ακριβώς επειδή η ανεργία αυτή, είναι ουσιαστικά αποτέλεσμα συνειδητής επιλογής του εργαζόμενου, συνήθως έχει βραχυχρόνιο χαρακτήρα. Μεταβάλλεται προς την ίδια κατεύθυνση με την οικονομική δραστηριότητα, δηλαδή όσο αναπτύσσεται μία οικονομία τόσο αυξάνεται το ποσοστό της ανεργίας τριβής. Η ευημερία στις επιχειρήσεις δημιουργεί συνεχώς νέες θέσεις και είναι αναμενόμενο να υπάρχει μετακίνηση του εργατικού δυναμικού από τη μία εταιρία στην άλλη. Αντιθέτως, η χρονική της διάρκεια αλλάζει προς της αντίθετη κατεύθυνση. Σε περιόδους ύφεσης, η παραγωγική δραστηριότητα περιορίζεται και οι επιχειρηματίες όχι μόνο δεν αναζητούν νέους υπαλλήλους αλλά σε πολλές περιπτώσεις διώχνουν και τους ήδη απασχολούμενους. Έτσι, όταν κάποιος αφήσει την εργασία του για να αναζητήσει κάποια καλύτερη είναι πολύ πιθανό να βιώσει για μακρύ διάστημα την κατάσταση της ανεργίας.

Ένα άλλο είδος, το οποίο επίσης συναντάται πολύ συχνά στις οικονομίες των χωρών είναι η **διαρθρωτική ανεργία**. Αυτή προκαλείται από το γεγονός ότι υπάρχει αναντιστοιχία ανάμεσα στα προσόντα των υποψήφιων εργαζομένων και σε αυτά που απαιτούν οι κενές θέσεις εργασίας. Μέσα στην οικονομία είναι δυνατόν να υπάρχει ζήτηση αλλά και προσφορά εργασίας. Ωστόσο το πρόβλημα έγκειται στο ότι δεν ανταποκρίνονται οι άνεργοι στις απαιτήσεις αυτών των προσφερόμενων θέσεων. Η προσφορά εργασίας, δηλαδή, δεν μπορεί να ανταποκριθεί με ευκολία και ταχύτητα στις συνεχώς μεταβαλλόμενες συνθήκες. Δημιουργούνται έτσι συνεχώς ανισορροπίες στην αγορά εργασίας.

Αιτία εμφάνισης αυτής της ανεργίας είναι η τεχνολογική εξέλιξη των οικονομιών. Μια δυναμική οικονομία είναι πιθανό να έχει υψηλά ποσοστά σε αυτού του είδους την ανεργία. Οι μέθοδοι παραγωγής εξελίσσονται, τα προϊόντα αλλάζουν όπως και οι προτιμήσεις των καταναλωτών, εμφανίζονται νέα επαγγέλματα ενώ πολλά παλιά σιγά σιγά εγκαταλείπονται. Επιπλέον υπάρχει και αλλαγή στη σύνθεση του ΑΕΠ καθώς τα τελευταία ειδικά χρόνια αυξάνεται το μερίδιο των υπηρεσιών σε βάρος πάντα της γεωργίας και της βιομηχανίας. Όλα αυτά έχουν ως επακόλουθο ο άνεργος να χρειάζεται κάποια επιπλέον εκπαίδευση ώστε να μπορέσει να διεκδικήσει αυτές τις θέσεις εργασίας. Οι ικανότητες και κυρίως τα προσόντα του πλέον δεν αρκούν. Καθίστανται πλέον απαραίτητη η επαγγελματική του κατάρτιση και η μετεκπαίδευσή του για να καταπολεμήσει την ανεργία. Ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες δημιουργούνται συνέχεια νέες ειδικότητες που βασίζονται σε τεχνολογικές καινοτομίες. Οι ειδικότητες αυτές στην αρχή έχουν μεγάλη ζήτηση και μικρή προσφορά εργασίας ενώ με το πέρασμα των χρόνων καταλήγουν όπως και οι υπόλοιπες. Εξίσου σημαντική μπορεί να είναι και η συμβολή του κράτους στην καταπολέμηση αυτού του είδους της ανεργίας καθώς μπορεί να προσφέρει κίνητρα (φορολογικά, πιστωτικά κ.ά.) προκειμένου να προσελκύσει επενδύσεις σε περιοχές με πλεόνασμα εργατικού δυναμικού. Επιπλέον μπορεί να οργανώνει και να χρηματοδοτεί τη διοργάνωση σεμιναρίων προκειμένου να εκπαιδευτούν και να καταρτιστούν σε διάφορους τομείς οι άνεργοι που δεν διαθέτουν τα κατάλληλα προσόντα για την πλήρωση κάποιων θέσεων.

Επόμενο είδος ανεργίας είναι η **εποχική ανεργία**. Η συγκεκριμένη συναντάται σε κλάδους της οικονομίας όπου παρουσιάζεται αιχμή της δραστηριότητάς τους κάποιους μήνες του χρόνου ενώ τους υπόλοιπους υπολειτουργούν ή σε μερικές περιπτώσεις δεν λειτουργούν καθόλου. Τέτοιες περιπτώσεις είναι ο τουριστικός κλάδος, ο κλάδος της γεωργίας ή και των κατασκευών. Για παράδειγμα, μία ξενοδοχειακή επιχείρηση σε κάποιο νησί, που έχει έντονη δραστηριότητα τους θερινούς μήνες είναι αναμενόμενο να λειτουργεί με εποχικό προσωπικό. Οι υπάλληλοι αυτοί τους υπόλοιπους μήνες του έτους ή αναζητούν κάποια άλλη εργασία ή μένουν άνεργοι. Ωστόσο, μπορεί να ειπωθεί ότι αυτό το είδος της ανεργίας ίσως είναι το περισσότερο ανώδυνο καθώς οι αμοιβές των εποχικών υπαλλήλων συνήθως είναι τέτοιες ώστε να καλύπτουν εισοδηματικά και τους υπόλοιπους μήνες του έτους. Παράλληλα ο υπάλληλος έχει την ευκαιρία να αναζητήσει μία δεύτερη δουλειά την περίοδο που μένει άνεργος.

Η **κυκλική ανεργία** είναι επίσης ένα είδος ανεργίας που συναντάται κυρίως σε περιόδους οικονομικής ύφεσης. Προκύπτει από το γεγονός ότι οι οικονομικοί κύκλοι γίνονται ιδιαίτερα

αισθητοί στην αγορά εργασίας. Πρόκειται για τους ανέργους που δεν είναι δυνατό να βρουν κάποια θέση εργασίας λόγω της μειωμένης ζήτησης στην οικονομία. Ουσιαστικά ονομάζεται έτσι γιατί ακολουθεί τους κύκλους της οικονομίας αλλά προς την αντίθετη κατεύθυνση. Σε περιόδους ανάπτυξης, αυξάνεται η ζήτηση στην οικονομία με επακόλουθο την αύξηση της ζήτησης εργασίας και επομένως τη μείωση της ανεργίας, Αντιθέτως, σε περιόδους ύφεσης, όπου υπάρχει κάμψη στην οικονομική δραστηριότητα, οι θέσεις εργασίας μειώνονται και ο άνεργοι αυξάνονται. Οι επιχειρήσεις όχι μόνο δεν αναζητούν νέους υπαλλήλους αλλά σε πολλές περιπτώσεις απολύουν και αυτούς που έχουν, κάτι που συμβαίνει στην τρέχουσα οικονομική περίοδο (Προδρομίδης 1999).

Αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι η ανεργία μπορεί να διαχωριστεί σε βραχυχρόνια, μέσης διάρκειας και μακροχρόνια. Η διάκριση αυτή συμβάλλει στη διαμόρφωση της πολιτικής σχετικά με τους ανέργους. Η ύπαρξη μακροχρόνιων ανέργων επιδεινώνει το συγκεκριμένο κοινωνικό πρόβλημα και επηρεάζει την άσκηση της κοινωνικής πολιτικής.

Εκτός από τα παραπάνω πέντε βασικά είδη ανεργίας, υπάρχουν και άλλα κριτήρια διαχωρισμού της σε ομάδες, όπως είναι το φύλο, το μορφωτικό επίπεδο, η ηλικία κτλ. Αυτοί οι διαχωρισμοί όμως είναι δευτερεύουσας σημασίας.

3.3 Προσδιοριστικοί παράγοντες της ανεργίας

Οι παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν τη διαμόρφωση του ποσοστού ανεργίας σε μία οικονομία είναι πολλοί και ποικίλουν. Οι κυριότεροι από αυτούς παραθέτονται στη συνέχεια εν συντομία. Οι δευτερεύοντες συμβάλλουν και αυτοί αλλά δεν είναι καθοριστικής σημασίας η συμβολή τους. Ωστόσο ο συνδυασμός τους μπορεί και να επιδράσει στην ανεργία καθώς πάντα παίζουν ρόλο οι συνθήκες που επικρατούν σε μία οικονομία.

Ο πρώτος και κυριότερος παράγοντας είναι η οργάνωση την οποία έχει η αγορά εργασίας σε μια οικονομία. Πολύ σημαντική για την εξέλιξη των ανέργων και την έξοδό τους από αυτή την κατάσταση είναι η ύπαρξη υπηρεσιών εύρεσης εργασίας. Πολλά άτομα που χάνουν την δουλειά τους δυσκολεύονται στην αναζήτηση μιας νέας καθώς δεν ακολουθούν το σωστό τρόπο. Αγνοούν την ύπαρξη κενών θέσεων εργασίας που μπορεί να είναι κατάλληλες για αυτούς με αποτέλεσμα σε πολλές περιπτώσεις να μην εκμεταλλεύονται τις κατάλληλες ευκαιρίες. Επιπλέον, δεν γνωρίζουν πώς να προωθήσουν τον εαυτό τους όσον αφορά στα προσόντα και στις ειδικότητές τους. Αυτά είναι θέματα τα οποία μία καλά οργανωμένη

υπηρεσία εύρεσης εργασίας μπορεί να προσφέρει στους ανέργους. Έτσι και καλύπτονται πιο εύκολα κενές θέσεις εργασίας με τους κατάλληλους ανθρώπους και μειώνεται η ανεργία.

Εξίσου σημαντική είναι και η συμβολή του κράτους στην κατάρτιση των ανέργων. Λόγω των τεχνολογικών αλλαγών, είναι φυσικό όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, πολλοί από τους ανέργους να μην έχουν την κατάλληλη εκπαίδευση για να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των νέων συνθηκών. Επίσης, για πολλούς από αυτούς είναι δύσκολο να επιβαρυνθούν οικονομικά προκειμένου να αποκτήσουν αυτή την ειδίκευση. Η παρέμβαση του κράτους σε αυτή την περίπτωση είναι καθοριστική, καθώς μπορεί μέσα από διάφορα σεμινάρια να λειτουργήσει προωθητικά στη μείωση της ανεργίας. Εκτός από αυτό όμως μπορεί να οργανώσει και διάφορες δράσεις προκειμένου να απασχοληθούν οι νέοι και έτσι να αποκτήσουν μία πρώτη εμπειρία από την αγορά εργασίας, η οποία θα αποτελέσει το εναρκτήριο βήμα τους για την επαγγελματική τους σταδιοδρομία.

Εκτός όμως από τις παραπάνω παροχές του κράτους στους ανέργους βαρύνουσας σημασίας στον καθορισμό του ποσοστού ανεργίας σε μία οικονομία είναι και τα επιδόματα ανεργίας. Το ύψος αυτών των επιδομάτων αποτέλεσε και αποτελεί ακόμα θέμα προβληματισμού για τις κυβερνήσεις καθώς συμβάλλει στο μέγεθος της ανεργίας. Όταν, η οικονομία βρίσκεται σε ύφεση και ο εργοδότης δεν μπορεί να προσφέρει υψηλές αμοιβές, υπάρχουν περιπτώσεις ανέργων που προτιμούν να παίρνουν το επίδομα ανεργίας και να συνεχίσουν παράλληλα να ψάχνουν για μία καλύτερη, πιο ικανοποιητική δουλειά. Αντιθέτως, όταν τα επιδόματα αυτά είναι χαμηλά και ουσιαστικά κοστίζει ακριβά σε κάποιον να μένει άνεργος, είναι λογικό να δεχτεί οποιαδήποτε πρόταση εργασίας του γίνει. Είναι χαρακτηριστικό το ότι έχει προσδιοριστεί ένας λόγος αντικατάστασης, ο οποίος αποτελεί το λόγο του εισοδήματος ενός ανέργου μετά τη φορολογία προς το εισόδημα ενός εργαζόμενου μετά τη φορολογία. Όσο πιο υψηλός είναι αυτός ο λόγος τόσο πιο υψηλό είναι και το κίνητρο ενός ατόμου να επιλέξει την κατάσταση της ανεργίας. Όταν τα επιδόματα βρίσκονται σε υψηλά επίπεδα είναι λογικό να γίνεται λιγότερο επιτακτική η ανάγκη εύρεσης εργασίας. Αυτονόητο είναι βέβαια ότι σε όλη αυτή τη διαδικασία που μόλις περιγράφηκε κύριο ρόλο παίζει και η διάρκεια καταβολής του επιδόματος. Όσο πιο μεγάλη είναι η διάρκεια κατά την οποία μπορεί ένας άνεργος να δικαιούται το επίδομα τόσο πιο ενθαρρυντικό είναι για αυτόν να παραμείνει σε αυτή την κατάσταση.

Επιπλέον, υπάρχουν πολλά άτομα που αν δεν υπήρχαν αυτά τα επιδόματα απλά θα επέλεγαν να μην καταγραφούν στο εργατικό δυναμικό της οικονομίας καθώς δεν ενδιαφέρονται να εργαστούν. Λόγω όμως της οικονομικής ενίσχυσης που μπορούν να

απολαμβάνουν όντας άνεργοι δηλώνουν ότι βρίσκονται σε αυτή τη θέση και αυξάνουν κατά αυτό τον τρόπο το ποσοστό ανεργίας. Ουσιαστικά όμως αποτελούν μία κατηγορία των πλασματικά ανέργων καθώς η δηλωμένη κατάστασή τους δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

Επόμενος, επίσης πολύ σημαντικός παράγοντας διαμόρφωσης της ανεργίας είναι και η πραγματική επιθυμία των ανέργων να βρουν εργασία. Η ουσιαστική τους διαφορά από τους άεργους είναι ότι επιθυμούν ουσιαστικά και προσπαθούν ενεργά να κατακτήσουν μία νέα θέση εργασίας ενώ οι άεργοι δεν χαρακτηρίζονται από κάτι ανάλογο. Ακριβώς αυτή η θέληση παίζει πρωτεύοντα ρόλο στο κατά πόσο θα βγει κάποιος από το αδιέξοδο της ανεργίας. Η υπομονή που διαθέτει επιδρά στο κατά πόσο θα μπει στο κόπο να αναζητήσει την καλύτερη από όσες προσφέρονται δουλειά, σε σχέση πάντα με την ειδικότητά του. Βέβαια, σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι η ψυχολογία του ανέργου καθορίζει σε πολλές περιπτώσεις και την επιτυχία της προσπάθειάς του. Δεν είναι λίγοι αυτοί που απογοητεύονται. Ψάχνουν απεγνωσμένα να βρουν μια νέα θέση εργασίας και όσο αυτό δε γίνεται τόσο μειώνεται η ελπίδα τους και η διάθεσή τους για αναζήτηση.

Επιπρόσθετα, η δημογραφική διάρθρωση του εργατικού δυναμικού είναι μία παράμετρος που επιδρά στο επίπεδο της ανεργίας. Υπάρχουν περιοχές όπου τα ποσοστά της ανεργίας είναι υψηλά και άλλες που είναι χαμηλά. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι στις πρώτες υπάρχει μεγάλη δεξαμενή εργατικού δυναμικού ενώ η ζήτηση είναι χαμηλή ενώ στις δεύτερες συμβαίνει το αντίθετο. Αυτό προκαλεί συνήθως και τις μετακινήσεις του εργατικού δυναμικού. Οι άνεργοι σε πολλές περιπτώσεις μετακομίζουν προκειμένου να εξασφαλίσουν μία νέα θέση εργασίας (Dornbusch-Fischer 1993).

Όλα τα παραπάνω από μόνα τους αλλά και σε συνδυασμό, καθώς και οι συνθήκες που διαμορφώνονται σε μια οικονομία, επιδρούν καταλυτικά στα ποσοστά ανεργίας της. Ο ξεκάθαρος εντοπισμός αυτών των παραγόντων αποτελεί το πρώτο βήμα για την αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου. Η λήψη μέτρων καταπολέμησής της γίνεται πιο κατανοητή όταν αναλυθούν οι συνέπειές της σε διάφορα επίπεδα.

3.4 Συνέπειες της ανεργίας

Το φαινόμενο της ανεργίας έχει πολλαπλές συνέπειες. Επηρεάζει σημαντικά διάφορους τομείς της οικονομίας και με διαφορετική ένταση. Έχει επιπτώσεις τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και σε προσωπικό.

Ξεκινώντας από το πρώτο αναφερόμαστε στην αδυναμία εκμετάλλευσης παραγωγικών πόρων στην οικονομία. Όλοι οι άνεργοι αποτελούν μέρος του εργατικού δυναμικού. Ωστόσο μέσα από την κατάσταση στην οποία βρίσκονται δεν μπορούν να παράγουν, να προσφέρουν. Επομένως, η οικονομία χάνει σημαντικό κομμάτι της παραγωγικής της δύναμης. Ενώ υπάρχει η διάθεση και τα προσόντα από την πλευρά των υποψήφιων εργαζομένων, δεν μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της οικονομίας. Υπάρχει μέρος ενός παραγωγικού συντελεστή στην οικονομία του οποίου η δύναμη παραμένει ανεκμετάλλευτη. Επακόλουθο αυτής της αδυναμίας είναι η μειωμένη παραγωγή προϊόντος. Το συνολικό προϊόν που παράγεται υπολείπεται του δυναμικού.

Το πρόβλημα αυτό του ανεκμετάλλευτου παραγωγικού συντελεστή κρύβει και έναν ακόμα κίνδυνο για την οικονομία. Ο άνεργος, όπως έχει αποδείξει και η ιστορία, όταν αδυνατεί να βρει εργασία στον τόπο του είναι διατεθειμένος στις περισσότερες περιπτώσεις να ψάξει και σε άλλες χώρες. Έτσι, προκύπτει και η πιθανότητα μετανάστευσης των ανέργων σε άλλες οικονομίες, όπου τους προσφέρεται μία εργασία και ένα καλύτερο επίπεδο ζωής. Επομένως, παρατηρείται ότι υπάρχει ο κίνδυνος η οικονομία να χάσει εντελώς τους παραγωγικούς συντελεστές που μένουν ανεκμετάλλευτοι με αποτέλεσμα τη συρρίκνωσή της

Παράλληλα με την παραγωγή μειωμένου προϊόντος προκύπτει και το πρόβλημα της μειωμένης ζήτησης. Όταν οι άνεργοι σε μία οικονομία αυξάνονται, τότε το εισόδημά της ακολουθεί καθοδική πορεία. Χωρίς κάποιο σταθερό εισόδημα, αποτέλεσμα της εργασίας τους, οι πολίτες αυτοί είναι αναμενόμενο να περιορίζουν την ποσότητα των αγαθών που αγοράζουν. Επακόλουθο είναι να μειωθεί η εσωτερική ζήτηση. Οι επιχειρήσεις από την πλευρά τους όταν αντιμετωπίζουν αυτή την κατάσταση περιορίζουν την παραγωγή τους και δεν προχωρούν σε νέες επενδύσεις (Κικίλιας-Χλέτσος 2002).

Επιπλέον, εξετάζοντας την ανεργία από καθαρά οικονομική άποψη διαπιστώνεται ότι ο κρατικός προϋπολογισμός επιβαρύνεται με τα επιδόματα τα οποία οφείλει να καταβάλλει στους άνεργους. Η πολιτική αυτή βέβαια, αποτελεί μία προσπάθεια στήριξης αυτών στη δύσκολη περίοδο της ανεργίας. Είναι αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής προστασίας που προσφέρει μία χώρα στους πολίτες της. Παρ' όλα αυτά, δεν παύει να επιβαρύνει την οικονομία ενός κράτους, καθώς συμπεριλαμβάνεται στις δαπάνες. Αξίζει να τονιστεί σε αυτό το σημείο ότι παράλληλα με την αύξηση των δαπανών λόγω της ανεργίας παρουσιάζεται και μείωση των εσόδων. Οι άνεργοι όπως είναι λογικό δεν φορολογούνται για το εισόδημά τους καθώς είναι πολύ μικρό ενώ με τη μείωση της ζήτησης περιορίζουν και τους έμμεσους φόρους που αποδίδουν στο κράτος. Επομένως, ο κρατικός προϋπολογισμός επιβαρύνεται από

δύο πλευρές. Αυτή η κατάσταση ίσως αποτελεί ένα από τα καλύτερα παραδείγματα αναντιστοιχίας οικονομικών και κοινωνικών στόχων (Κικίλιας-Χλέτσος 2002).

Τέλος, σε προσωπικό επίπεδο οι επιπτώσεις είναι πιο σοβαρές. Αναφερόμενοι αρχικά σε πρακτικό επίπεδο, ο άνεργος αντιμετωπίζει σοβαρό πρόβλημα επιβίωσης. Η απώλεια ενός σταθερού εισοδήματος δημιουργεί πολλές δυσκολίες σε καθημερινή βάση. Ειδικά όταν το άτομο έχει διαμορφώσει τη ζωή του με βάση το μηνιαίο μισθό του προκύπτουν σοβαρά εμπόδια στην κάλυψη αναγκών. Στις περισσότερες περιπτώσεις η οικογένεια ή ακόμα και το φιλικό περιβάλλον είναι αυτοί που τον στηρίζουν οικονομικά. Αυτονόητο είναι όμως ότι αυτή η κατάσταση δεν είναι δυνατόν να διαιωνίζεται. Αποτελεί μία δοκιμασία βραχυχρόνιου χαρακτήρα.

Επιπλέον, η κατάσταση αυτή δημιουργεί ένα αίσθημα χαμηλής αυτοεκτίμησης. Ο άνεργος συνήθως διακατέχεται από μία επιθυμία δημιουργίας και παραγωγικότητας. Ειδικά όταν βρίσκεται σε νεαρή ηλικία αυτά τα αισθήματα είναι πιο έντονα. Ωστόσο, οι συνθήκες είναι τέτοιες που δεν μπορεί να ικανοποιήσει αυτές τις επιθυμίες του. Η μοναδική εκτόνωσή του είναι η προσπάθεια ανεύρεσης κάποιας νέας εργασίας, η οποία όταν είναι αποτυχημένη επιδεινώνει την κατάσταση.

Αποτέλεσμα αυτών που περιγράφηκαν παραπάνω είναι να καλλιεργείται η έλλειψη αυτοεκτίμησης στον άνεργο. Χάνει τον αυτοσεβασμό του καθώς εξαρτάται από τους άλλους για την επιβίωσή του. Στερείται ουσιαστικά τη θέση του στην κοινωνία με αποτέλεσμα να νιώθει μειονεκτικά απέναντι στους συνανθρώπους του που μπορεί να εργάζονται. Σε κάποιες περιπτώσεις βιώνει και τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Παράλληλα με όλα αυτά, ο άνεργος χάνει την εμπιστοσύνη που είχε στο κράτος. Δημιουργείται η αίσθηση ότι δεν υπάρχουν τα κατάλληλα μέτρα για να τον προστατέψουν από αυτή την κατάσταση. Νιώθει απομονωμένος, χωρίς καμιά βοήθεια από το κράτος. Επακόλουθο αυτού είναι το γεγονός ότι καλλιεργείται ένα αίσθημα αδιαφορίας σχετικά με τη συμμετοχή του σε πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις.

Μελετώντας αυτές που μόλις περιγράφηκαν αλλά και άλλες μικρότερης σημασίας συνέπειες της ανεργίας, διαπιστώνει κανείς τη σοβαρότητα του προβλήματος και την άμεση σχέση του με την οικονομική πορεία μίας χώρας.

4. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

4.1 Εισαγωγή

Η περίοδος στην οποία αναφέρεται αυτή η εργασία, ο 20^{ος} αιώνας, αποτέλεσε μία από τις πιο σημαντικές μέχρι σήμερα περιόδους όσον αφορά στο κράτος πρόνοιας. Οι αλλαγές στον ελληνικό χώρο ήταν ποικίλες και πολύ σημαντικές. Τόσο σε οικονομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο πραγματοποιήθηκαν ραγδαίες μεταρρυθμίσεις. Η κοινωνική προστασία έπαυε να είναι δευτερεύουσας σημασίας στόχος για τις πολιτικές των κυβερνήσεων. Αναγνωρίστηκε σταδιακά η επιρροή της στην οικονομική εξέλιξη της χώρας και η ανάγκη παράλληλης ανάπτυξης αυτών των δύο τομέων.

4.2 Η αρχή του 20^{ου} αιώνα

4.2.1 Παράγοντες διαμόρφωσης της ανεργίας

Ήδη από το τέλος του 19^{ου} αιώνα είχαν αρχίσει να ιδρύονται ιδιαίτερα σημαντικοί ιδιωτικοί οργανισμοί στη χώρα μας, όσον αφορά στον προνοιακό τομέα. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός ο οποίος ιδρύθηκε διεθνώς το 1859 ενώ το ελληνικό τμήμα του ξεκίνησε να λειτουργεί το 1877. Η αυγή του αιώνα χαρακτηρίστηκε από την ίδρυση πολλών ιδιωτικών σωματείων, τα οποία μεριμνούσαν για ειδικές ομάδες ατόμων. Τέτοιες ομάδες ήταν τα τυφλά ή κωφάλαλα παιδιά, οι ηλικιωμένοι κτλ. Δυστυχώς το κράτος αδυνατούσε να τις φροντίσει αλλά ακόμα και στις περιπτώσεις που αναλάμβανε την προστασία τους η γραφειοκρατία καθιστούσε όλη τη διαδικασία χρονοβόρα. Αυτή ακριβώς η δυσπραγία της κρατικής μηχανής ήταν η αιτία που οδήγησε στην εξάρτηση των κοινωνικά αδυνάτων από ιδιωτικές οργανώσεις (Γεωργιάδη-Καπετανάκη-Παπαφλέσσα 1987).

Παράλληλα όμως με τις εξελίξεις σε κοινωνικό επίπεδο συντελέστηκαν αλλαγές και σε οικονομικό επίπεδο στη χώρα μας, οι οποίες ήταν καθοριστικές για την πορεία της χώρας. Μετά την ιστορική χρεοκοπία της Ελλάδας το 1893, ακολούθησε μία σταδιακή μεταστροφή της οικονομίας. Είχε αρχίσει να εισέρχεται στην οικονομία της χώρας ο βιομηχανικός καπιταλισμός. Άρχισε να αναπτύσσεται ο δευτερογενής τομέας, η βιομηχανία, με ταχείς ρυθμούς. Πραγματοποιήθηκε μία αλλαγή της οικονομίας από τον πρωτογενή και τριτογενή κλάδο στο δευτερογενή. Μειώθηκε το ποσοστό απασχόλησης στον γεωργικό τομέα και στις

υπηρεσίες ή τα ελεύθερα επαγγέλματα και στράφηκε προς το εμπόριο και τη βιομηχανία. Η τάση αυτή αποτυπώνεται ξεκάθαρα στον ακόλουθο πίνακα. Όπως διαπιστώνεται, από το 1879 έως το 1907 το ποσοστό απασχόλησης στο δευτερογενή τομέα αυξήθηκε 60%. Επίσης, αυξήθηκε και ο αριθμός απασχολούμενων στο εμπόριο. Αντιθέτως μειώθηκε η απασχόληση στον πρωτογενή τομέα, τη γεωργία, και στους τομείς των υπηρεσιών.

Πίνακας 1: Σύνθεση της Απασχόλησης στην Ελλάδα
(Κατηγορία Απασχόλησης ως Ποσοστό (%) της Συνολικής Απασχόλησης)

Τομείς Απασχόλησης	1879	1907	1920
Πρωτογενής	56,94	50,05	57,52
Δευτερογενής	15,34	24,15	23,59
Τριτογενής	27,69	25,80	18,89
(Εμπόριο & Οικονομία)	7,64	11,30	8,75
(Προσωπικές Υπηρεσίες)	9,18	5,02	3,24
(Ελεύθερα Επαγγέλματα)	3,93	4,68	3,84
(Δημόσιες Υπηρεσίες)	6,94	4,80	3,03

Πηγή: Χουλιάρáκης, 1972

Σύμφωνα με το Χουλιάρáκη στη δεύτερη δεκαετία του αιώνα, παρατηρήθηκε μία αύξηση στο γεωργικό τομέα ενώ εξακολούθησε η πτωτική τάση της απασχόλησης στον τριτογενή τομέα. Αιτία αυτής της εξέλιξης ήταν τα αποτελέσματα των Βαλκανικών πολέμων. Η Ελλάδα, επανέκτησε εδάφη τα οποία είχε χάσει. Αυτές οι εδαφικές εκτάσεις ήταν ιδιαίτερα εύφορες με αποτέλεσμα να αποτελέσουν κίνητρο για πολλούς εργαζόμενους προκειμένου να επιστρέψουν στην απασχόλησή τους στον αγροτικό τομέα. Έτσι, ένα μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού επέστρεψε στον πρωτογενή τομέα (Χουλιάρáκης 1972).

4.2.2 Η εξέλιξη της ανεργίας από το 1900 έως το 1918

Μέσα από αυτήν την πορεία της ελληνικής οικονομίας στις δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα διαπιστώνεται ότι το φαινόμενο της ανεργίας δεν είχε εκδηλωθεί έντονα. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας και η επέκταση των επιχειρήσεων, όπως για παράδειγμα οι υφαντουργικές, δημιουργούσαν συνεχώς νέες θέσεις εργασίας. Ο ανδρικός πληθυσμός, που ήταν η

συντριπτική πλειοψηφία του εργατικού δυναμικού, έβρισκε με ευκολία εργασία στη βιομηχανία, ιδιαίτερα μέχρι το 1912 οπότε και ξεκίνησε η στράτευσή τους μέχρι και το 1918. Η πτώση της ζήτησης εργασίας στον αγροτικό τομέα την περίοδο 1900-1910 αντιμετωπίστηκε με την υπερπόντια μετανάστευση. Πολλοί από τους εργάτες στα χωράφια, μετανάστευσαν σε χώρες όπως η Αμερική και η Αυστραλία προκειμένου να διεκδικήσουν μία καλύτερη ζωή. Έτσι, η αναζήτηση εργασίας δεν αποτελούσε πρόβλημα εκείνη την περίοδο.

Ακόμα όμως και στην περίοδο 1910-1918 η κατάσταση σχετικά με αυτό το φαινόμενο παρέμεινε σχεδόν η ίδια. Όσον αφορά στη γεωργία το πρόβλημα εξαφανίστηκε μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους. Τα εδάφη που προσαρτήθηκαν στην Ελλάδα ήταν πολλά και καλλιεργήσιμα. Η ανεργία δεν αποτελούσε ακόμη πρόβλημα για την οικονομία. Αυτός ήταν και ο λόγος που δεν απασχολούσε τους κυβερνώντες.

Από την άλλη μεριά, με την έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου αλλά κυρίως και με τη Μικρασιατική Εκστρατεία, οι λόγοι ανυπαρξίας της ανεργίας ως κοινωνικού και οικονομικού προβλήματος ήταν διαφορετικοί. Προτεραιότητα των πολιτών αλλά και των κυβερνήσεων ήταν η επιβίωση. Μεγάλο μέρος του πληθυσμού δεν εργαζόταν γιατί πολεμούσε για την πατρίδα του. Δεν αποτελούσε θέμα προβληματισμού της κυβέρνησης ο αριθμός των ανέργων. Η σωτηρία της χώρας ήταν η πρώτη και μοναδική απασχόληση του κράτους. Για την περίοδο αυτή επομένως, το φαινόμενο της ανεργίας ήταν ανύπαρκτο.

4.2.3 Πολιτικές προστασίας από την ανεργία

Ωστόσο, ήταν γεγονός, ότι ειδικά την περίοδο 1900-1910 το κράτος δεν είχε τις κατάλληλες υποδομές για να προσφέρει έστω και την ελάχιστη βοήθεια σε ένα μικρό αριθμό ανέργων. Όπως περιγράφηκε παραπάνω, η κοινωνική πρόνοια ήταν μικρής εμβέλειας και το κυριότερο έργο στη βοήθεια ατόμων που είχαν ανάγκη από κοινωνική προστασία το παρείχαν ιδιωτικά σωματεία που ιδρύθηκαν τότε.

Οι πρώτες απόπειρες του ελληνικού κράτους για την αντιμετώπιση του φαινομένου της ανεργίας καταγράφηκαν το 1919. Αφορούσαν διάφορες αποζημιώσεις που χορηγούσε το κράτος σε άτομα που πλήττονταν λόγω της τεχνολογικής προόδου. Η καπιταλιστική ανάπτυξη είχε εισέλθει για τα καλά στην ελληνική οικονομία. Βασιζόταν σε τεχνολογικές καινοτομίες που βοηθούσαν στον εκσυγχρονισμό της παραγωγής και της οικονομίας γενικότερα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα επαγγέλματα όπως για παράδειγμα ο αμαξάς, να παρουσιάζουν μεγάλη μείωση στη ζήτησή τους μετά την είσοδο του αυτοκινήτου στην αγορά. Πολλοί από τους αμαξάδες, επομένως, βρέθηκαν ουσιαστικά χωρίς δουλειά καθώς η

τεχνολογία ξεπέρασε τις υπηρεσίες που προσέφεραν οι ίδιοι. Σε αυτές τις περιπτώσεις η κρατική μηχανή είχε αναλάβει να αποζημιώνει τους παθόντες. Η τακτική αυτή όμως στηρίχτηκε περισσότερο στα πλαίσια μίας προνοιακής πολιτικής και όχι σε μία προσπάθεια ασφάλισης κατά της ανεργίας (Καραγιάννη 2002).

4.3 Οι δεκαετίες του Μεσοπολέμου

4.3.1 Προσδιοριστικοί παράγοντες της ανεργίας

Σύμφωνα με τον Ψαλιδόπουλο, μετά το Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, η Ελλάδα ήταν σε μία καλή οικονομική κατάσταση. Από τη μια μεριά οι συνέπειες ήταν καταστροφικές για τα κράτη μέλη που πήραν μέρος σε αυτόν και επομένως και για τη χώρα μας. Αυξήθηκε κατακόρυφα η ανάγκη περίθαλψης θυμάτων από πολεμικές επιχειρήσεις. Υπήρχε μεγάλο μέρος του πληθυσμού που χρειαζόταν ιατρική βοήθεια. Από την άλλη μεριά όμως η ελληνική οικονομία διένυε μία πολύ καλή περίοδο. Αυτό οφειλόταν σε διάφορους λόγους. Καταρχήν μετά το 1914 η έκταση της χώρας μας είχε διπλασιαστεί με εδάφη ιδιαίτερα εύφορα και κατάλληλα για γεωργική εκμετάλλευση. Επιπρόσθετα, είχαν αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό τα μεταναστευτικά εμβάσματα που εισέρχονταν στη χώρα. Ακόμα, τα ξένα στρατεύματα που βρίσκονταν στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του πολέμου ενίσχυαν τη ζήτηση στην οικονομία. Όλα αυτά συνέβαλαν στην αναπτυξιακή πορεία της ελληνικής οικονομίας, γεγονός που βοήθησε στην επούλωση των πληγών του πολέμου 1912-1919 (Ψαλιδόπουλος 1989).

Από το 1920 και έως τους πρώτους μήνες του 1922, όμως αρχίζει να περιορίζεται αυτή η ανοδική τάση στα οικονομικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας, όσον αφορά στην παραγωγή, στις εξαγωγές και στα μεταναστευτικά εμβάσματα. Αντιθέτως το ελληνικό έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο αγγίζει πολύ υψηλές τιμές. Σε αυτές τις εξελίξεις προστέθηκαν και οι επιπτώσεις μίας άλλης εξέλιξης, ιστορικής σημασίας. Η Μικρασιατική Καταστροφή το 1922, επιδείνωσε τα πράγματα. Εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες εκδιώχθηκαν από τη Μικρά Ασία και ήρθαν σαν πρόσφυγες στην Ελλάδα αυξάνοντας τον πληθυσμό της κατά 40% περίπου.

Αυτή η κατάσταση επιβαρύνθηκε και με το κύμα προσφύγων που δημιουργήθηκε το 1923 με την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης. Πάρα πολλοί Έλληνες των Βαλκανικών χωρών απελάθηκαν και επέστρεψαν στον ελλαδικό χώρο. Το ελληνικό κράτος δεν είχε την κατάλληλη οργάνωση για να μπορέσει να προστατέψει αυτούς τους πολίτες, οι οποίοι ερχόμενοι στην Ελλάδα ήταν άνεργοι. Η κάλυψή τους στηριζόταν αποκλειστικά και μόνο σε

ατομικές προσπάθειες του καθενός. Αποτέλεσμα αυτής της ανικανότητας της ελληνικής κρατικής μηχανής ήταν η υπερπόντια μετανάστευση. Έλληνες άνεργοι που δεν μπορούσαν να βρουν διέξοδο στο πρόβλημα της ανεργίας και κατ' επέκταση της επιβίωσής τους μετακινήθηκαν σε άλλες χώρες όπως οι ΗΠΑ και η Αυστραλία προκειμένου να εξασφαλίσουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο ζωής (Μπουρικός 2008).

Οι εξελίξεις αυτές είχαν πολλαπλές επιδράσεις για τη χώρα. Από τη μία μεριά αυξήθηκαν οι ανάγκες που καλούνταν να καλύψει το κράτος πρόνοιας. Ταυτόχρονα, δημιουργήθηκε πλεόνασμα στην αγορά εργασίας. Από την άλλη μεριά όμως, με την είσοδο των προσφύγων της Μικρασιατικής καταστροφής εισήλθε στη χώρα μας μεγάλο μέρος της κινητής τους περιουσίας. Αυτό αποτέλεσε σημαντικό προωθητικό παράγοντα της ζήτησης, ειδικά σε είδη διατροφής. Έτσι, οι βιομήχανοι, διατηρώντας τους μισθούς σε χαμηλά επίπεδα, λόγω της υπερβάλλουσας προσφοράς εργασίας, και αυξάνοντας τις τιμές, λόγω αυξημένης ζήτησης, βελτίωσαν τις προοπτικές τους σχετικά με τα κέρδη που θα μπορούσαν να αποκομίσουν.

Από το 1926 και έπειτα η οικονομική άνθιση της χώρας άρχισε να βασίζεται στη δανειακή πολιτική. Τόσο με εσωτερικό αλλά κυρίως με εξωτερικό δανεισμό το κράτος προσπάθησε να διατηρήσει την ανοδική πορεία της οικονομίας καθώς η χρηματοδότηση από εσωτερικές πηγές είχε εξαντληθεί. Όπως και όλες οι εμπλεκόμενες χώρες, έτσι και η Ελλάδα, έλαβε οικονομική ενίσχυση από την Αμερική προκειμένου να ανοικοδομηθεί και να αρχίσει και πάλι την αναπτυξιακή της πορεία. Αυτό σήμαινε μία σειρά από επενδύσεις που θα έδιναν μία νέα ώθηση στην ελληνική οικονομία. Τα δάνεια που έλαβε η Ελλάδα χρησιμοποιήθηκαν κυρίως για τη χρηματοδότηση έργων υποδομής αλλά και για την αποκατάσταση των προσφύγων. Κατασκευές και χρηματοδοτήσεις μεγάλων έργων αποτέλεσαν την αφετηρία μίας νέας πορείας για την οικονομική κατάσταση της χώρας (Ψαλιδόπουλος 1989).

Δυστυχώς όμως αυτή η άνθιση δεν είχε μεγάλη διάρκεια. Η πορεία προς την ανοικοδόμηση διήρκεσε περίπου 10 χρόνια. Ανακόπηκε το 1929 με τη γνωστή οικονομική κρίση. Η ύφεση που προκλήθηκε στην οικονομία της Αμερικής παρέσυρε και τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες και επομένως και την Ελλάδα. Η ανάγκη της Αμερικής να προωθήσει τις εξαγωγές τις και να μειώσει τις εισαγωγές της είχε τις αντίστροφες συνέπειες για την Ελλάδα. Η συσσώρευση του χρυσού είχε ως επακόλουθο να δημιουργηθούν αντιπληθωριστικές πιέσεις. Έτσι τα αμερικάνικα προϊόντα έγιναν πιο ανταγωνιστικά ενώ τα ελληνικά άρχισαν να ατονούν ως προς τη ζήτηση. Επακόλουθο ήταν οι εξαγωγές ελληνικών αγροτικών προϊόντων να περιοριστούν και αυτό να επηρεάσει την ελληνική οικονομία (Τσουλφίδης 2003).

Βέβαια, αξίζει να σημειωθεί ότι η γνωστή ως κρίση του 1930 δεν επηρέασε το ίδιο όλες τις χώρες. Οι επιπτώσεις της στην αμερικάνικη οικονομία αλλά και στις οικονομίες άλλων αναπτυγμένων χωρών ήταν πολύ πιο σοβαρές από ότι στην Ελλάδα. Αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι η Ελλάδα βρισκόταν ακόμα σε μία περίοδο ανασυγκρότησης μετά από τον ισχυρό κλονισμό του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και της Μικρασιατικής καταστροφής αμέσως μετά. Επιπλέον, δεν είχε προλάβει ακόμα να προωθήσει έντονα τη συμμετοχή της στο διεθνές εμπόριο και η ελληνική οικονομία δεν βασιζόταν κατά κύριο λόγο σε εξαγωγές ή εισαγωγές. Η Ελλάδα είχε διανύσει ήδη μία δεκαετία δύσκολη, κατά τη διάρκεια της οποίας προσπαθούσε να ορθοποδήσει. Επομένως, η κρίση του 1930 δεν δημιούργησε ένα εντελώς διαφορετικό κλίμα στη χώρα μας.

Παρ' όλα αυτά η ελληνική οικονομία δεν είχε ιδιαίτερα θετική ανάπτυξη την περίοδο από το 1929, οπότε και ξέσπασε η κρίση που διήρκεσε μέχρι το 1932. Παρατηρήθηκε κάμψη των περιορισμένων ελληνικών εξαγωγών ενώ παράλληλα ο εξωτερικός δανεισμός έπαψε να είναι πηγή χρηματοδότησης για την οικονομική πρόοδο της χώρας μας. Παρά τα μέτρα που λήφθηκαν από το κράτος για την προστασία των αγροτικών προϊόντων, με την επιβολή δασμών, το βιοτικό επίπεδο του αγροτικού τομέα παρουσίασε ραγδαία πτώση. Καθώς, το ελληνικό κράτος αδυνατούσε να δανειστεί ακόμα και από το εσωτερικό, επιβαρύνθηκε με τόκους από προηγούμενους δανεισμούς στην αποπληρωμή των οποίων δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει. Έτσι η Ελλάδα οδηγήθηκε σε πτώχευση τον Απρίλιο του 1932 (Τσουφίδης, 2003).

Ευτυχώς για την Ελλάδα αυτή η πορεία σταμάτησε πολύ γρήγορα χάρη στις παρεμβάσεις του Βενιζέλου. Άρχισε μία σταδιακή άνοδος στις επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας με βάση τη λήψη μέτρων εκείνη τη χρονιά. Σημαντικό ρόλο έπαιξε η πολιτική που ακολουθήθηκε σχετικά με τις εισαγωγές όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως. Γενικότερα, το κράτος άρχισε να παρεμβαίνει περισσότερο στην ελληνική αγορά και ειδικότερα στα βιομηχανικά προϊόντα ως αγοραστής. Όλα αυτά συνέβαλλαν στη σταδιακή ανάπτυξη της οικονομίας, η οποία όμως ήταν ελεγχόμενη. Ωστόσο αυτή η ανοδική τάση είχε πολύ αργούς ρυθμούς μέχρι και το 1940 οπότε και ξέσπασε ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος (Ψαλιδόπουλος, 1989).

4.3.2 Εξέλιξη της ανεργίας 1920-1940

Η κατάσταση που επικρατούσε στις αρχές του 1920, αμέσως μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, δεν ήταν τόσο αποκαρδιωτική όσο ίσως αναμενόταν. Παραδόξως η ελληνική

οικονομία όπως προαναφέρθηκε, διένυε μία ανοδική πορεία. Αν και οι επιπτώσεις του πολέμου ήταν εμφανείς, ωστόσο η εξέλιξη της οικονομικής κατάστασης βοηθούσε στην αντιμετώπισή τους. Σημαντικό ρόλο, ιδιαίτερα μετά το 1926, διαδραμάτισε και η οικονομική ενίσχυση της χώρας από δυνάμεις του εξωτερικού μετά από τη λήψη της οποίας η αγορά εργασίας άρχισε να αποκτά επιπλέον κινητικότητα. Δημιουργήθηκαν πολλές νέες θέσεις εργασίας και μειώθηκαν τα ποσοστά ανεργίας αισθητά. Η Ελλάδα κατάφερε να προσφέρει μία απασχόληση σε μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού της που την είχε ανάγκη ενώ παράλληλα μπήκε σε μία νέα τροχιά εμφανίζοντας τα πρώτα σημάδια ενδιαφέροντος σχετικά με την κοινωνική προστασία των ανέργων (Τσουλιφίδης 2003, Ψαλιδόπουλος 1989).

Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1930 όμως ήρθε για ανατρέψει και πάλι το σκηνικό στις οικονομίες των χωρών. Η ύφεση στην οποία είχαν βυθιστεί οι χώρες οδήγησε την ανεργία σε πολύ υψηλά ποσοστά. Η Ελλάδα ωστόσο, δεν ακολουθούσε παράλληλη πορεία με τις υπόλοιπες χώρες όπως προαναφέρθηκε.

Ο παρακάτω πίνακας αποτυπώνει τις επιπτώσεις αυτής της κρίσης όσον αφορά στην ανεργία που ταλάνιζε την ελληνική οικονομία κατά τα έτη 1928-1935. Σύμφωνα με τον Τσουλιφίδη τα στοιχεία αυτά για την ανεργία και τον ενεργό πληθυσμό έχουν ενδεικτικό χαρακτήρα. Δυστυχώς δεν υπάρχουν ακριβείς μετρήσεις για αυτά τα μεγέθη εκείνη την εποχή. Ωστόσο, έστω και με αυτή την ενδεικτική παρουσίαση εξάγονται κάποια σημαντικά συμπεράσματα.

Παρατηρείται καταρχήν ότι η αύξηση του ενεργού πληθυσμού παρουσιάζει μία σταθερή πορεία. Δεν υπάρχουν ιδιαίτερες διακυμάνσεις σε αυτόν. Αυξάνεται με τον ίδιο ρυθμό κάθε έτος αυτής της περιόδου που εξετάζουμε. Η αύξηση του αριθμού των ανέργων όμως δεν έχει την ίδια πορεία. Ξεκινάει με σχετικά χαμηλό ποσοστό το 1928, της τάξης του 2,8% και στην περίοδο της μεγάλης κάμψης φτάνει σε ποσοστό υπερτριπλάσιο (8,6%). Ακόμα και στην περίπτωση που υποτεθεί ότι κάποιο από τα μεγέθη έχει υπερεκτιμηθεί ή υποεκτιμηθεί και πάλι διαπιστώνεται ότι η αύξηση της ανεργίας μέσα σε αυτά τα τέσσερα έτη ήταν ραγδαία. Η εκτίναξη αυτή δείχνει ότι η κρίση επηρέασε ακόμα και την Ελλάδα που βρισκόταν σε διαδικασία ανοικοδόμησης. Η οικονομική κατάσταση του πληθυσμού χειροτέρευσε, ιδιαίτερα μέχρι το 1932 και συγκριτικά μεγάλο ποσοστό του εργατικού δυναμικού βρέθηκε χωρίς εργασία. Στο μέσο της κρίσης οι άνεργοι είναι σίγουρα υπερδιπλάσιοι από αυτούς που αντιστοιχούσαν στο έτος έναρξης της ύφεσης.

Πίνακας 2: Ενεργός Πληθυσμός και Ανεργία στην Ελληνική Οικονομία.

Έτος	Ενεργός Πληθυσμός	Αριθμός Ανέργων	Ποσοστό «Ανεργίας»
1928	2.603.553	75.000	2,8%
1929	2.636.175	127.000	4,8%
1930	2.668.797	165.000	6,1%
1931	2.701.418	218.000	8,0%
1932	2.734.040	237.000	8,6%
1933	2.766.662	156.000	5,6%
1934	2.799.284	162.000	5,7%
1935	2.831.905	150.000	5,2%

Πηγή: Τσουλφίδης, «Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας», (2003)

Στη συνέχεια, εκδηλώνεται μία πτωτική πορεία στην ανεργία. Η οικονομική παρακμή αρχίζει να περνάει στο παρελθόν. Οι οικονομίες παγκοσμίως αλλά και της Ελλάδας ειδικότερα περνούν σε μία νέα φάση στην ιστορία τους. Οι άνεργοι αρχίζουν και πάλι να μειώνονται καθώς η αναπτυξιακή πορεία της χώρας, που την είχε ανακόψει η κρίση, συνεχίζει. Ωστόσο, αποτελεί σημείο σχολιασμού το γεγονός ότι το ποσοστό της ανεργίας στην Ελλάδα αν και παρέμενε σε χαμηλά επίπεδα, δεν κατάφερε να φτάσει σε αυτά του 1928. Μετά την πάροδο της κρίσης οι άνεργοι ήταν περισσότεροι από αυτούς πριν το 1928.

Με την κήρυξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι επιχειρήσεις προχώρησαν σε μαζικές απολύσεις και η ανεργία, όπως ήταν αναμενόμενο, εκτινάχθηκε στα ύψη. Σύμφωνα με τον Κωνσταντινόπουλο, οι απολύσεις από τον Οκτώβριο του 1939 έως το Φεβρουάριο του 1940 έφτασαν τις 135 χιλιάδες περίπου.

4.3.3 Πολιτικές αντιμετώπισης της ανεργίας 1920-1940

Το 1922 ιδρύθηκαν τα Γραφεία Ευρέσεως Εργασίας. Αποτέλεσαν μία κίνηση του κράτους ύστερα από τις πιέσεις της ανεργίας. Ωστόσο η λειτουργία τους δεν πραγματοποιήθηκε μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1920. Αποτέλεσε μία μη οργανωμένη απόφαση, καθώς δεν είχε προηγηθεί η κατάλληλη προεργασία σχετικά με τη λειτουργία τους και τη χρηματοδότησή

τους. Παρ' όλα αυτά όμως ήταν μία πρώτη ένδειξη ότι η ανεργία είχε αρχίσει να απασχολεί την ελληνική κοινωνία (Κωνσταντινόπουλος 1993).

Λίγο αργότερα, το 1927, καθιερώθηκε για πρώτη φορά η υποχρεωτική ασφάλιση κατά της ανεργίας. Τότε ήταν που θεσπίστηκε ένα νομοθετικό διάταγμα με βάση το οποίο ασφαλιζόνταν οι άνεργοι. Αυτού του είδους η ασφάλιση αφορούσε μία επιδότηση που δικαιούνταν οι άνεργοι προκειμένου να προστατευτούν από τη δύσκολη κατάσταση στην οποία είχαν βρεθεί. Προϋπόθεση για να διεκδικήσει κάποιος αυτή την επιδότηση ήταν να έχει καταβάλλει εισφορές ως εργαζόμενος τουλάχιστον 182 ημέρες τους τελευταίους 12 μήνες. Το επίδομα μπορούσε να το λαμβάνει για 45 ημέρες και το ύψος του καθοριζόταν από το βασικό μισθό ή το βασικό ημερομίσθιο. Κύριοι πόροι για την παροχή αυτής της βοήθειας ήταν οι εισφορές τόσο των εργαζομένων όσο και των εργοδοτών, οι οποίες υπολογίζονταν με βάση πάντα τις αποδοχές των πρώτων. Παρ' όλα αυτά όμως αυτή η θέσπιση δεν ίσχυσε ως νόμος καθώς δεν κυρώθηκε από τη Βουλή (Καραγιάννη 2002).

Όπως παρατηρήθηκε παραπάνω, ακόμα και μετά το 1932 τα ποσοστά ανεργίας στην Ελλάδα μειώθηκαν αλλά δεν έφτασαν στο επίπεδο που ήταν πριν το ξέσπασμα της ύφεσης. Παρέμειναν υψηλότερα. Η επιμονή αυτή του ποσοστού ανεργίας σε υψηλά επίπεδα ίσως να ήταν και η αιτία που τη διετία 1932-1934 έγινε ένα βήμα σχετικά με την επιδοματική πολιτική που ακολουθούσαν οι κυβερνήσεις έως τότε. Θεσπίστηκε η ασφάλιση κατά της ανεργίας από τα ασφαλιστικά ταμεία, κάτι που είχε ήδη αρχίσει να γίνει (Κικίλιας-Χλέτσος 2002).

Αν και το ζήτημα της ανεργίας επανήλθε στο προσκήνιο το 1934, κατά τη διάρκεια συζήτησης νομοσχεδίου για τις κοινωνικές ασφαλίσεις, ωστόσο η κυβέρνηση αρνήθηκε να συμπεριλάβει σε αυτό το νομοσχέδιο και το θέμα της ασφάλισης κατά της ανεργίας. Παρά τα αιτήματα των εργαζομένων, τα οποία ενισχύθηκαν με την οργάνωση απεργιών, ειδικά το έτος 1936, οι κυβερνήσεις δεν άλλαξαν τακτική στο θέμα της ανεργίας με αιτιολογία την οικονομική αδυναμία ενίσχυσης αυτής της πολιτικής. Το μόνο που αποτέλεσε σημαντική εξέλιξη σε θέματα προνοιακής πολιτικής ήταν η ίδρυση του Ιδρύματος Κοινωνικών Ασφαλίσεων (Ι.Κ.Α.) το 1936. Οι πρώτες προσπάθειες ίδρυσής του ξεκίνησαν από το 1932 από το Βενιζέλο αλλά λόγω αλλαγών στο πολιτικό σκηνικό της χώρας μόλις το 1936 επιτεύχθηκε ο στόχος έπειτα και από σκληρές πιέσεις των εργαζομένων. Αποτελέσει ένα ασφαλιστικό ταμείο υποχρεωτικής ασφάλισης των εργαζομένων ωστόσο δεν αφορούσε στην προστασία των ανέργων.

Το θέμα αυτό της κάλυψης των ανέργων άρχισε να αντιμετωπίζεται ως γενικότερο πρόβλημα της ελληνικής κοινωνίας, πολύ αργότερα, το 1944 οπότε και θεσπίστηκε νόμος που καθιέρωνε την υποχρεωτική ασφάλιση των μισθωτών που εργάζονταν σε περιοχές της πρωτεύουσας και της Ελευσίνας (Κωνσταντινόπουλος 1993).

4.4 Από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970.

4.4.1 Παράγοντες προσδιορισμού της ανεργίας 1940-1970

Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, όπως ήταν αναμενόμενο, διέκοψε οποιαδήποτε κάλυψη κοινωνικών αναγκών προσφερόταν είτε από το κράτος είτε από ιδιωτικά ιδρύματα. Μόνο η Εκκλησία συμπαραστεκόταν στα θύματα του πολέμου σε μία προσπάθεια να καλύψει έστω στο ελάχιστο τις στοιχειώδεις ανάγκες του πληθυσμού, αυτές δηλαδή που είχαν να κάνουν καθαρά με την επιβίωση. Ταυτόχρονα, υπήρχε και υλική βοήθεια από διεθνείς οργανισμούς.

Μετά το τέλος του πολέμου, η Ελλάδα βρέθηκε αντιμέτωπη με μία σωρεία κοινωνικών προβλημάτων. Άρχισαν και πάλι να λειτουργούν οι υπηρεσίες του κράτους αλλά και τα ιδιωτικά ιδρύματα. Το κράτος, η εκκλησία αλλά και παράγοντες από το εξωτερικό συνέβαλλαν στην επαναλειτουργία των κοινωνικών οργανώσεων. Η Ευρώπη γενικότερα και η Ελλάδα ειδικότερα βρίσκονταν για ακόμα μία φορά κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα σε διαδικασία ανοικοδόμησης (Γεωργιάδη-Καπετανάκη- Παπαφλέσσα 1987).

Ωστόσο, η χώρα μας είχε να αντιμετωπίσει ακόμα μία δύσκολη κατάσταση και να προσπαθήσει να βγει από αυτή με τις λιγότερες πληγές. Αυτή του εμφυλίου πολέμου. Από το 1944 μέχρι και το 1949 η κατάσταση στην Ελλάδα ήταν ταραχώδης. Ο εμφύλιος αλληλοσπαραγμός έπληττε ακόμα περισσότερο τις ήδη βεβαρυμμένες συνθήκες διαβίωσης στη χώρα μας. Οι συγκρούσεις στο εσωτερικό της χώρας δυστυχώς είχαν εξίσου δυσάρεστες επιπτώσεις στον ελληνικό λαό με αυτές των προηγούμενων ετών. Μία από αυτές ήταν και η καθυστέρηση στη διαδικασία ανοικοδόμησης της χώρας.

Όπως και οι υπόλοιπες χώρες που έλαβαν μέρος στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, έτσι και η Ελλάδα, δέχτηκε οικονομική βοήθεια από ξένες δυνάμεις και πιο συγκεκριμένα από την Αμερική. Με το σχέδιο Μάρσαλ, οργανώθηκε η χρηματοδότηση των ευρωπαϊκών χωρών προκειμένου να ανασυγκροτηθούν μετά τις ολέθριες συνέπειες του Πολέμου. Κύριος χρηματοδότης σε αυτή την προσπάθεια ήταν η Αμερική. Προϋπόθεση όμως για να συνεχίσει να λαμβάνει χρηματοδότηση η χώρα μας ήταν να παρουσιάζει κάποια οικονομική ανάπτυξη, ως απόδειξη σωστής αξιοποίησης των πόρων που της χορηγούσαν.

Έτσι, στη χώρα μας, κυρίως μετά το τέλος του Εμφυλίου πολέμου, ξεκίνησε μία περίοδος πραγματικής οικονομικής άνθισης. Έγιναν πολλές επενδύσεις σε έργα υποδομής, όπως δρόμοι, λιμάνια, αεροδρόμια κτλ. Ενισχύθηκε η οικονομική δραστηριότητα με διάφορους τρόπους προκειμένου να μπορέσουν οι επιχειρηματίες να στυλωθούν και πάλι στα πόδια τους. Δόθηκαν κίνητρα για επέκταση των δραστηριοτήτων τους μέσω φορολογικών ελαφρύνσεων. Γενικότερα, για τα επόμενα είκοσι χρόνια υπήρχε μία εντατική ανάπτυξη των ευρωπαϊκών χωρών και ανάμεσα σε αυτές και της Ελλάδας (Τσουλφίδης 2003).

Η κυβέρνηση μέσα σε όλη αυτή τη διαδικασία της ανοικοδόμησης έδινε περισσότερο βαρύτητα στην ανάπτυξη της οικονομίας και θεωρούσε τη μείωση της ανεργίας και τη δημιουργία νέων θέσεων απόρροιες αυτής της προόδου. Ωστόσο μία από τις ελάχιστες εξαιρέσεις στην πολιτική του κράτους σχετικά με την εργασία ήταν η προώθηση των μεταναστευτικών ρευμάτων προς τις βόρειες ευρωπαϊκές χώρες στα μετά το 1950 και κυρίως στη Γερμανία, τη Γαλλία και το Βέλγιο. Ήταν μία πολιτική που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην πορεία της ιστορίας της Ελλάδας, τόσο την οικονομική όσο και την κοινωνική. Ενθάρρυνε τη μετανάστευση του εργατικού δυναμικού σε χώρες της Ευρώπης. Η Ελλάδα υπέγραψε αρκετές διμερείς συμβάσεις (Ελληνογαλλική 1954, Ελληνοβελγική 1957, Ελληνογερμανική 1960 κ.ά.) με αυτές τις χώρες για τη διακίνηση εργατών προς αυτές. Χρησιμοποίησε αυτό τον τρόπο για να εξασφαλίσει την προστασία των Ελλήνων εργαζομένων. Τους παρείχε τη δυνατότητα να μετακινηθούν σε μία άλλη χώρα όπου η απασχόλησή τους θα ήταν εξασφαλισμένη και παράλληλα θα είχαν και καλύτερο επίπεδο ζωής, καθώς όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες αναπτύχθηκαν πιο γρήγορα από την Ελλάδα (Ναζάκης-Χλέτσος 2001).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η μαζική μετανάστευση Ελλήνων εργατών στη Γερμανία. Ενώ το 1960 ο αριθμός τους ήταν περίπου 21.500 μόλις μέσα σε τρία χρόνια αυτός ο αριθμός τριπλασιάστηκε φτάνοντας το 1963 περίπου τις 64.500. Οι περισσότεροι από αυτούς είχαν μετακινηθεί προκειμένου να απασχοληθούν στον τομέα της βιομηχανίας, ο οποίος είχε αναπτυχθεί αρκετά σε αυτή τη χώρα (Βγενόπουλος 1985).

4.4.2 Η πορεία της ανεργίας 1940-1970

Αν και η εξέλιξη στην πορεία της ελληνικής οικονομίας το διάστημα 1940-1970 ήταν ιδιαίτερα θετική, όσον αφορά στον τομέα της εργασίας δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Παρά τις επενδύσεις που είχαν πραγματοποιηθεί στο δευτερογενή τομέα, το μέγεθός του δεν είχε αυξηθεί σημαντικά. Οι χρηματοδοτήσεις για τις επεκτάσεις των

επιχειρήσεων είχαν δοθεί αλλά η αγορά εργασίας δεν ευνοήθηκε ιδιαίτερα από αυτή τη διαδικασία. Αυτό οδηγούσε αναπόφευκτα στην αποτυχία προώθησης νέων εργασιακών ευκαιριών. Αιτία αυτής της αναντιστοιχίας ήταν το γεγονός ότι οι επενδύσεις που είχαν γίνει ωθούσαν την παραγωγικότητα της εργασίας και όχι το μέγεθος των επιχειρήσεων. Οι επιχειρήσεις εκμεταλλεύτηκαν τις χρηματοδοτήσεις για να αυξήσουν την παραγωγικότητα των εργαζομένων που είχαν ήδη. Ακόμα και σε περιπτώσεις επεκτάσεων των επιχειρήσεων, οι προσλήψεις που έγιναν ήταν πολύ λιγότερες από αυτές που αναμενόταν (Βγενόπουλος 1985).

Ένας καθοριστικός παράγοντας, εκτός από αυτούς που αναφέρθηκαν παραπάνω, για την κατάσταση της ανισορροπίας που επικρατούσε στην αγορά εργασίας ήταν και η εσωτερική μετανάστευση.

Πίνακας 3: Πληθυσμός, Εργατικό Δυναμικό, Τομεακή Απασχόληση και Ανεργία 1951-1971 στην Ελλάδα

Έτη	1951		1961		1971	
	Αριθμός	Ποσοστό (%)	Αριθμός	Ποσοστό (%)	Αριθμός	Ποσοστό (%)
A. Πληθυσμός	7.633.000	100,00%	8.389.000	100,00%	8.769.000	100,00%
Αστικής Περιοχής	2.880.000	37,73%	3.628.000	43,25%	4.667.000	53,22%
Αγροτικής Περιοχής	4.753.000	62,27%	4.761.000	56,75%	4.102.000	46,78%
B. Εργατικό Δυναμικό	3.253.000	100,00%	3.639.000	100,00%	3.396.000	100,00%
Αστικής Περιοχής	1.310.000	40,27%	1.611.000	44,27%	1.642.000	48,35%
Αγροτικής Περιοχής	1.943.000	59,73%	2.028.000	55,73%	1.754.000	51,65%
Γ. Τομεακή Απασχόληση	3.074.000	100,00%	3.424.000	100,00%	3.283.000	100,00%
Πρωτογενής Τομέας	1.873.000	60,93%	1.933.000	56,45%	1.330.000	40,50%
Δευτερογενής Τομέας	501.000	16,30%	639.000	18,67%	841.000	25,62%
Τριτογενής Τομέας	700.000	22,78%	852.000	24,88%	1.112.000	33,87%
Δ. Ανεργία	179	-	215	-	113	-

Πηγή: Vgenopoulos Costas 1985, 'Growth and unemployment, The case of Greek Post-war International Emigration'²

² Πηγές: για τα έτη 1951 και 1961, Φακιολάς (1969) για το έτος 1971, Ε.Σ.Υ.Ε., (1974)

Στον παραπάνω πίνακα φαίνεται η μετακίνηση του πληθυσμού από τις αγροτικές περιοχές στις αστικές. Παρατηρείται ότι ο αγροτικός πληθυσμός ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας είχε ραγδαία πτωτική τάση κατά την περίοδο 1951-1971. Το ίδιο συνέβη και με το εργατικό δυναμικό των αγροτικών περιοχών. Οι εργάτες που απασχολούνταν στα χωράφια μετακινήθηκαν στις αστικές περιοχές αναζητώντας εργασία στη βιομηχανία και τις υπηρεσίες. Σε πολλές περιπτώσεις όμως η αναζήτηση αυτή δεν ευοδώθηκε καθώς ο βιομηχανικός κλάδος δεν απορρόφησε το μέρος από το πλεόνασμα του εργατικού δυναμικού που αναμενόταν. Επακόλουθο αυτής της κατάστασης ήταν η ανεργία να αυξηθεί τη δεκαετία 1951-1961. Την επόμενη δεκαετία 1961-1971 παρατηρείται μία μείωση στο ποσοστό της ανεργίας η οποία συνοδεύεται από αντίστοιχη μείωση του πληθυσμού της χώρας. Προφανώς η εξέλιξη αυτή ήταν αποτέλεσμα των μεταναστευτικών ρευμάτων που προωθήθηκαν προς το τέλος της δεκαετίας του 1950 (Βγενόπουλος 1985).

Επιπλέον, εξαιτίας του έντονου κρατικού παρεμβατισμού οι συνδικαλιστικές δυνάμεις των εργαζομένων ήταν ελάχιστες. Η Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος (Γ.Σ.Ε.Ε.) βρισκόταν υπό κρατικό έλεγχο. Η δυνατότητά της να διεκδικήσει περισσότερες θέσεις εργασίας ήταν περιορισμένη. Επιπρόσθετα, δεν υπήρχε καμία αντίδραση σχετικά με το ωράριο εργασίας. Οι επιχειρήσεις εκμεταλλεύονταν τους υπαλλήλους που είχαν ήδη, αυξάνοντας τις ώρες εργασίας. Έτσι αυξανόταν η παραγωγικότητά τους και συνεπώς και η δραστηριότητα της οικονομικής μονάδας. Επομένως, ο επιχειρηματίας δεν αναγκαζόταν να προσλάβει επιπλέον εργατικό δυναμικό (Τσουλφίδης 2003).

4.4.3 Πολιτικές απασχόλησης

Όσον αφορά στις πολιτικές που ακολουθήθηκαν για την επίτευξη του στόχου της πλήρους απασχόλησης και ουσιαστικά για την αντιμετώπιση της ανεργίας, η μεταπολεμική περίοδος σηματοδότησε την έναρξη ουσιαστικού προβληματισμού των χωρών γύρω από αυτά τα θέματα. Τότε που η ανεργία ήταν στα ύψη και οι οικονομίες κατεστραμμένες. Χρειαζόταν άμεσα η λήψη κάποιων μέτρων για να δοθεί μία επιπλέον ώθηση σε αυτές και να αρχίσει η ανοικοδόμησή τους. Ιδιαίτερα την περίοδο 1945-1970 οι πολιτικές που ακολούθησαν οι κυβερνήσεις συνδέθηκαν στενά με τη μισθωτή εργασία. Ο αριθμός των απασχολούμενων με αυτή τη μορφή εργασίας αυξανόταν με γοργούς ρυθμούς και αποτελούσαν όλο και μεγαλύτερο μέρος του εργατικού δυναμικού. Αποτέλεσαν μέρος της οικονομικής αλλά και της κοινωνικής πολιτικής που υιοθετήθηκε. Το κράτος πρόνοιας και η εξέλιξή του

βασίστηκαν στην προστασία της μισθωτής εργασίας και στη δημιουργία συνθηκών για την επέκτασή της.

Οι μορφές που πήραν οι πολιτικές αυτές ήταν οι παρεμβάσεις του κράτους με διάφορα μέτρα, προκειμένου να στηριχτεί η οικονομία της χώρας. Ενισχύθηκαν οι επιχειρήσεις μέσα από πιστωτικές διευκολύνσεις που τους προσφέρθηκαν από το κράτος στην προσπάθεια επέκτασής τους. Τους δόθηκε η δυνατότητα φορολογικών απαλλαγών προκειμένου να προχωρήσουν σε διαφόρων μορφών επενδύσεις. Τους παρασχέθηκαν ποικίλα κίνητρα που μπορούσαν να εκμεταλλευτούν οι οικονομικές μονάδες και να αποδώσουν οφέλη και για τις ίδιες και για το κράτος και την κοινωνία γενικότερα. Αυτό επιτεύχθηκε μέσα από την οικονομική ανάπτυξη στην οποία οδήγησαν όλες οι παραπάνω ενέργειες. Οι επιχειρήσεις εξαπλώθηκαν και συνεπώς δημιουργούνταν συνεχώς νέες θέσεις εργασίας (Τσουλφίδης 2003).

Με νόμο του 1944, ο οποίος τροποποιήθηκε λίγο αργότερα, το 1945, θεσπίστηκε η ασφάλιση κατά της ανεργίας. Αρχικά αφορούσε τους εργαζόμενους σε βιομηχανικούς κλάδους της Αθήνας και της Ελευσίνας, οι οποίοι πλήττονταν περισσότερο από αυτό το φαινόμενο. Αργότερα συμπεριέλαβε και άλλες κατηγορίες επαγγελματιών. Έτσι, ιδρύθηκε το Ταμείο Ανεργίας ως μία ακόμα απόδειξη ότι η ανεργία άρχισε ουσιαστικά να αντιμετωπίζεται ως κοινωνικό πρόβλημα. Αυτό ήταν που αποτέλεσε και τον πρώτο αυτοτελή φορέα ασφάλισης στη χώρα μας. Λειτουργήσε μέχρι το 1951, με κύριους πόρους, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, τις εισφορές εργαζόμενων και εργοδοτών. Το 1951, μετά από κάποια χρόνια ουσιαστικής βοήθειας στους ανέργους, συγχωνεύτηκε με το ΙΚΑ. Η εξέλιξη αυτή, η οποία συνοδεύτηκε από τη συγχώνευση και άλλων 15 ασφαλιστικών ταμείων με το ΙΚΑ δεν απέδωσε. Το ΙΚΑ επιβαρύνθηκε πολύ ως οργανισμός (Κικίλιας-Χλέτσος 2002).

Εκτός όμως από το Ταμείο Ανεργίας το 1944 καθιερώθηκε και μία ορισμένη διαδικασία απόλυσης εργαζομένων. Οι επιχειρηματίες είχαν τη δυνατότητα να μην απολύσουν το προσωπικό τους, αλλά να εφαρμόσουν το θεσμό της διαθεσιμότητας. Σύμφωνα με αυτόν, η κάθε επιχείρηση μπορούσε να θέσει σε διαθεσιμότητα το πλεονάζον προσωπικό της χωρίς να γίνεται λύση της εργασιακής τους σχέσης μέχρι τρεις μήνες. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου τους κατέβαλλε το 50% των αποδοχών τους. Σε περίπτωση όμως που ο εργοδότης δεν επιθυμούσε αυτή τη επιλογή μπορούσε να απολύσει τον εργαζόμενο καταβάλλοντάς του αποζημίωση ενώ παράλληλα ήταν υποχρεωμένος να καταβάλλει και στο Ταμείο Ανεργίας έκτακτη εισφορά (Κωνσταντινόπουλος 1993).

Όσον αφορά στους υπόλοιπους φορείς αντιμετώπισης της ανεργίας, το 1943 ιδρύθηκε με νόμο Επιτροπή Ευρέσεως Εργασίας στο Υπουργείο Εργασίας. Στόχος της ήταν ουσιαστικά να κάνει πράξη αυτό που θεωρητικά αποτέλεσε βάση ίδρυσης των Γραφείων Ευρέσεως Εργασίας που υπολειτουργούσαν, να καταπολεμήσει την ανεργία. Παρ' όλα αυτά τα Γραφεία Ευρέσεως Εργασίας (Γ.Ε.Ε.) λειτουργούσαν ακόμα, και με νόμους του 1944 και 1945 ενισχύθηκε ο ρόλος τους. Με τους νόμους αυτούς ιδρύθηκε και το Ταμείο Ανεργίας, καθιερώθηκε η εγγραφή των ανέργων στο πιο πάνω Ταμείο, το οποίο θα έδινε συνεχή ενημέρωση στα Γ.Ε.Ε. προκειμένου να υπάρχει πιο οργανωμένη αντιμετώπιση του φαινομένου. Επιπλέον κατά τα έτη 1944 και 1945 καθιερώθηκε μία υποχρεωτική διαδικασία πρόσληψης από τις επιχειρήσεις. Οι εργοδότες ήταν υποχρεωμένοι να απευθύνονται στα Γ.Ε.Ε. για να τους βρει εργατικό δυναμικό. Μόνο στην περίπτωση που αυτό δεν ήταν εφικτό μέσα σε 5 ημέρες μπορούσαν να αναζητήσουν μόνοι τους αρκεί να μπορούσαν να αναγγείλουν τις προσλήψεις τους στα Γ.Ε.Ε. εντός 3 ημερών.

Το έτος 1951 θεσπίστηκε η Τεχνική και Επαγγελματική εκπαίδευση του εργατικού δυναμικού ως μέρος της επίσημης κρατικής πολιτικής. Προστέθηκαν στις αρμοδιότητες του Υπουργείου Εργασίας η οργάνωση τμημάτων μαθητείας προκειμένου να ικανοποιηθεί η ανάγκη της τεχνικής μόρφωσης των εργαζομένων που θα συνέβαλλε σημαντικά στην αντιμετώπιση της ανεργίας και στην κάλυψη αναγκών στην αγορά της εργασίας. Επιπλέον εισήχθη για πρώτη φορά και ο θεσμός του επαγγελματικού προσανατολισμού. Το κράτος με αυτό το θεσμό προσπάθησε να προσφέρει στους νέους και στους ανέργους μία επιπλέον βοήθεια στη διαδικασία ανεύρεσης εργασίας. Με ειδική σχολή που ιδρύθηκε το 1954 εκπαιδεύτηκε προσωπικό προκειμένου να ενισχύσει τους ανέργους και να τους καθοδηγήσει στη σωστή επιλογή τομέα απασχόλησης (Κωνσταντινόπουλος 1993).

Αυτή η κατάσταση είχε ως αποτέλεσμα την ίδρυση το 1954 του Οργανισμού Απασχόλησης και Ασφάλισης Ανεργίας (Ο.Α.Α.Α.). Αποτελέσε ένα φορέα, ο οποίος είχε την οικονομική υποστήριξη του ΙΚΑ αλλά λειτουργούσε αυτόνομα έχοντας ως στόχο την εφαρμογή των ρυθμίσεων της κυβέρνησης για την κάλυψη των ανέργων. Το 1969 μετονομάστηκε σε Οργανισμό Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ.), όπως είναι μέχρι και σήμερα η επωνυμία του. Συνέχισε τη λειτουργία του με τον ίδιο στόχο, εφαρμόζοντας διάφορες αλλαγές και μεταρρυθμίσεις προκειμένου να βελτιωθεί η κοινωνική πολιτική που αφορούσε στους ανέργους (Κικίλιας-Χλέτσος 2002).

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας τους 1950 η οικονομική κατάσταση στην Ελλάδα άλλαξε. Το κράτος απέκτησε κυρίαρχο ρόλο στην ανάπτυξη της χώρας σε οικονομικό

επίπεδο. Η πρόοδος που πραγματοποιούνταν βρισκόταν υπό στενό κρατικό έλεγχο. Ο κρατικός οικονομικός παρεμβατισμός ήταν έντονος ακόμα και σε τομείς της βιομηχανίας όπως είναι η ζάχαρη και ο καπνός. Τα αποτελέσματά του ήταν θετικά, καθώς ο ρυθμός ανάπτυξης στην Ελλάδα είχε φτάσει σε πολύ καλά επίπεδα και ήταν υψηλότερος ακόμα και από άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Αυτή η στρατηγική σε συνδυασμό με τη μεταναστευτική πολιτική που περιγράψαμε παραπάνω, είχαν ιδιαίτερα θετικές επιδράσεις στα ποσοστά ανεργίας. Οι άνεργοι μειώθηκαν αρκετά, γεγονός που αποτελούσε ενισχυτικό παράγοντα για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

Παρ' όλα αυτά, στα μέσα της δεκαετίας του 1950 μία μικρή κάμψη στα εισερχόμενα εμβάσματα ήταν η αιτία για να αλλάξει για ακόμα μία φορά η ασκούμενη οικονομική πολιτική. Μέχρι τότε τα κεφάλαια που εισέρχονταν στην οικονομία μας από το εξωτερικό προέρχονταν από την οικονομική ενίσχυση που δεχόμασταν αλλά και από τους Έλληνες μετανάστες. Μόλις αυτές οι εισροές μειώθηκαν, η κυβέρνηση έστρεψε σε άλλο στόχο το ενδιαφέρον της. Προσπάθησε να προωθήσει τη συμμετοχή της Ελλάδας στη διεθνή αγορά. Μέσα από μία υποτίμηση του εγχώριου νομίσματος, κατέστησε τα ελληνικά προϊόντα πολύ πιο ανταγωνιστικά. Η είσοδος της Ελλάδας στις διεθνείς αγορές άρχισε να διευρύνεται. Η αλλαγή αυτή αύξησε την εγχώρια παραγωγή, έδωσε σε ακόμα περισσότερους ανθρώπους θέση εργασίας και διατήρησε την ανεργία στα χαμηλά επίπεδα που κυμαινόταν τα τελευταία χρόνια. Σημαντική επιρροή σε αυτή την ανάπτυξη είχε και η έναρξη των διαπραγματεύσεων για την είσοδο της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ. Η συμφωνία ένταξης της χώρας μας, το 1962, προέβλεπε τη σταδιακή μείωση των δασμών, κάτι που θα άνοιγε σιγά σιγά το δρόμο για την ανάπτυξη και του εξωτερικού εμπορίου.

Το τέλος της περιόδου που εξετάζουμε χαρακτηρίζεται από σοβαρές πολιτικές εξελίξεις. Η επιβολή της δικτατορίας το 1967 άλλαξε τη ζωή των Ελλήνων. Σε οικονομικό επίπεδο ακολουθήθηκαν αρχικά τα βήματα των προηγούμενων κυβερνήσεων και συνεχίστηκε η ανάπτυξη. Τόσο οι δημόσιες επενδύσεις όσο και τα έργα υποδομής εξακολούθησαν να πραγματοποιούνται. Ωστόσο, πολλά ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα περιορίστηκαν. Στον τομέα της εργασίας μία σημαντική απαγόρευση ήταν αυτή της απεργιακής κινητοποίησης. Οι εργαζόμενοι δεν επιτρέπεται να απεργήσουν διεκδικώντας οτιδήποτε. Αυτή η αυστηρή επιτήρηση στην απασχόληση είχε ως επακόλουθο η ανεργία να παραμένει σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Τόσο οι περιορισμοί που επέβαλε το καθεστώς της δικτατορίας όσο και η υψηλή οικονομική ανάπτυξη της χώρας που συνεχίστηκαν συνέβαλλαν στην άνοδο του πραγματικού μισθού και στη διατήρηση του ποσοστού ανεργίας σε ιστορικά χαμηλές τιμές.

Τα 2 τελευταία χρόνια της δικτατορίας, αυτά δηλαδή μετά το 1972 χαρακτηρίστηκαν από μία καθοδική πορεία. Η υπερσυσσώρευση κεφαλαίου οδήγησε στην αύξηση της ζήτησης χωρίς ταυτόχρονα να μπορεί να επιτευχθεί και ανάλογη αύξηση στην προσφορά. Για να το πετύχει αυτό το δικτατορικό καθεστώς και να συνεχίσει να έχει θετικά αποτελέσματα στην οικονομία, χρηματοδότησε περισσότερες επενδύσεις από όσες μπορούσε να αντέξει η οικονομία. Περιορίστηκε επομένως ο αυστηρός έλεγχος σε νομισματικό επίπεδο και δεν άργησαν να φανούν οι έντονες πληθωριστικές πιέσεις εξαιτίας και τις ανόδου στην τιμή του πετρελαίου το 1973. Επακόλουθο αυτής της κατάστασης ήταν η άνοδος της ανεργίας και πάλι σε επίπεδα αρκετά υψηλά (Τσουλφίδης 2003).

4.5 Οι κρίσεις του 1970

4.5.1 Προσδιοριστικοί παράγοντες της ανεργίας 1970-1979

Η δεκαετία του 1970 ξεκίνησε με αναταραχές σε διεθνές επίπεδο. Μόλις το 1971 με απόφαση του τότε αμερικανού προέδρου, Ρίτσαρντ Νίξον, εγκαταλείπεται η μετατρεψιμότητα του δολαρίου σε χρυσό. Αυτό σήμαινε ότι και το σύστημα των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών του Bretton Woods που είχε θεσπιστεί από το 1944 αποτελούσε παρελθόν. Έτσι, οι συναλλαγματικές ισοτιμίες παρουσίασαν εκείνη την περίοδο έντονες διακυμάνσεις. Το διεθνές εμπόριο δοκιμάστηκε και η ανάπτυξη των ευρωπαϊκών χωρών ανακόπηκε. Αυτό οδήγησε σε περαιτέρω άνοδο του πληθωρισμού, δημιουργώντας δυσμενέστερες συνθήκες διαβίωσης των πολιτών. Αποτέλεσμα αυτού του κλίματος ήταν να κορυφωθεί η δυσαρέσκεια του λαού σχετικά με το δικτατορικό καθεστώς και να προσπαθήσει ανοικτά να το ανατρέψει. Η κυβέρνηση που ανέλαβε στη συνέχεια προώθησε την επέκταση του κρατικού παρεμβατισμού με σκοπό την εξάπλωση του κράτους πρόνοιας. Ενίσχυσε τις επιχειρήσεις προσφέροντας χαμηλότοκα δάνεια αλλά παράλληλα βοήθησε και τους εργαζόμενους προσπαθώντας να αυξήσει την προστασία τους από την ανεργία. Καθώς όμως η διεθνής κρίση είχε ξεκινήσει να απλώνεται η Ελλάδα δεν έμεινε ανεπηρέαστη από αυτό το γεγονός (Τσουλφίδης 2003).

Ως αφορμή αυτής της δυσάρεστης εξέλιξης ήταν η πρώτη πετρελαϊκή κρίση το 1973-1974 να συμβάλλει στην περαιτέρω επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης των ανεπτυγμένων χωρών. Η ταραχώδης κατάσταση που επικρατούσε εκείνη της περίοδο στις πετρελαιοπαραγωγούς χώρες λόγω του Αραβο-ισραηλινού πολέμου επηρέασε αρνητικά την τιμή του αργού πετρελαίου. Αυξήθηκε περίπου 300% με αποτέλεσμα να επηρεάσει τις αγορές

παγκοσμίως και να βυθίσει τις οικονομίες σε ύφεση. Ειδικά η Ευρώπη βάσιζε σε μεγάλο ποσοστό την προμήθεια του πετρελαίου που χρειαζόταν σε αυτές τις χώρες. Επακόλουθο αυτού ήταν να επηρεαστεί άμεσα η ευρωπαϊκή οικονομία και ιδιαίτερα οι τομείς των διεθνών συναλλαγών.

Ωστόσο η ελληνική οικονομία δεν επηρεάστηκε σε τόσο μεγάλο βαθμό από αυτή την κρίση σε σύγκριση πάντα με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Το διάστημα που ακολούθησε το τέλος του εμφυλίου πολέμου ήταν περίοδος ανασυγκρότησης. Δημιουργήθηκε έτσι μία χρονική υστέρηση όσον αφορά στην ελληνική ανάπτυξη. Ακολουθήθηκαν πολιτικές προκειμένου να μειωθεί η ανεργία και να εξασφαλιστούν αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης στους Έλληνες εργαζόμενους. Μέσα σε αυτές ήταν και η μεταναστευτική πολιτική που υιοθετήθηκε ιδιαίτερα τη δεκαετία του 1960. Τα αποτελέσματα αυτής ήταν η πτώση του επιπέδου της ανεργίας σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Η έκταση όμως αυτών των μεταναστευτικών ρευμάτων οδήγησε στις αρχές του 1970 στη δημιουργία εργατικού ελλείμματος στην ελληνική οικονομία. Αρχικά στον αγροτικό τομέα αλλά μετέπειτα και στο βιομηχανικό υπήρχε μεγαλύτερη ζήτηση εργασίας από ότι προσφορά. Αυτός ήταν και ο λόγος που οι επενδύσεις που έγιναν εκείνο το διάστημα ήταν εντάσεως κεφαλαίου, αυξάνοντας την παραγωγικότητα της εργασίας (Βγενόπουλος 1985).

Αντιθέτως, η δεύτερη πετρελαϊκή κρίση, το 1979, ήταν πολύ πιο ισχυρή. Οδήγησε την ελληνική οικονομία σε βαθιά ύφεση που κατάφερε να καλύψει τη χρονική υστέρηση που είχε παρατηρηθεί τα προηγούμενα έτη και να φτάσει τους ρυθμούς των υπολοίπων χωρών. Πιο συγκεκριμένα, στη χώρα μας η ανάπτυξη ανακόπηκε και οι ρυθμοί μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας παρουσίασαν πτωτική πορεία. Το εξωτερικό εμπόριο, που αποτέλεσε τα θεμέλια της οικονομικής ευημερίας που είχε προηγηθεί, πλήγηκε ανεπανόρθωτα. Τα εισερχόμενα εμβάσματα των μεταναστών μειώθηκαν και η Ελλάδα αναγκάστηκε να στραφεί στον εξωτερικό δανεισμό (Καραμπελιάς 1989)

4.5.2 Πορεία της ανεργίας 1970-1979

Ωστόσο, η εξέλιξη της ελληνικής οικονομίας την πενταετία από το 1974 έως και το 1979, οπότε και ξεσπά η δεύτερη πετρελαϊκή κρίση, δεν ταυτιζόταν με αυτή των υπολοίπων χωρών. Από τη μία μεριά η Ελλάδα παρουσίαζε μία επιβράδυνση στους αναπτυξιακούς της ρυθμούς αλλά από την άλλη αυτή η αναστολή της ανάπτυξης δεν ήταν της ίδιας έκτασης με αυτή των χωρών της Δύσης. Οι δείκτες μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας, παρά τις αντίξοες συνθήκες διεθνώς, παρέμειναν σε ικανοποιητικά επίπεδα. Παρατηρήθηκε μία χρονική

υστέρηση διάρκειας περίπου πέντε ετών. Το ίδιο συνέβη και με τα ποσοστά ανεργίας. Αυτό διαπιστώνεται και από τα στοιχεία του παρακάτω πίνακα, όπου η πορεία των ποσοστών ανεργίας στη χώρα μας από το 1975 μέχρι το 1979 παρουσίασε καθοδική πορεία. Αντιθέτως, το ποσοστό ανεργίας των χωρών της Ευρώπης αυξανόταν συνεχώς.

Πίνακας 4: Ποσοστά Ανεργίας 1970-1979 σε Χώρες της Ευρώπης.

Έτος Χώρα	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Αυστρία	1,6	1,3	1,1	1,0	1,2	1,7	1,8	1,6	2,1	2,1
Βέλγιο	1,8	1,7	2,2	2,2	2,3	4,2	5,5	6,3	6,8	7,0
Γαλλία	2,4	2,7	2,8	2,7	2,8	4,0	4,4	4,9	5,1	5,8
Γερμανία	0,5	0,9	0,8	0,8	1,8	3,3	3,3	3,2	3,1	2,7
Ελλάδα	4,2	3,1	2,1	2,0	2,1	2,3	1,9	1,7	1,8	1,9
Ιρλανδία	6,3	6,0	6,7	6,2	5,8	7,9	9,8	9,7	9,0	7,8
Ισπανία	2,6	3,4	2,9	2,6	3,1	4,5	4,9	5,3	7,1	8,8
Ιταλία	5,1	5,1	6,0	5,9	5,0	5,5	6,2	6,7	6,7	7,2
Ολλανδία	1,0	1,3	2,3	2,4	2,9	5,5	5,8	5,6	5,6	5,7
Πορτογαλία	2,6	2,5	2,5	2,6	1,7	4,4	6,2	7,3	7,9	7,9
Φινλανδία	1,9	2,3	2,5	2,3	1,7	2,3	4,1	6,2	7,6	6,4
Δανία	0,6	0,9	0,8	0,7	2,8	3,9	5,1	5,9	6,7	4,8
Ην. Βασίλειο	2,2	2,7	3,1	2,2	2,0	3,2	4,8	5,1	5,0	4,6
Σουηδία	1,5	2,5	2,7	2,5	2,0	1,6	1,6	1,8	2,2	2,2
Ευρώπη	2,1	2,4	2,6	2,4	2,5	3,7	4,3	4,6	4,9	5,0

Πηγή : www.europa.eu

Πιο συγκεκριμένα παρατηρείται ότι από το 1970 έως και το 1973 το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα μειωνόταν συνεχώς. Αντιθέτως, ο μέσος όρος της Ευρώπης δείχνει ότι η ανεργία ακολουθούσε ανοδική πορεία αυτό το διάστημα. Στη συνέχεια τις χρονιές 1974 και

1975 ο δείκτης αυξήθηκε λίγο όσον αφορά στην Ελλάδα και μετά παρουσίασε και πάλι πτωτικές τάσεις. Αποτέλεσμα αυτής της πορείας ήταν η δεκαετία 1970-1979 να κλείσει με ποσοστό ανεργίας στη χώρα μας πολύ χαμηλότερο από αυτό με το οποίο ξεκίνησε. Ενώ το 1970 ήταν της τάξης του 4,2% το 1979 είχε πέσει κάτω από το μισό και κυμαινόταν στο 1,9%. Από την άλλη μεριά το ποσοστό ανεργίας των χωρών της Ευρώπης ως μέσος όρος, με εξαίρεση τα έτη 1973 και 1974, ακολούθησε ανοδική πορεία. Πιο συγκεκριμένα, από 2,1% που ήταν το 1970 υπερδιπλασιάστηκε έως το 1979 και έφτασε στο 5,0%. Διαπιστώνεται, επομένως, ότι η πορεία της ανεργίας στη χώρα μας είχε ανάποδη κατεύθυνση από αυτή των υπολοίπων ευρωπαϊκών χωρών.

4.5.3 Πολιτικές καταπολέμησης της ανεργίας

Ήδη από το 1969 με νομοθετικό διάταγμα ο τότε Οργανισμός Απασχολήσεως και Ασφαλίσεως Ανέργων (Ο.Α.Α.Α.) μετατράπηκε σε Οργανισμό Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ.). Αυτή η αλλαγή στην ονομασία του φορέα σηματοδότησε και μία περίοδο ριζικής αναδιάρθρωσής του. Πραγματοποιήθηκαν αλλαγές τόσο στη διοίκηση όσο και στη διάρθρωση των υπηρεσιών του με στόχο την αποτελεσματικότερη καταπολέμηση της ανεργίας. Ο Οργανισμός οργάνωσε τις υπηρεσίες του και διαμόρφωσε ένα σύγχρονο διοικητικό μηχανισμό. Δημιουργήθηκαν νέες υπηρεσίες, οι οποίες ήταν αναγκαίες μετά από τη γρήγορη ανάπτυξη του φορέα και την τεχνολογική εξέλιξη. Παράλληλα συστάθηκαν όργανα παρακολούθησης των σχέσεων της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Ακόμα δημιουργήθηκαν και περιφερειακές υπηρεσίες κάτι που διευκόλυνε πολύ το έργο του Οργανισμού καθώς κάθε μία από αυτές ασχολιόταν με τα ιδιαίτερα προβλήματα της περιφέρειάς της (Κωνσταντινόπουλος 1993).

Τα χρόνια που ακολούθησαν την κρίση στα μέσα της δεκαετίας του 1970 χαρακτηρίστηκαν από μία γενικότερη αμφισβήτηση των χωρών σχετικά με την αποτελεσματικότητα των παθητικών πολιτικών απασχόλησης. Αυτού του είδους οι πολιτικές βασίζονταν κυρίως στην υποστήριξη κοινωνικών ομάδων που βίωναν μία δύσκολη περίοδο στην επαγγελματική ζωή τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας πολιτικής ήταν η επιδοματική πολιτική για τους ανέργους. Η κυβέρνηση σε αυτές τις περιπτώσεις φρόντιζε για την καταβολή κάποιου βοηθήματος στον άνεργο προκειμένου να μπορέσει να ανταπεξέλθει στην απώλεια της εργασίας του. Το μέτρο αυτό αποτέλεσε ένα μέσο στήριξης των ανέργων, ωστόσο δεν προσέφερε κάποια μακροχρόνια βοήθεια σε αυτούς. Ουσιαστικά κάλυπτε το πρόβλημα πρόσκαιρα. Για αυτό το λόγο και οι κυβερνήσεις, ιδιαίτερα μετά την κρίση του

1974 αλλά και αυτή που την ακολούθησε το 1979, η οποία ήταν ισχυρότερη, άρχισαν να αναζητούν πιο ενεργητικές μορφές αντιμετώπισης του φαινομένου.

Στη χώρα μας, η γραμμή που υιοθετήθηκε σχετικά με αυτό το κοινωνικό-οικονομικό πρόβλημα ήταν παρόμοια με αυτή των άλλων χωρών. Ούτως ή άλλως η μισθωτή εργασία αποτελούσε πλέον μεγάλο ποσοστό του εργατικού δυναμικού της χώρας. Σκοπός των κυβερνήσεων, επομένως, ήταν η προστασία της. Με μία σειρά νομοθετικών ρυθμίσεων διαμορφώθηκε ένα αρχικό πλαίσιο υπεράσπισης των θέσεων εργασίας. Οι επιχειρήσεις επιδοτήθηκαν προκειμένου να συνεχίσουν τη δραστηριότητά τους, να αυξήσουν το προσωπικό τους και να μην προβούν σε απολύσεις. Ακόμα όμως και για τις περιπτώσεις των απολύσεων, είχαν θεσπιστεί κατάλληλα μέτρα για την προστασία των εργαζομένων ειδικά όταν αυτές ήταν ομαδικές. Στόχος επομένως, ήταν πλέον η προστασία των θέσεων εργασίας που υπήρχαν ήδη, η δημιουργία νέων και γενικότερα η πρόληψη κατά του φαινομένου της ανεργίας (Κικίλιας-Χλέτσος 2002).

4.6 Η περίοδος 1980-1989

4.6.1 Παράγοντες διαμόρφωσης της ανεργίας 1980-1989

Η δεκαετία του 1980 ξεκίνησε με μία καθοριστική για τη μετέπειτα πορεία της χώρας μας εξέλιξη. Η Ελλάδα το 1981 έγινε επίσημα μέλος της ΕΟΚ ύστερα από διαπραγματεύσεις είκοσι σχεδόν χρόνων. Αυτό σήμαινε ουσιαστικές αλλαγές στην οικονομική και κοινωνική διάρθρωση της χώρας. Η Ελλάδα θα έπρεπε να υιοθετήσει πολιτικές που συγκλίνουν με αυτές των υπολοίπων χωρών της Κοινότητας. Παράλληλα όμως θα είχε τη δυνατότητα να λαμβάνει οικονομικές ενισχύσεις από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) προκειμένου να υλοποιεί προγράμματα ενίσχυσης του στόχου της πλήρους απασχόλησης.

Ένα επιπλέον βήμα στην κοινωνική πολιτική της χώρας αποτέλεσε και το γεγονός ότι η ελληνική κυβέρνηση υπέγραψε το 1984 τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη αλλά και τον αναθεωρημένο Χάρτη το 1996. Με αυτό τον τρόπο έγινε η αρχή προκειμένου να συμμετέχει και η Ελλάδα στη συλλογική προσπάθεια της Ευρώπης για ένα ενιαίο πλαίσιο κάλυψης των κοινωνικών αναγκών. Βέβαια, ως επισημανθεί σε αυτό το σημείο το γεγονός ότι η Ελλάδα από την υπογραφή του Χάρτη και έως το τέλος του 20^{ου} αιώνα είχε υποβάλει 12 εκθέσεις σχετικά με την εφαρμογή του. Ωστόσο το δυσάρεστο είναι ότι οι γνωμοδοτήσεις για αυτές τις εκθέσεις έδειχναν ότι παραβιάζονται στη χώρα μας τουλάχιστον 14 διατάξεις του Χάρτη (Βενιέρης 2002).

Παράλληλα βέβαια με όλες τις παραπάνω εξελίξεις που αφορούσαν τη χώρα μας σε ευρωπαϊκό επίπεδο η ελληνική κυβέρνηση ασκούσε τη δική της πολιτική σχετικά με την αγορά εργασίας. Ξεκίνησε με μία προσπάθεια να μειωθούν οι μισθολογικές διαφορές. Δόθηκαν έτσι κατευθυντήριες γραμμές με στόχο τη σημαντική αύξηση των αποδοχών των εργαζομένων και ιδιαίτερα αυτών που αμείβονταν έως τότε με τον κατώτατο μισθό. Σημειώθηκαν αυξήσεις της τάξης του 35% στους εργαζόμενους με τις κατώτατες αποδοχές, οι εργαζόμενοι με μέσους μισθούς έλαβαν αύξηση μόλις 10% ενώ οι υψηλά αμειβόμενοι δεν έλαβαν καμία αύξηση. Προωθούνταν έτσι η σμίκρυνση των μισθολογικών διαφορών, η οποία διήρκεσε μέχρι το 1983. Από εκεί και πέρα οι συνθήκες στην αγορά εργασίας όσον αφορά το μισθολογικό κόστος άρχισαν να επανέρχονται στα προηγούμενα επίπεδά τους. Μέχρι το 1990 η σύγκλιση που είχε πραγματοποιηθεί στις διαφορές των αμοιβών στην Ελλάδα την περίοδο 1980-1983 είχε αντιστραφεί. Ωστόσο, αν και η διάρκεια αυτής της προσπάθειας ήταν μικρή, επηρέασε τις κινήσεις των εργοδοτών σχετικά με την πρόσληψη του προσωπικού τους. Το κόστος ενός ανειδίκευτου εργάτη είχε αυξηθεί σημαντικά με αποτέλεσμα οι επιχειρηματίες να μειώσουν αισθητά την πρόσληψη τέτοιου είδους εργατικού δυναμικού (Bryant-Γκαργκάνας-Ταβλάς 2002).

Σύμφωνα με τον Τσουλφίδη (2003), η ελληνική οικονομία τη δεκαετία του 1980, υφίσταται τις επιπτώσεις της αποβιομηχάνισης όπως και οι υπόλοιπες χώρες του ΟΟΣΑ. Το ποσοστό της βιομηχανίας στο ΑΕΠ της χώρας μειώνεται ενώ ταυτόχρονα αυξάνεται το ποσοστό των υπηρεσιών.

4.6.2 Η πορεία της ανεργίας 1980-1989

Το πρώτο μισό αυτής της δεκαετίας χαρακτηρίστηκε από μία ραγδαία αύξηση της ανεργίας στην Ελλάδα. Όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα ενώ το 1980 η ανεργία ήταν 4% το 1984 είχε υπερδιπλασιαστεί αγγίζοντας το 8,14%. Βέβαια αξίζει να σημειωθεί ότι το εργατικό δυναμικό αυτή την περίοδο παρουσίαζε και αυτό αυξητικές τάσεις με κυρίαρχη αιτία την είσοδο των γυναικών στην αγορά εργασίας. Εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι οι άνεργοι αυξάνονταν ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού αλλά αυξάνονταν και ως απόλυτο μέγεθος. Ιδιαίτερα τις χρονιές 1981-1982 και 1982-1983 η αύξηση του ποσοστού πλησίαζε το 50% και 40% αντίστοιχα. Το μόνο θετικό, ίσως, στοιχείο σε αυτή την εξέλιξη ήταν ότι ο ρυθμός ανόδου της ανεργίας ήταν φθίνων.

Πίνακας 5: Πίνακας Εξέλιξης της Ανεργίας 1981-1989 στην Ελλάδα.

Έτος	Ανεργοί	Εργατικό Δυναμικό	% Ανέργων στο Εργ. Δυναμικό	Απασχολούμενοι
1981	148.500	3.677.800	4,00	3.529.300
1982	215.300	3.717.700	5,80	3.491.300
1983	299.000	3.841.800	7,85	3.508.400
1984	307.800	3.867.900	8,14	3.500.500
1985	304.000	3.892.500	7,81	3.588.500
1986	286.900	3.887.800	7,38	3.600.700
1987	286.200	3.883.600	7,37	3.597.400
1988	303.500	3.960.800	7,66	3.657.400
1989	296.000	3.966.900	7,46	3.670.900

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (Απασχολήσεως) 1981-1989

Τις επόμενες χρονιές το εργατικό δυναμικό με εξαίρεση τις χρονιές 1986 και 1987 αυξήθηκε σταδιακά. Αντιθέτως, η ανεργία σημείωσε καθοδική πορεία αλλά με πιο αργούς ρυθμούς σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο και την αυξητική της τάση. Ωστόσο, είχε κάποιες διακυμάνσεις, όπως το 1988, οπότε και παρουσίασε άνοδο συγκριτικά με το 1987 αλλά από την επόμενη χρονιά και πάλι μειώθηκε. Ωστόσο, το υψηλό ρεκόρ του 1984 δεν το ξεπέρασε μέχρι το τέλος της δεκαετίας. Γενικότερα, το ποσοστό της ανεργίας δεν ανέβηκε πάνω από το 8% τα υπόλοιπα έτη εκτός του 1984.

Παρά την καθοδική του πορεία όμως, το μέγεθος του ποσοστού της ανεργίας παρέμεινε σε υψηλά επίπεδα. Από τη χρονιά που εκτινάχτηκε, 1982, δεν πλησίασε ξανά μέχρι το 1989 το 4% με το οποίο ξεκίνησε η δεκαετία. Αν και ανακόπηκε η ραγδαία αύξησή του στα μέσα αυτού του διαστήματος η άνοδος του ποσοστού ανεργίας διήρκεσε μέχρι και το τέλος της περιόδου.

4.6.3 Πολιτικές απασχόλησης 1980-1989

Μετά τα υψηλά ποσοστά ανεργίας που χαρακτήρισαν τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και τις αρχές της δεκαετίας του 1980 η ευρωπαϊκή πολιτική αντιμετώπισής της αναδιαμορφώθηκε. Το ΕΚΤ χρηματοδότησε πιο ενεργητικά προγράμματα στήριξης

ιδιαίτερων ομάδων. Προώθησε προγράμματα απασχόλησης για κατηγορίες του εργατικού δυναμικού που ήταν πιο ευάλωτες, όπως οι νέοι, οι γυναίκες, οι μακροχρόνια άνεργοι. Επίσης ενισχύθηκαν και περιοχές οι οποίες ήταν λιγότερο αναπτυγμένες όπως οι βιομηχανικές περιοχές. Ιδιαίτερα με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη που ακολούθησε το 1986 και με την οποία τροποποιήθηκε για πρώτη φορά η αρχική Συνθήκη της Ρώμης δόθηκε επιπλέον ώθηση στους παραπάνω στόχους του ΕΚΤ. Με σκοπό την εξασφάλιση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής της ΕΟΚ το ΕΚΤ ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο και επομένως αυξήθηκαν και οι πόροι για την υλοποίηση των προγραμμάτων που αναφέρθηκαν παραπάνω (Σακελλαρόπουλος 2011).

Πιο συγκεκριμένα, από το 1982 άρχισαν να εφαρμόζονται και να υποστηρίζονται περισσότερο προγράμματα απασχόλησης με στόχο την καταπολέμηση της ανεργίας. Επιδοτήθηκε ο ιδιωτικός τομέας προκειμένου να παρέχει νέες θέσεις εργασίας. Έτσι δημιουργήθηκαν καινούριες θέσεις απασχόλησης και τις κατέλαβαν άτομα που μέχρι τότε ήταν άνεργα. Σύμφωνα με τον Κωνσταντινόπουλο, το 1985 αυτές οι θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν με βάση αυτό το πρόγραμμα ήταν 15.172 ενώ το 1988 σχεδόν διπλασιάστηκαν και έφτασαν στις 29.879. Τα κριτήρια υπαγωγής σε αυτά τα προγράμματα τα καθόριζαν οι Υπουργικές Αποφάσεις πριν ξεκινήσει κάποιο πρόγραμμα και ανάλογα με τις συνθήκες ενίσχυαν διαφορετικές ομάδες εργοδοτών ή ανέργων.

Επιπλέον, δόθηκαν επιχορηγήσεις σε νέους ελεύθερους επαγγελματίες που ήθελαν να ιδρύσουν τη δική τους επιχείρηση. Με την ικανοποίηση διαφόρων κριτηρίων δόθηκε η οικονομική δυνατότητα σε νέους ανέργους να πραγματοποιήσουν το δικό τους εγχείρημα στο χώρο της εργασίας. Με την υποστήριξη της ΕΟΚ το πρόγραμμα αυτό ενίσχυσε αυτούς που ήθελαν να είναι εργαζόμενοι στην δική τους επιχείρηση και καταπολέμησε την ανεργία.

Ακόμα, δόθηκε οικονομική υποστήριξη σε δήμους και κοινότητες για την υλοποίηση έργων κοινής ωφέλειας. Η βοήθεια αυτή δόθηκε με την προϋπόθεση να απασχοληθούν σε αυτά άνεργοι ακόμα και αν δεν ήταν επιδοτούμενοι. Γενικότερα, λήφθηκαν και άλλα μέτρα, όπως η επιχορήγηση των εργοδοτών προκειμένου να απασχολήσουν σπουδαστές των Τ.Ε.Ι. για την πρακτική τους άσκηση, η επιδότηση βιοτεχνικών-βιομηχανικών επιχειρήσεων σε παραμεθόριες περιοχές κτλ.

Στο εσωτερικό της χώρας, η δεκαετία του 1980 χαρακτηρίστηκε από μία σημαντική καινοτομία σχετικά με την αντιμετώπιση της ανεργίας. Οι σύμβουλοι επαγγελματικού προσανατολισμού, που είχαν ιδρυθεί ως θεσμός το 1953 από τον ΟΑΕΔ, αναλάμβαναν πιο ενεργό ρόλο. Οι υπηρεσίες που παρείχαν εφαρμόζονταν σε μεγαλύτερο βαθμό στην πράξη.

Μέχρι εκείνη την περίοδο, όπως ειπώθηκε παραπάνω, μελετούσαν το κάθε άτομο, και με βάση τα χαρακτηριστικά του τον πληροφορούσαν για τα επαγγέλματα στα οποία θα μπορούσε να απασχοληθεί, δίνοντάς του μία καθοδήγηση.

Ωστόσο, από το 1983 και έπειτα, η βοήθεια αυτή που προσέφεραν δεν έμενε σε επίπεδο σχεδιασμού. Πραγματοποιήθηκαν ειδικά προγράμματα ειδίκευσης για νέους, οι οποίοι είχαν τη δυνατότητα να δοκιμάσουν και στην πράξη αν τα επαγγέλματα τα οποία πίστευαν ότι τους ταιριάζουν στην θεωρία είναι αυτά που τους ταιριάζουν και στην πράξη. Μπορούσαν έτσι να λάβουν μία πρώτη εντύπωση από το επάγγελμα που θα επιθυμούσαν να ακολουθήσουν στη ζωή τους. Παράλληλα υλοποιήθηκαν και προγράμματα ενίσχυσης των δεξιοτήτων ειδικών κοινωνικών ομάδων, όπως οι γυναίκες, τα άτομα με ειδικές ανάγκες κτλ. (Κωνσταντινόπουλος 1993).

Η επαγγελματική κατάρτιση ήταν ένα θέμα που απασχόλησε για πρώτη φορά σοβαρά τους ασκούντες την κοινωνική πολιτική της χώρας στις αρχές του 1980. Μέχρι τότε η προσπάθεια ανάπτυξης των επαγγελματικών γνώσεων του εργατικού δυναμικού ήταν περιορισμένη και χωρίς κατάλληλο συντονισμό. Μόνο σε ορισμένες μεγάλες επιχειρήσεις υπήρχαν άτυπες μορφές σχολών εκπαίδευσης αλλά ακόμα και σε αυτές τις περιπτώσεις αφορούσαν κυρίως το εργατικό δυναμικό των εταιρειών αυτών. Αντιθέτως, με την ένταξη της χώρας μας στην ΕΟΚ και την εφαρμογή Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης ενισχύθηκαν σε μεγάλο βαθμό προγράμματα κατάρτισης των ανέργων. Χρηματοδοτήθηκαν από την ΕΟΚ εγχειρήματα εκπαίδευσης των ανέργων σχετικά με το περιεχόμενο διαφόρων επαγγελμάτων αλλά και με τις τάσεις στην απασχόληση (Καραμεσίνη-Κουζής 2005)

Αξίζει να σημειωθεί ότι στη δεκαετία 1980-1989 έγινε η αρχή για μία αναδιάρθρωση των επιδομάτων ανεργίας. Μειώθηκαν σημαντικά οι δαπάνες που καταβάλλονταν από το κράτος για έκτακτα επιδόματα ανεργίας σε σχέση με αυτές που χρησιμοποιούνταν για τακτική επιδότηση. Αν και σαν απόλυτα μεγέθη αυξήθηκαν και οι δύο μορφές επιδοτήσεων, η αναλογία τους άλλαξε. Από 103% που ήταν το ποσοστό της έκτακτης ως προς την τακτική το 1981 έφτασε το 1989 στο 48%. Περαιτέρω μείωση ακολούθησε, με κάποιες διακυμάνσεις, και την επόμενη δεκαετία, όπως περιγράφεται παρακάτω (Καραγιάννη 2002).

Ωστόσο, από την πλευρά της η κυβέρνηση είχε να αντιμετωπίσει μία νέα διεθνή κρίση που βρισκόταν σε εξέλιξη με την έναρξη της δεκαετίας. Για την αντιμετώπισή της προέβη σε κάποιες κρατικοποιήσεις προκειμένου να μη χαθούν θέσεις εργασίας. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα κρατικοποιήθηκαν και προβληματικές επιχειρήσεις. Ακόμα, χορηγήθηκαν στις παραγωγικές μονάδες που είχαν πρόβλημα χαμηλότοκα δάνεια υπό τη μορφή οικονομικής

ενίσχυσης αυτών. Δυστυχώς όμως αυτές οι κινήσεις δεν είχαν το αναμενόμενο αποτέλεσμα. Οι προβληματικές επιχειρήσεις που μπήκαν υπό κρατικό έλεγχο απλά επιβάρυναν τον κρατικό προϋπολογισμό ενώ τα δάνεια δε φάνηκε να βοήθησαν αρκετά τις επιχειρήσεις. Οδήγησαν σε αδιέξοδο και το ελληνικό κράτος υπό την πίεση των προβλημάτων στο ισοζύγιο πληρωμών προχώρησε το 1985 σε πάγωμα των μισθών για δύο έτη (Τσουλφίδης 2003).

4.7 Η περίοδος 1990-1999

4.7.1 Προσδιοριστικοί παράγοντες της ανεργίας 1990-1999

Η Ελλάδα με το ξεκίνημα της τελευταίας δεκαετίας του 20^{ου} αιώνα βρέθηκε αντιμέτωπη με σοβαρά οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα. Η ανεργία αυξήθηκε ενώ παράλληλα το σύστημα κοινωνικής προστασίας αποδείχτηκε ανεπαρκές. Ταυτόχρονα, όντας πλέον επίσημο μέλος της ΕΟΚ από το 1981, η χώρα μας επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τις αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν μέσα στα πλαίσια της Κοινότητας και αφορούσαν στην άσκηση πολιτικών. Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992), η ΕΟΚ μετατράπηκε σε Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.). Μέσα από αυτή τη διαδικασία επαναπροσδιορίστηκαν οι στόχοι των κρατών μελών τόσο σε οικονομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Όσον αφορά στη δεύτερη κατηγορία, αποτέλεσμα της διεργασίας που πραγματοποιήθηκε για την αλλαγή της ΕΟΚ σε Ε.Ε. ήταν να αναχθεί σε πρωτεύοντα στόχο το «υψηλό επίπεδο απασχόλησης και κοινωνικής προστασίας» (άρθρο 2). Παρ' όλα αυτά, το πρόβλημα της ανεργίας συνέχισε να αντιμετωπίζεται ως εθνικό πρόβλημα και όχι ως κοινοτικό. Θεωρήθηκε ότι αποτελεί θέμα κοινοτικής αρμοδιότητας μόνο ως απόρροια της διαδικασίας οικονομικής ενοποίησης της Ευρώπης. Για αυτόν το λόγο και την περίοδο 1994-1999 αποφασίστηκε ο διπλασιασμός των πόρων του ΕΚΤ που θα διέθετε για την καταπολέμηση της ανεργίας (Καραμεσίνη – Κουζής 2005).

Προς το τέλος του εικοστού αιώνα και ειδικά μετά τη Συνθήκη του Άμστερνταμ το 1997, γίνεται επιτακτική η ανάγκη συντονισμού των κοινωνικών πολιτικών των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα κράτη διατηρούν την ελευθερία να καθορίζουν την κοινωνική τους πολιτική αλλά δεσμεύονται στο να συντονίζονται και με τους υπόλοιπους εταίρους προκειμένου να μειωθεί η ανεργία μέσα στα πλαίσια της Ένωσης και να προσεγγιστεί όσο γίνεται περισσότερο το επίπεδο πλήρους απασχόλησης (Σακελλαρόπουλος 2011).

Καθοριστικός παράγοντας για την εξέλιξη της ανεργίας τη δεκαετία 1990-2000 ήταν και η μετανάστευση. Η χώρα μας την περίοδο αυτή υπήρξε σε έντονο βαθμό χώρα υποδοχής

μεταναστών. Μεγάλα κύματα αλλοδαπών εγκαταστάθηκαν στη χώρα μας για διάφορους λόγους. Κυρίως ήταν μετανάστες από τις γειτονικές, βαλκανικές χώρες όπως η Αλβανία και η Βουλγαρία. Επίσης, μετακινήσεις έγιναν και από μέρη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και της Ανατολικής Ευρώπης. Τόσο αλλοδαποί όσο και Έλληνες ομογενείς εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα. Ειδικά το 1992 αποτέλεσε χρονιά κορύφωσης αυτού του φαινομένου Σύμφωνα με τους Ναζάκη και Χλέτσο ο αριθμός των νόμιμα εισερχόμενων ξένων σε 10 χώρες της Δυτικής Ευρώπης από 561.500 που ήταν το 1983 εκτινάχτηκε το 1992 σε 1.700.000. Η χώρα μας ήταν ανάμεσα στις τρεις επικρατέστερες που έγιναν χώρες υποδοχής μεταναστών, μαζί με τη Γαλλία και τη Γερμανία. Πιο συγκεκριμένα, το 1999 ο πληθυσμός της Ελλάδας αυξήθηκε κατά 18.000 από τις οποίες οι 14.000 ήταν μετανάστες.

Σύμφωνα με τους Ναζάκη και Χλέτσο, αυτό το ρεύμα της μετανάστευσης προς την Ελλάδα που παρατηρήθηκε στο διάστημα 1990-1999 επηρέασε την αγορά εργασίας στην Ελλάδα. Αποτέλεσε σημαντική μετακίνηση εργατικού δυναμικού. Από εμπειρικές έρευνες παρουσιάζεται ότι η σχέση της εργασίας που πρόσφεραν οι αλλοδαποί με αυτή που παρείχαν οι ημεδαποί ήταν συμπληρωματική. Αυτό σημαίνει ότι τα άτομα που εισήλθαν στην ελληνική αγορά εργασίας απασχολήθηκαν για να καλύψουν επιπρόσθετες ανάγκες της οικονομίας σε εργατικό δυναμικό.

Ωστόσο, αυτό δεν αποκλείει ότι υπήρξαν πολλές περιπτώσεις υποκατάστασης ημεδαπών εργαζομένων με αλλοδαπούς, ιδιαίτερα στις κατηγορίες των ανειδίκευτων εργατών. Αυτό το φαινόμενο παρατηρήθηκε διότι πολλοί από τους μετανάστες στη χώρα μας ήταν παράνομοι. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να εργάζονται με πολύ μικρά μεροκάματα, γεγονός που συνέφερε τους επιχειρηματίες καθώς μειωνόταν σε μεγάλο βαθμό το κόστος παραγωγής. Επομένως, υπήρχε υποκατάσταση των Ελλήνων εργαζομένων από μετανάστες, η οποία αντισταθμιζόταν σε μεγάλο βαθμό από τη συμβολή των δευτέρων στην αύξηση του ΑΕΠ της χώρας και της οικονομίας γενικότερα (Ναζάκης – Χλέτσος 2001).

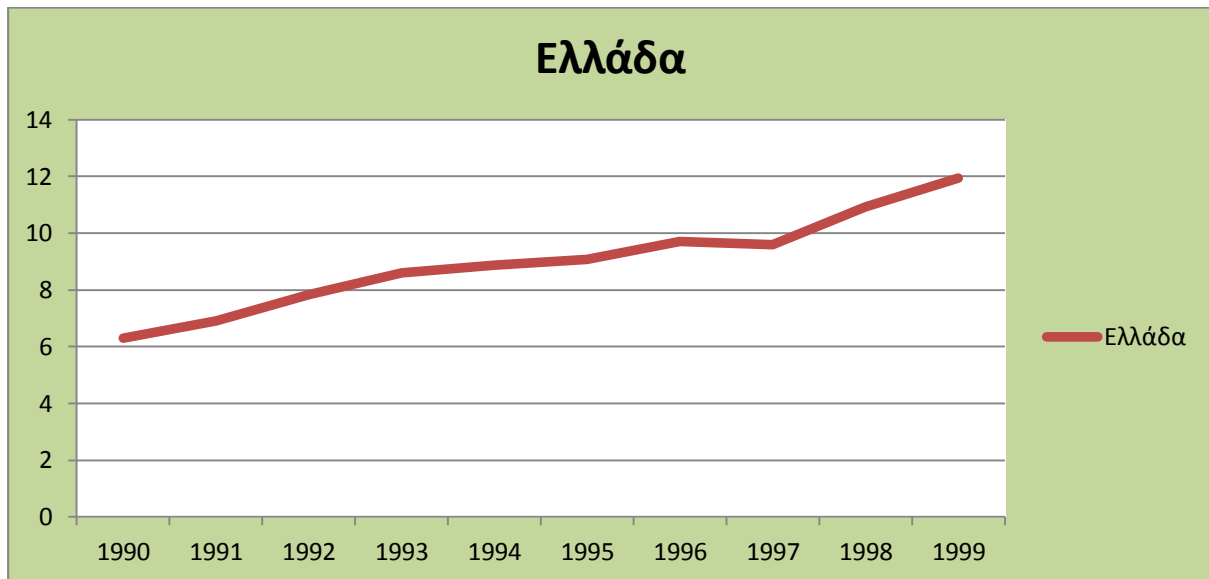
4.7.2 Η πορεία της ανεργίας 1990-1999

Δυστυχώς για την Ελλάδα η δεκαετία 1990-1999 δεν ήταν καθόλου καλή περίοδος για την πορεία της ανεργίας. Το επίπεδό της ήταν ήδη υψηλό από τις αρχές ακόμα του 1990, συγκρινόμενο πάντα με τα επίπεδα που παρατηρήθηκαν πριν από το 1980. Αν και σε σχέση με τα τέλη του 1989, που κυμάνθηκε γύρω από το 7,5%, παρατηρήθηκε μία μείωση στο 6,3%, παρ' όλα αυτά η εξέλιξη αυτή ήταν μεμονωμένη και χαρακτήρισε μόνο το έτος 1990. Από την επόμενη χρονιά ξεκινάει μία ανοδική πορεία και πάλι.

Μέχρι και το 1996 το ποσοστό της ανεργίας αυξάνεται με γοργούς ρυθμούς καθώς μέχρι τα μέσα της δεκαετίας έχει αυξηθεί σχεδόν κατά 50%. Μόνο το έτος 1997 υπήρξε μία πολύ μικρή πτώση, η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί και ανεπαίσθητη σε σχέση με τις αυξήσεις που προηγήθηκαν αλλά και με αυτές που ακολούθησαν.

Διάγραμμα 1. Εξέλιξη του δείκτη ανεργίας στην Ελλάδα 1990-1999

Πηγή : www.oecd.org

Οι χρονιές 1998 και 1999 ήταν περίοδοι που η ανεργία είχε φτάσει σε πολύ υψηλό σημείο, ίσως και από τα υψηλότερα του αιώνα με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία που έχουμε. Το ποσοστό της ήταν πλέον διψήφιος αριθμός και επιπλέον αυτές τις δύο χρονιές η μεταβολή ήταν πάνω από μία εκατοστιαία μονάδα. Μετά από αυτή την πορεία η δεκαετία 1990-1999, έκλεισε με διπλάσιο μέγεθος ανεργίας από αυτό με το οποίο ξεκίνησε. Ο 20^{ος} αιώνας έκλεισε με την ανεργία να κυμαίνεται σε πολύ υψηλό επίπεδο, της τάξης του 11,95%.

4.7.3 Πολιτικές κοινωνικής προστασίας από την ανεργία

Η αυγή της περιόδου που αναλύουμε σε αυτό το μέρος βρήκε τη χώρα μας αντιμέτωπη με σοβαρά οικονομικά και πολιτικά προβλήματα. Είχε δημιουργηθεί έντονα η ανάγκη υιοθέτησης αποτελεσματικής κοινωνικής πολιτικής. Η ανεργία κάλυψε και η προστασία από το κράτος ήταν ελλιπής. Επιπλέον, η εξωτερική επίδραση στην άσκηση της ελληνικής κοινωνικής πολιτικής ήταν καθοριστικής σημασίας. Καταρχήν, απαιτήθηκε μεγαλύτερος

έλεγχος και περιορισμός στις δαπάνες προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι που τέθηκαν με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Ακόμα, προωθήθηκαν περισσότερο οι ενεργητικές πολιτικές κοινωνικής προστασίας. Δόθηκε έμφαση σε προγράμματα κατάρτισης με στόχο την ενίσχυση της αγοράς εργασίας και ιδρύθηκαν πολλοί φορείς που μπορούσαν να τα υποστηρίξουν, όπως το Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας κτλ (Ματσαγγάνης 1999).

Έτσι, η κατανομή των δαπανών των κρατών της Ευρώπης γενικά αλλά και της Ελλάδας ειδικότερα επανακαθορίστηκε. Δόθηκαν περισσότεροι πόροι για την υποστήριξη και ενδυνάμωση της απασχόλησης. Προωθήθηκαν μέτρα μείωσης του εργατικού κόστους μέσα από φοροαπαλλαγές ή επιχορηγήσεις προς τις επιχειρήσεις. Επιπλέον, επιδοτήθηκαν προγράμματα απασχόλησης ειδικών κατηγοριών όπως οι άνεργες γυναίκες ή οι μακροχρόνια άνεργοι. Τέλος, αναπτύχθηκαν προγράμματα κατάρτισης προσφέροντας στους ανέργους επιπλέον προσόντα (Κικίλιας-Χλέτσος 2002).

Πίνακας 6: Δημόσιες Δαπάνες για Πολιτικές Απασχόλησης την Περίοδο 1995-1997.

Έτος Κατηγορία	1995		1996		1997	
	Εκ. Δρχ.	% Α.Ε.Π.	Εκ. Δρχ.	% Α.Ε.Π.	Εκ. Δρχ.	% Α.Ε.Π.
Εθνικά Προγράμματα	210.098	0,78	245.513	0,83	264.272	0,81
Ενεργητικές	94.635	0,35	114.175	0,38	101.216	0,31
Παθητικές	115.463	0,43	131.338	0,44	163.056	0,50
Κατηγοριοποίηση ΟΟΣΑ	236.935	0,88	263.067	0,89	279.004	0,85
Ενεργητικές	121.472	0,45	131.729	0,44	115.948	0,35
Παθητικές	115.463	0,43	131.338	0,44	163.056	0,50
Κατηγοριοποίηση Eurostat	218.133	0,81	243.967	0,82	254.382	0,78
Ενεργητικές	102.670	0,38	112.629	0,38	91.326	0,28
Παθητικές	115.463	0,43	131.338	0,44	163.056	0,50

Πηγή: Κικίλιας-Χλέτσος 2002

Στον παραπάνω πίνακα 6 παρουσιάζεται η κατανομή των δαπανών για πολιτικές απασχόλησης σε δραχμές και ως ποσοστά του ΑΕΠ την περίοδο 1995-1997 με βάση τα Εθνικά Προγράμματα, την κωδικοποίηση του ΟΟΣΑ και της EUROSTAT. Παρατηρείται ότι τα έτη 1995 και 1996 υπάρχει μία αύξηση στους πόρους που διατέθηκαν για τις πολιτικές αυτές ως ποσοστό του ΑΕΠ ενώ το 1997 ακολουθεί μία μείωση. Αυτό οφείλεται κυρίως στο ότι το ΑΕΠ παρουσίασε μεγαλύτερης έντασης άνοδο σε σχέση με αυτή των δαπανών. Είναι άξιο σχολιασμού το γεγονός ότι όσον αφορά στα Εθνικά Προγράμματα οι δαπάνες για ενεργητικές πολιτικές ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν και τις τρεις χρονιές μικρότερες από αυτές για παθητικές πολιτικές. Οι τελευταίες αναφέρονταν σε μέτρα που λαμβάνονταν και έδιναν μία πρόσκαιρη λύση στο πρόβλημα της ανεργίας, όπως ήταν τα επιδόματα ανεργίας. Δεν πρόσφεραν όμως επιπλέον μόρφωση ή εξειδίκευση στον εργαζόμενο έτσι ώστε να ήταν καλύτερα εξοπλισμένος για την αναζήτηση μίας νέας θέσης εργασίας. Αντιθέτως, σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ οι δαπάνες για παθητικές πολιτικές είχαν ανοδική πορεία μέσα στην τριετία ενώ οι δαπάνες για ενεργητικές πολιτικές καθοδική. Πιο συγκεκριμένα το 1995 οι πρώτες ήταν μικρότερες από τις δεύτερες, το 1996 εξισώθηκαν ενώ το 1997 αντιστράφηκαν οι θέσεις τους (Κικίλιας-Χλέτσος 2002).

Παρά το γεγονός ότι υιοθετήθηκαν περισσότερο ενεργητικές πολιτικές για την καταπολέμηση της ανεργίας, την περίοδο 1990-1999, η επιδοματική πολιτική, που αποτελεί το κυριότερο παράδειγμα παθητικής πολιτικής, ακολούθησε ανοδική πορεία όσον αφορά στο σύνολο των δαπανών ασφάλισης. Όπως παρατηρείται και στον παρακάτω πίνακα 7 οι επιδοτήσεις που παρείχε το ελληνικό κράτος σε ανέργους αυξήθηκαν σημαντικά. Η έκτακτη επιδότηση, που αφορά ειδικές κατηγορίες ανέργων, υπερδιπλασιάστηκε ενώ η τακτική παρουσίασε ραγδαία αύξηση. Χαρακτηριστικό σημείο αναφοράς αποτέλεσε το γεγονός ότι με την πάροδο των ετών η πολιτική του κράτους σχετικά με την έκτακτη επιδότηση περιορίστηκε. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονταν άνεργοι που απασχολούνταν εποχιακά σε κάποια επαγγέλματα όπως τα τουριστικά, άτομα που έχασαν την εργασία τους λόγω έκτακτων συνθηκών, όπως ένας σεισμός, μακροχρόνια άνεργοι κτλ. Το έτος 1989 η έκτακτη επιδότηση αποτελούσε το 61% της τακτικής ως μέγεθος ενώ το 1999, μία δεκαετία μετά το ποσοστό αυτό είχε μειωθεί στο 19,20%. Αυτή η στροφή στην πολιτική της έκτακτης επιδότησης προέκυψε λόγω ανάγκης τακτικής επιδότησης σε μεγαλύτερο αριθμό ανέργων (Καραγιάννη 2002).

Πίνακας 7. Διαχρονική Εξέλιξη των Δαπανών Ασφάλισης (Ποσά σε Εκατομ. Δρχ.).

Είδος Επιδότησης	Τακτική Επιδότηση	Έκτακτη Επιδότηση	Ποσοστό Έκτακτης / Τακτικής Επιδότησης
Έτος			
1989	21,287.00	13,039.00	61.0%
1990	45,136.00	15,121.00	34.0%
1991	66,663.00	14,470.00	22.0%
1992	71,707.00	8,899.00	12.0%
1993	79,065.00	9,410.00	12.0%
1994	90,445.00	12,168.00	13.0%
1995	102,439.00	12,941.00	13.0%
1996	113,562.00	17,075.00	15.0%
1998	149,400.00	23,500.00	16.0%
1999	167,500.00	32,200.00	19.2%

Πηγή : Ο.Α.Ε.Δ., Υπολογισμοί Ε.Ι.Ε.

Η δεκαετία 1990-1999 ήταν μία περίοδος που χαρακτηρίστηκε από τις προσπάθειες των κυβερνήσεων Μητσοτάκη, Παπανδρέου και Σημίτη να ενταχθεί η Ελλάδα στην Οικονομική Νομισματική Ένωση (Ο.Ν.Ε.). Ήταν στόχος που έπρεπε να επιτευχθεί μέσα στα γενικότερα πλαίσια της σύγκλισης της χώρας μας με τις οικονομίες της Ε.Ε. Έτσι, επιχειρήθηκε έντονα μία πολιτική αποκρατικοποίησης δημοσίων επιχειρήσεων και έγιναν προσπάθειες για την απελευθέρωση της αγοράς. Κύριος σκοπός αυτών των ενεργειών ήταν η πτώση του πληθωρισμού και των επιτοκίων και ο περιορισμός του δημοσίου χρέους και των δημοσίων ελλειμμάτων. Απώτερος σκοπός ήταν η ένταξη της χώρας στην Ο.Ν.Ε. (Τσουλφίδης 2003).

Παράλληλα, η Ελλάδα έπρεπε να κινηθεί μέσα στο πλαίσιο στο οποίο κινήθηκαν και οι υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε. και ήταν αυτό της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Απασχόλησης (Ε.Σ.Α.). Αιτία ίδρυσης αυτής ήταν η υψηλή ανεργία στις χώρες της Ευρώπης στις αρχές τη δεκαετίας του 1990, η οποία διαρκούσε πολλά χρόνια, μέχρι το 1996 οπότε και ιδρύθηκε η Ε.Σ.Α. Στόχος της ήταν ο συντονισμός των πολιτικών των ευρωπαϊκών χωρών που ήταν μέλη της Ε.Ε. προκειμένου να μειωθούν τα ποσοστά της ανεργίας. Προώθησε πιο ενεργητικές

πολιτικές αντιμετώπισης του φαινομένου και επικεντρώθηκε στην ανάπτυξη κλίματος ευελιξίας με ασφάλεια στην αγορά εργασίας αλλά και στη μείωση του μη μισθολογικού κόστους. Βάση του πλαισίου αυτού αποτέλεσαν τέσσερις πυλώνες, γύρω από τους οποίους κινήθηκαν οι οδηγίες του.

Αυτοί αφορούσαν καταρχήν την απασχολησιμότητα, δηλαδή τις προσπάθειες στήριξης των πολιτών προκειμένου να βελτιώσουν τις γνώσεις και τις δεξιότητές τους και κατ' επέκταση να είναι πιο εύκολη η επανένταξή τους στο χώρο της εργασίας. Επιπλέον αναφέρονταν στην επιχειρηματικότητα. Την ενίσχυση των επιχειρηματιών στην ανάπτυξη των δράσεών τους με στόχο τη διατήρηση των θέσεων εργασίας και επιπλέον τη δημιουργία νέων. Ακόμα, κατευθυντήρια γραμμή αυτού του πλαισίου ήταν και η προσαρμοστικότητα. Αυτή αναφερόταν σε μέτρα που θα βοηθούσαν τόσο τους εργαζόμενους όσο και τις επιχειρήσεις να προσαρμοστούν στις νέες τεχνολογίες και γενικότερα στις νέες συνθήκες της αγοράς. Τέλος, ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε και στην προάσπιση της ισότητας των δυο φύλων στις ευκαιρίες απασχόλησης (Σακελλαρόπουλος 2011).

5. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΣΤΗ ΣΟΥΗΔΙΑ

5.1 Εισαγωγή

Αναμφισβήτητα η Σουηδία είναι μία χώρα με έντονα αναπτυγμένο το κοινωνικό κράτος. Αυτός ο τομέας της κρατικής μηχανής εξελίχθηκε με πολύ πιο γρήγορους ρυθμούς από ότι στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Σημαντικό ρόλο σε αυτή την πορεία έπαιξε η οικονομική ανάπτυξη της χώρας ιδιαίτερα το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα. Το γεγονός ότι η Σουηδία κατάφερε να μην εμπλακεί σε κανέναν Παγκόσμιο Πόλεμο επηρέασε καθοριστικά την πρόοδό της. Τόσο η οικονομική όσο και η κοινωνική πολιτική της εξελίχθηκαν χωρίς κανένα σημαντικό εμπόδιο, όπως θα ήταν αυτό των πολεμικών συγκρούσεων. Έτσι, διατηρήθηκε ένα υψηλό επίπεδο κοινωνικών παροχών.

Από την αρχή του αιώνα, οι ασκούντες την εξουσία προώθησαν την προστασία των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Οι συνθήκες ήταν αρκετά ευνοϊκές για αυτούς προκειμένου να μπορέσουν να οργανώσουν ένα αρκετά συντονισμένο κράτος πρόνοιας. Οι κοινωνικές δαπάνες του σουηδικού κράτους βρίσκονταν σε αρκετά ικανοποιητικό επίπεδο, κυρίως από το 1960 και έπειτα. Οι πολίτες ένιωθαν την κάλυψη του κράτους πρόνοιας και αυτός ήταν και ένας από τους κύριους λόγους που η Σουηδία αποτέλεσε πόλο έλξης μεταναστών. Όσον αφορά στην ανεργία, αξίζει να σημειωθεί ότι τα επίπεδά της είχαν διάφορες διακυμάνσεις στα πλαίσια της σουηδικής οικονομίας. Παρ' όλα αυτά, με ελάχιστες εξαιρέσεις, αυτές οι μεταβολές δεν ήταν απότομες και όσες φορές χρειάστηκε το φαινόμενο αντιμετωπίστηκε με επιτυχία. Για αυτό το λόγο και το σουηδικό μοντέλο αποτέλεσε πρότυπο για πολλές ευρωπαϊκές χώρες στην προσπάθειά τους να επιτύχουν επίπεδα πλήρους απασχόλησης.

5.2 Η περίοδος 1900-1929

5.2.1 Προσδιοριστικοί παράγοντες της ανεργίας

Η Σουηδία ήταν ανέκαθεν μία χώρα στην οποία ο γεωργικός τομέας δεν ήταν αρκετά αναπτυγμένος. Η οικονομία της δεν βασιζόταν κατά κύριο λόγο στη γεωργία και λόγω του κλίματος και της γεωγραφικής της θέσης. Μαζί με άλλες Σκανδιναβικές χώρες, όπως η Φινλανδία είχαν περιορισμένη γεωργική παραγωγή. Η εκβιομηχάνιση επομένως, ήταν μία μοναδική ευκαιρία για αυτές τις χώρες να αναπτυχθούν. Όσο ο αγροτικός κλάδος κυριαρχούσε στις οικονομίες και ήταν η κύρια πηγή εισοδήματος, η Σουηδία αντιμετώπιζε το

μειονέκτημα της περιορισμένης ανάπτυξης σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης. Με την έναρξη της βιομηχανοποίησης, όμως, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} μπόρεσε να αναπτυχθεί σε μεγάλο βαθμό και να αντισταθμίσει την καθυστέρηση που τη χαρακτήριζε όλα τα προηγούμενα χρόνια.

Πιο συγκεκριμένα την περίοδο των τριάντα ετών από το 1880 έως το 1910 δημιουργήθηκε στη Σουηδία μία ομάδα επιχειρήσεων με διαφορετικό αντικείμενο από τις υπόλοιπες. Η παραγωγή τους ήταν εντάσεως γνώσης και πληροφορίας, δηλαδή στηριζόταν στην έρευνα και στις καινοτομίες που είχαν πραγματοποιηθεί μέχρι εκείνη την περίοδο στον τομέα της μηχανικής. Επίσης, σε πολλές περιπτώσεις αυτές οι έρευνες συνδύαζαν τη Μηχανική με τη Χημεία οδηγώντας σε πρωτόγνωρα αλλά και ιδιαίτερα επωφελή αποτελέσματα. Δημιουργήθηκαν έτσι μεγάλες εταιρίες που εκμεταλλεύτηκαν τα οφέλη που τους προσέφερε η βιομηχανοποίηση και αναπτύχθηκαν πολύ γρήγορα. Βασίστηκαν σε ανακαλύψεις που είχαν πολλές εφαρμογές στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων και για αυτό το λόγο η παραγωγή τους έβρισκε μεγάλη ανταπόκριση από τους καταναλωτές. Σε γενικές γραμμές η Σουηδία άρχισε να αναπτύσσεται, και μέσα από τις καινοτομίες και τις τεχνολογικές ανακαλύψεις ακολούθησε τα βήματα της Γερμανίας στην οικονομική και τεχνολογική πρόοδο (Lennart 2009).

Μέσα στα πλαίσια αυτής της εξέλιξης ιδρύθηκαν και οι πρώτες μεγάλες βιομηχανίες όπως οι αυτοκινητοβιομηχανίες VOLVO και SAAB. Τέτοιες εταιρίες κυριάρχησαν στην οικονομία της Σουηδίας και εκτίναξαν την παραγωγή της αλλά και τις εξαγωγές της στα ύψη. Μόνο μέχρι το 1914 αντιπροσώπευαν το 50% της παραγωγής της Σουηδίας στον τομέα της μηχανικής. Αυτές οι αυξημένες απαιτήσεις σε τέτοιους κλάδους της οικονομίας έδωσαν σημαντική ώθηση στην πρόοδό της. Η παραγωγική δραστηριότητα της χώρας αυξήθηκε πολύ προκαλώντας τα αναμενόμενα, θετικά αποτελέσματα. Ένα από αυτά, που γίνεται εύκολα αντιληπτό, ήταν και το γεγονός ότι μέσα από όλη αυτή τη διαδικασία αυξήθηκε η ζήτηση στην αγορά εργασίας, και ιδιαίτερα σε έναν τομέα που συνεχώς εξελισσόταν.

Ως επακόλουθο, με την έναρξη της περιόδου της βιομηχανικής επανάστασης προκλήθηκαν αναταράξεις στο εσωτερικό της Σουηδίας όσον αφορά στις μετακινήσεις του πληθυσμού. Μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ο αστικός πληθυσμός δεν ξεπερνούσε το 10% του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Η Σουηδία ήταν μία από τις χώρες με το μικρότερο βαθμό αστικοποίησης. Με την έκρηξη της εκβιομηχάνισης όμως, άρχισε να αυξάνεται σταδιακά ο αριθμός των πολιτών που μετακινούνταν στα αστικά κέντρα. Η ανάγκη για εύρεση μίας θέσης εργασίας τους οδήγησε στην εσωτερική μετανάστευση. Οι νέες ευκαιρίες

απασχόλησης που δημιουργήθηκαν από αυτήν την έκρηξη του βιομηχανικού τομέα ήταν το κύριο κίνητρο για τέτοιες μετακινήσεις. Σημαντικό ρόλο σε αυτό έπαιξε και η προοπτική αυτού του κλάδου, καθώς φαινόταν ότι η εξέλιξή του θα είχε διάρκεια και επομένως και οι εργαζόμενοι θα μπορούσαν να διατηρήσουν τις θέσεις τους.

Έτσι, η αστικοποίηση εξελισσόταν με ταχείς ρυθμούς και άνθρωποι που ζούσαν στην ύπαιθρο καλούνταν να δημιουργήσουν σύγχρονες πόλεις. Η μετάβασή τους από την ύπαιθρο στα αστικά κέντρα ήταν πολύ μεγάλη αλλαγή για τη ζωή τους. Αναγκάζονταν να αλλάξουν όχι μόνο τόπο διαμονής αλλά και τρόπο ζωής. Ουσιαστικά, αυτή η εξέλιξη οδήγησε στη δημιουργία των κέντρων από την αρχή, στην ανοικοδόμησή τους και στην οργάνωσή τους εξαρχής. Αυτή η αναγέννηση των αστικών κέντρων βοήθησε στο να οργανωθεί σωστά το κράτος πρόνοιας και να μπορέσει να αναπτυχθεί με αρτιότητα βοηθώντας έτσι όσο γίνεται περισσότερο τις αδύναμες κοινωνικές ομάδες (Rojas 2005).

Ωστόσο, κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου η Σουηδία δοκιμάστηκε από δύο υφέσεις στην οικονομική της δραστηριότητα. Η πρώτη από αυτές, στις αρχές του 1920 ήταν βαθύτερη αλλά η διάρκειά της ήταν πολύ μικρότερη σε σχέση με την επόμενη που έλαβε χώρα στις αρχές του 1930. Πιο συγκεκριμένα, τα έτη 1920 και 1921 οι αλλαγές στην παραγωγή ήταν δραματικές. Το ΑΕΠ της χώρας μειώθηκε μόνο μέσα σε μία χρονιά κατά 8% ενώ η βιομηχανική παραγωγή κατρακύλησε κατά 20 εκατοστιαίες μονάδες την ίδια περίοδο. Ευτυχώς, η ανάκαμψη όσον αφορά στην παραγωγή ήταν γρήγορη, καθώς την αμέσως επόμενη χρονιά οι βιομηχανίες επανέφεραν την παραγωγή τους στα προηγούμενα επίπεδα ενώ το ΑΕΠ της χώρας αυξήθηκε κατά 10%.

Οι καθοριστικοί παράγοντες για τη βύθιση της σουηδικής οικονομίας σε ύφεση το έτος 1920 ήταν τόσο εσωτερικοί όσο και εξωτερικοί. Οι πρώτοι αφορούσαν κυρίως το εθνικό νόμισμα της Σουηδίας, την κορόνα. Μετά το 1914, που η Σουηδία εγκατέλειψε τον κανόνα του Χρυσού, η κορόνα υποτιμήθηκε έναντι το χρυσού τα επόμενα έτη. Αυτό δημιούργησε την πεποίθηση στους ασκούντες την πολιτική εξουσία της χώρας ότι μπορεί να αναστραφεί. Έτσι, στις αρχές του 1920 προσπάθησαν να επαναφέρουν την ισοτιμία του εθνικού νομίσματος με το χρυσό ασκώντας αρκετά περιοριστική νομισματική πολιτική.

Επιπλέον, η σουηδική οικονομία επηρεάστηκε εκείνη την περίοδο και από την πορεία των ανταγωνιστριών χωρών. Η ύφεση που είχε πλήξει την οικονομία της χώρας προκλήθηκε εν μέρει από την κρίση που αντιμετώπιζαν και οι οικονομίες των άλλων κρατών. Τόσο σε ευρωπαϊκές χώρες όσο και στην Αμερική η συνολική ζήτηση περιορίστηκε σε μεγάλο βαθμό και η παραγωγική δραστηριότητα μειώθηκε. Αυτή η κατάσταση είχε ως επακόλουθο να

μειωθούν σημαντικά οι εξαγωγές της Σουηδίας προς αυτούς τους προορισμούς. Πιο συγκεκριμένα, το 1920 μόνο μειώθηκαν κατά 20%. Ο συνδυασμός αυτών των δύο, κυρίως, παραγόντων που μόλις αναφέρθηκαν, οδήγησαν σε βαθιά μείωση της ζήτησης και επομένως και της παραγωγικής δραστηριότητας στη Σουηδική οικονομία (Holmlund 2012).

5.2.2 Η πορεία της ανεργίας την περίοδο 1900-1929

Η αρχή του 20^{ου} αιώνα βρήκε τη Σουηδία σε μία πολύ παραγωγική φάση της οικονομίας της. Μέσα από τη στροφή που είχε πάρει η παραγωγική δραστηριότητα και την εξάπλωση των βιομηχανιών δημιουργήθηκαν πολλές νέες θέσεις απασχόλησης. Αυξήθηκε η ζήτηση εργασίας κυρίως στα αστικά κέντρα. Επακόλουθο αυτής της κατάστασης ήταν το επίπεδο της ανεργίας τα πρώτα χρόνια του αιώνα να πέφτει συνεχώς. Πιο συγκεκριμένα, το 1913 η ανεργία ήταν μόλις 1,1%. Το ποσοστό αυτό ήταν πολύ χαμηλό και η Σουηδία δεν κατάφερε να το προσεγγίσει ξανά μέσα στον 20^ο αιώνα. Βέβαια, αξίζει να σημειωθεί ότι η ανεργία ήταν στα ίδια επίπεδα και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες όπως η Γερμανία (1,9%), η Ολλανδία (1,5%) και η Δανία (2%) (Tuma 1971).

Ωστόσο, η πορεία αυτή ανατράπηκε στις αρχές του 1920 λόγω της διεθνούς κρίσης. Το έτος εκείνο, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως οι εξελίξεις στην οικονομία δεν ήταν θετικές. Αυτό είχε ως επακόλουθο η ανεργία να εκτιναχτεί από το 4,5% που κυμαινόταν στις αρχές του 1920 στο 30% στις αρχές του 1922. Πρόκειται για μία πολύ απότομη αλλά και ισχυρού μεγέθους δόνηση που δέχτηκε η αγορά εργασίας. Ο αριθμός των ανέργων μέσα μόνο σε δύο χρόνια έγινε έξι φορές μεγαλύτερος. Το ένα τρίτο του εργατικού δυναμικού, περίπου, έμεινε χωρίς εργασία.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ενώ το πλήγμα που υπέστη η οικονομική δραστηριότητα εκείνη την περίοδο επουλώθηκε γρήγορα, στον τομέα της εργασίας οι πληγές παρέμειναν ακόμα και μετά το 1922. Η παραγωγική δραστηριότητα της χώρας επανήλθε μέσα στο επόμενο έτος σε φυσιολογικά επίπεδα. Δεν συνέβη το ίδιο όμως και με την ανεργία. Το ποσοστό της μειώθηκε αλλά το επίπεδό της παρέμεινε σχετικά υψηλό. Η πτωτική της πορεία ήταν αρκετά αργή με αποτέλεσμα να εξακολουθήσει να κυμαίνεται σε διψήφια νούμερα μέχρι το τέλος της δεκαετίας. Η αποκατάσταση αυτής της αρνητικής αλλαγής στον τομέα της εργασίας έγινε σταδιακά (Holmlund 2012).

5.2.3 Πολιτικές απασχόλησης

Η ανάπτυξη αυτή είχε ως επακόλουθο να αυξηθούν οι πόροι της σουηδικής οικονομίας. Η πρόοδος της παραγωγικής δραστηριότητας και η επέκταση των επιχειρήσεων που βασιζόνταν σε καινοτομίες έδωσαν επιπλέον ώθηση στον οικονομικό τομέα της χώρας. Το γεγονός ότι η Σουηδία ήταν πρωτοπόρος στην παραγωγή νέων προϊόντων προερχόμενων από τεχνολογικές ανακαλύψεις της πρόσφερε το πλεονέκτημα της παροχής τους και σε άλλες χώρες. Έτσι, αυξήθηκαν σημαντικά οι εξαγωγές της και συνακόλουθα και τα έσοδά της (Rojas 2005).

Επιπλέον, το εργατικό δυναμικό άρχισε να αποκτά μεγαλύτερη διαπραγματευτική δύναμη. Σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των πολιτικών απασχόλησης έπαιξε και η σταδιακή οργάνωση των εργαζομένων σε συνδικάτα. Οι εργαζόμενοι σε αυτές τις εταιρίες ζούσαν κάτω από τις ίδιες συνθήκες και προβληματίζονταν για τα ίδια πράγματα. Το γεγονός ότι ο αριθμός τους αυξανόταν συνεχώς βοήθησε στο να αναπτυχθεί ο συνδικαλισμός και η δημιουργία ενώσεων που εκπροσωπούσαν τους υπαλλήλους διαφόρων κλάδων και κυρίως του βιομηχανικού. Ο σχηματισμός των ενώσεων ξεκίνησε από το 1800 όμως το 1889 κορυφώθηκε με την ίδρυση της Σουηδικής Συνομοσπονδίας Συνδικάτων. Έτσι, άρχισαν οι συλλογικές διαπραγματεύσεις με την κυβέρνηση σχετικά με το μισθό των εργαζομένων. Θεσπίστηκε ο θεσμός των συλλογικών συμβάσεων που προστάτευε τους εργαζομένους σε θέματα σχετικά με το μισθό τους αλλά και με τη διατήρηση της θέσης εργασίας τους.

Ως απάντηση σε αυτή την κίνηση των εργαζομένων ήρθε και η δημιουργία ενώσεων εργοδοτών. Το 1902 ιδρύθηκε η Ομοσπονδία Σουηδών Εργοδοτών η οποία αποτελούνταν από διάφορες τομεακές οργανώσεις εργοδοτών. Επιπλέον, οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν το 1912 στη θέσπιση νομοθεσίας για την προστασία των εργαζομένων, το 1913 στην καθιέρωση των βασικών συντάξεων και το 1916 στην ασφάλιση κατά του ατυχήματος. Επιπλέον το 1917 πάρθηκαν σημαντικά, βελτιωμένα μέτρα για την προστασία των ανέργων (Rojas 2005, Holmlund 2012).

Πιο συγκεκριμένα, η σουηδική κυβέρνηση πραγματοποίησε το πρώτο ουσιαστικό βήμα για την προστασία των εργαζομένων και γενικότερα της αγοράς εργασίας το 1914. Τότε αναλήφθηκε η πρώτη πρωτοβουλία σχετικά με τις πολιτικές απασχόλησης, καθώς ιδρύθηκε μία κυβερνητική επιτροπή για την ανεργία. Στόχος της ήταν η λήψη των κατάλληλων μέτρων για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας αλλά και η υιοθέτηση πιο παθητικών πολιτικών όπως ήταν η χορήγηση του επιδόματος ανεργίας. Μέχρι τότε τέτοιου είδους πολιτικές συμπεριλαμβάνονταν στη γενικότερη πολιτική καταπολέμησης της φτώχειας. Επίδομα ανεργίας, μπορούσαν να διεκδικήσουν μόνο όσοι άνεργοι ανήκαν στην κοινότητα των

συνδικάτων, τα οποία μέσα από τις εισφορές των μελών χρηματοδοτούσαν αυτού του είδους τα επιδόματα.

Αυτή η συλλογική έκφραση των εργαζομένων είχε ως επακόλουθο να ξεσπάσουν έντονες συγκρούσεις μεταξύ αυτών και των εργοδοτών τους ιδιαίτερα στη διάρκεια της δεκαετίας του 1920. Συχνές απεργιακές κινητοποιήσεις χαρακτήρισαν αυτή την περίοδο με ένα ποσοστό περίπου 6-7% των εργαζομένων να συμμετέχουν σε αυτές. Παρ' όλα αυτά η ένταση των συγκρούσεων μετριάστηκε από το 1929 και έπειτα κυρίως λόγω της νομοθεσίας που άρχισε να ισχύει σχετικά με τις συλλογικές συμβάσεις. Βασικό συστατικό της ήταν ο περιορισμός των απεργιών σε περιπτώσεις που είχε υπογραφεί σύμβαση εργασίας. Μόνο όταν αυτή έληγε ο εργαζόμενος μπορούσε να συμμετέχει σε τέτοιες κινήσεις.

Αξίζει να σημειωθεί ότι από το 1918 και έπειτα υπάρχουν στοιχεία σχετικά με την εργασία που πρόσφερε το κράτος σε ανέργους. Πρόκειται για θέσεις απασχόλησης σε έργα του κράτους. Αποτελούσαν ένα είδος κοινωνικής εργασίας, με κάποιο μισθό ως αντάλλαγμα για τις υπηρεσίες που προσφέρονταν, ο οποίος ήταν αρκετά πιο χαμηλός από τον κανονικό μισθό των εργαζομένων. Ο λόγος αυτής της διαφοράς ήταν για να διατηρείται ενεργή η επιθυμία αναζήτησης νέας, κανονικής θέσης απασχόλησης. Συγκριτικά με το σύνολο του εργατικού δυναμικού στη Σουηδία, αυτή η κατηγορία των εργαζομένων αποτέλεσε ένα ποσοστό της τάξης του 1% το έτος 1922. Ως νόμμερο ήταν αρκετά μικρό αλλά αξίζει να ληφθεί υπ' όψη το γεγονός ότι εκείνη η χρονιά ήταν αρκετά δύσκολη για τον τομέα της εργασίας και η κρατική εξουσία επιχειρούσε μέσα από αυτές τις πολιτικές να μειώσει όσο γίνεται περισσότερο την ανεργία (Holmlund 2012).

Όσον αφορά στα επιδόματα ανεργίας που προσφέρονταν ιδιαίτερα τη δεκαετία του 1920, ο Holmlund υποστηρίζει ότι ήταν πολύ χαμηλά. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρεί ότι ο αριθμός των ανέργων που λάμβαναν τέτοιου είδους οικονομική βοήθεια εκείνη την περίοδο ήταν πολύ μικρότερος από τον αριθμό αυτών που απασχολούνταν σε κάποια θέση κοινωνικής εργασίας. Καθοριστικός παράγοντας σε αυτό ήταν το γεγονός ότι το επίδομα ανεργίας, τουλάχιστον για το διάστημα 1922-1932, αποτελούσε το 50% του μισθού που λάμβανε κάποιος εργαζόμενος σε έργα του κράτους.

5.3 Η τριακονταετία 1930-1959

5.3.1 Συντελεστές καθορισμού του επιπέδου της ανεργίας

Με την είσοδο της δεκαετίας του 1930, η Σουηδία επηρεάστηκε, όπως και όλες οι χώρες διεθνώς, από την οικονομική κρίση που είχε ξεσπάσει στα τέλη του 1929. Αν και ήταν η δεύτερη κρίση που είχε να αντιμετωπίσει η σουηδική οικονομία μέσα σε μία δεκαετία, σε αυτή την περίπτωση οι επιπτώσεις είχαν μεγαλύτερη διάρκεια. Η παραγωγή της χώρας είχε πτωτική πορεία για τρία συνεχόμενα έτη. Μειώθηκε κατά 6-7% και κατάφερε να επανέλθει μόνο μετά το 1932. Αυξήθηκε κατά 10% το διάστημα 1932-1933 και κατά 20% την περίοδο 1933-1934 (Holmlund 2012).

Ωστόσο, αποτελεί αντιφατική διαπίστωση το γεγονός ότι στη Σουηδία εκείνη την περίοδο επικρατούσε μία αισιόδοξη ατμόσφαιρα. Ενώ διεθνώς οι οικονομίες είχαν βυθιστεί σε βαθειά ύφεση, η σουηδική κρίση διέφερε. Μέσα από όλες τις αλλαγές που είχαν πραγματοποιηθεί στη δεκαετία του 1920, η χώρα είχε αρχίσει να αποκτά μία νέα εθνική ταυτότητα. Η βιομηχανία της είχε δεχτεί διαρθρωτικές αλλαγές και αποτελούσε έναν τομέα της οικονομίας ο οποίος ήταν πλέον πολύ καλά εξοπλισμένος και έτοιμος να αναπτυχθεί ακόμα περισσότερο. Έτσι, με την άνοδο των Σοσιαλδημοκρατών στην εξουσία, το 1932, δημιουργήθηκε ένα θετικό κλίμα. Οι πολίτες ήταν έτοιμοι να δουν το βιομηχανικό τομέα να αποδίδει μετά από τις μεταρρυθμίσεις που συντελέστηκαν την προηγούμενη περίοδο. Αυτές οι συνθήκες συνέβαλλαν σε μεγάλο βαθμό στο να ξεπεραστεί η διεθνής κρίση με μικρές απώλειες για τη σουηδική οικονομία (Rojas 2005).

Μετά τη διεθνή κρίση του 1930 και ακόμα περισσότερο μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στη Σουηδία δημιουργήθηκε ένα μεγάλο ρεύμα ανάπτυξης σε δύο κυρίως κλάδους της οικονομίας. Ο ένας από αυτούς ήταν ο ηλεκτρισμός και ο άλλος η αυτοκινητοβιομηχανία. Έγιναν πολύ μεγάλες επενδύσεις σχετικά με αυτούς του δύο τομείς προκειμένου να γίνει σωστή εκμετάλλευση των καινοτομιών που είχαν προηγηθεί την προηγούμενη δεκαετία. Ο ηλεκτρισμός βρήκε πολλαπλές εφαρμογές στην καθημερινότητα των πολιτών. Η εισαγωγή των καινοτομιών προκάλεσε και νέες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και κατ' επέκταση την εξάπλωση νέου είδους επιχειρήσεων. Οι άνθρωποι άρχισαν να αποκτούν νέες συνήθειες και κατ' επέκταση και νέες ανάγκες. Η εξέλιξη της τεχνολογίας παρήγαγε πολλά νέα είδη του εμπορίου αρκετά χρήσιμα για την καθημερινή ζωή των Σουηδών. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν και τα αυτοκίνητα, γεγονός που ευνόησε την βιομηχανία των αυτοκινήτων η οποία εξελίχθηκε ακόμα περισσότερο και συνέβαλλε στην περαιτέρω ανάπτυξη της οικονομίας.

Έτσι αναπτύχθηκε αυτή την περίοδο ένα νέο σουηδικό οικονομικό μοντέλο. Έπειτα και από τον Πόλεμο η οικονομία της χώρας οργανώθηκε με μεγαλύτερη έμφαση στον κεντρικό

σχεδιασμό. Δόθηκαν κατευθύνσεις για την τοποθέτηση επενδύσεων στον εκσυγχρονισμό των υποδομών των βιομηχανικών πόλεων. Παράλληλα εισήχθη για πρώτη φορά ο θεσμός των συλλογικών συμβάσεων. Κεντρικές διαπραγματεύσεις καθόρισαν το ύψος των μισθών των εργαζομένων οι οποίοι καλύπτονταν πλέον από συμβάσεις που αντιστοιχούσαν σε κλάδους απασχόλησης και όχι στον καθένα ξεχωριστά. Έτσι η Σουηδία υιοθέτησε μετά το 1950 τον καταναλωτικό τρόπο ζωής που είχε αρχίσει να κυριαρχεί στην αμερικάνικη αγορά. Ήταν η χώρα της Ευρώπης με τις περισσότερες επιρροές από την αμερικάνικη κοινωνικοοικονομική ζωή (Lennart 2009).

Όλη αυτή η αναδιάρθρωση του οικονομικού τομέα, που είχε ξεκινήσει ήδη από το 1920, οδήγησε σταδιακά σε μία συνεχώς αυξανόμενη ανάπτυξη της βιομηχανίας. Οι ρυθμοί προόδου της ήταν ανοδικοί και αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της παραγωγικής δραστηριότητας της σουηδικής οικονομίας. Η χώρα είχε μπει από τις αρχές του 1930 σε μία έντονα αναπτυξιακή πορεία και επικρατούσε ένα αισιόδοξο κλίμα που προωθούσε την πεποίθηση ότι τα οικονομικά προβλήματα, όπως το υψηλό επίπεδο της ανεργίας, θα αντιμετωπιστούν σύντομα. Σε αυτό συνέβαλλε και η πολιτική που ακολουθήθηκε από τους Σοσιαλδημοκράτες, οι οποίοι εκμεταλλεύτηκαν τον εκσυγχρονισμό του βιομηχανικού τομέα και στηρίχτηκαν σε αυτόν για την άνοδο της σουηδικής οικονομίας. Παράλληλα, ο κύκλος του εμπορίου διεθνώς ήταν τέτοιος, που βοήθησε ακόμα περισσότερο την ανάπτυξη των εξαγωγών. Επομένως, ένα από τα βασικά στοιχεία αυτής της περιόδου, ήταν το γεγονός ότι τόσο οι πολιτικές όσο και οι οικονομικές εξελίξεις είχαν παράλληλους δρόμους, πήγαιναν «χέρι-χέρι», και συνέβαλλαν και οι δύο στην επίτευξη του στόχου, που ήταν η ανάπτυξη. Αυτός ήταν και ο κυριότερος λόγος για τον οποίο οι Σοσιαλδημοκράτες κατάφεραν όχι μόνο να διατηρήσουν τη θέση τους στην εξουσία αλλά να την ενισχύσουν κιόλας τα έτη 1938 και 1940 που ακολούθησαν.

Αν και η χώρα δε συμμετείχε στον πόλεμο, οι επιρροές του στην οικονομία της ήταν σημαντικές. Λαμβάνοντας υπ' όψη ότι η βιομηχανία ήταν ήδη σε αρκετά προχωρημένο στάδιο στη Σουηδία και ότι οι χώρες που συμμετείχαν στον πόλεμο είχαν ανάγκη από στρατιωτικό εξοπλισμό γίνεται σαφές ότι η σουηδική βιομηχανία όπλων ήταν από τις πρώτες που ανέπτυξε ταχείς ρυθμούς παραγωγής. Όσο κυνικό και αν ακούγεται ο πόλεμος ήταν μία ευκαιρία για την οικονομία της Σουηδίας να αναπτυχθεί ακόμα περισσότερο στον βιομηχανικό τομέα.

Τόσο κατά τη διάρκειά του όσο και μετά το τέλος του και την έναρξη της περιόδου ανοικοδόμησης των χωρών, η Σουηδία ήταν η μοναδική ίσως ευρωπαϊκή χώρα με τόσο

ισχυρή βιομηχανία. Όλες οι υπόλοιπες χώρες, η πλειονότητα των οποίων συμμετείχε στον πόλεμο, ήταν πολύ αδύναμες για να προσφέρουν κάτι ανάλογο. Αυτές που είχαν εμπλακεί σε συγκρούσεις είχαν μπει σε διαδικασία επανόδου των οικονομιών τους. Μέσα και από την εξωτερική βοήθεια που δέχτηκαν προσπάθησαν να επενδύσουν στην υλοποίηση έργων υποδομής προκειμένου να αρχίσουν να αναπτύσσονται ξανά. Η Σουηδία, όμως, ήταν ένα, ίσως και δύο, βήματα μπροστά. Δεν είχε να επουλώσει πληγές από τον πόλεμο, καθώς αυτή η ιστορική συγκυρία την ευνόησε. Παράλληλα, είχε τέτοια εξέλιξη τα προηγούμενα έτη, που το έδαφος ήταν κατάλληλα προετοιμασμένο για τη μετέπειτα πρόοδό της. Η επέκτασή της διήρκεσε για αρκετά χρόνια χωρίς ουσιαστικά κάποια άλλη χώρα να την ανταγωνίζεται στον βιομηχανικό κλάδο.

Όλη αυτή η εξέλιξη στον οικονομικό τομέα οδήγησε σε μία περίοδο που η Σουηδία μετατρεπόταν σιγά σιγά σε μία από τις πιο πλούσιες χώρες της Ευρώπης. Το ΑΕΠ της μετά το τέλος του πολέμου ήταν παραπάνω από το διπλάσιο του μέσου όρου της Ευρώπης και 25% υψηλότερο από αυτό της Ελβετίας που ερχόταν δεύτερη στην κατάταξη. Η εξέλιξή της ήταν ραγδαία και η παραγωγική της δυνατότητα εκτινάχθηκε στα ύψη. Όλη αυτή η δραστηριότητα συνέβαλλε στο να αυξηθούν σε μεγάλο βαθμό οι πόροι της. Η οικονομία της είχε φτάσει σε ένα σημείο που αποτελούσε την κορυφή της Ευρώπης. Έτσι, όπως θα ήταν αναμενόμενο, τα χρόνια που ακολούθησαν χαρακτηρίστηκαν από την ηγεμονία των Σοσιαλδημοκρατών στη σουηδική κοινωνία (Rojas 2005).

5.3.2 Η διαδρομή της ανεργίας το διάστημα 1930-1959

Η περίοδος που ξεκίνησε αμέσως μετά το ξέσπασμα της διεθνούς οικονομικής κρίσης ήταν δύσκολη για τις περισσότερες οικονομίες. Οι ρυθμοί ανάπτυξης ήταν πολύ χαμηλοί ενώ οι δείκτες της ανεργίας είχαν εκτιναχθεί στα ύψη. Το ίδιο συνέβη και με τη Σουηδία. Η δεκαετία ξεκίνησε με ένα σχετικά υψηλό επίπεδο ανεργίας της τάξης του 9,5% το 1930. Το 1932, που την εξουσία ανέλαβαν οι Σοσιαλδημοκράτες, το ποσοστό της ανεργίας ήταν περίπου στο 22%. Μέχρι το 1933 είχε φτάσει στο 25%. Το μέγεθος αυτό ήταν πολύ υψηλό, ειδικά για μία χώρα που δεν είχε εμπλακεί σε πολεμικές συγκρούσεις και το διάστημα 1920-1929 είχε προχωρήσει σε ριζικές αλλαγές στους οικονομικούς κλάδους της και ιδιαίτερα στο βιομηχανικό (Rojas 2005, Holmlund 2012).

Ωστόσο, η κατάσταση άλλαξε γρήγορα για τη σουηδική οικονομία. Από το 1932 και έπειτα, ο όγκος της βιομηχανικής παραγωγής διπλασιάστηκε μέχρι το 1939, οδηγώντας στα αναμενόμενα, θετικά αποτελέσματα. Αυτό που προσδοκούσαν οι Σουηδοί από την αρχή της

δεκαετίας άρχισε να πραγματοποιείται. Η αλλαγή του βιομηχανικού τομέα, ο εκμοντερνισμός του και η υιοθέτηση ενός διαφορετικού μοντέλου για την εγχώρια οικονομία άρχισαν να αποδίδουν. Έτσι, το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1930 χαρακτηρίστηκε από έντονη οικονομική δραστηριότητα. Οι μισθοί αυξήθηκαν και η ανεργία, αν και παρέμενε σε υψηλά επίπεδα, ωστόσο είχε μειωθεί στο μισό από ότι ήταν το 1932, δηλαδή είχε φτάσει πλέον στο 11%.

Επιπλέον, η βιομηχανία της που ήταν αρκετά δυνατή και οργανωμένη, αναπτύχθηκε ακόμα περισσότερο κατά την περίοδο που εξετάζουμε. Η εξάπλωση της βιομηχανίας, επομένως, δημιούργησε νέες θέσεις απασχόλησης. Το εργατικό δυναμικό της χώρας απασχολούνταν στα εργοστάσια και ο στόχος της πλήρους απασχόλησης επιτεύχθηκε. Αποτελεί σημείο αναφοράς το γεγονός ότι στο τέλος της δεκαετίας του 1940 παρουσιάστηκε κάποιο έλλειμμα στο εργατικό δυναμικό της χώρας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ανέβουν σημαντικά οι μισθοί των εργαζομένων καθώς η προσφορά υστερούσε της ζήτησης στην αγορά εργασίας (Rojas 2005).

5.3.3 Πολιτικές αντιμετώπισης της ανεργίας

Όπως ειπώθηκε και προηγουμένως, η Σουηδία ήταν μία χώρα με ιδιαίτερα αναπτυγμένη κοινωνική πολιτική από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Λόγω των συνθηκών και των συγκυριών, μπόρεσε να αναπτύξει ένα κράτος πρόνοιας πολύ καλύτερο από αυτό των υπολοίπων χωρών της Ευρώπης. Όσον αφορά στον τομέα της εργασίας ήδη από τη δεκαετία του 1940 είχαν πραγματοποιηθεί κάποια προγράμματα προφύλαξης των ανέργων τα οποία ήταν αρκετά ανοικτά. Αναφέρονταν σε όλους τους άνεργους γενικά χωρίς να έχουν συγκεκριμένα κριτήρια ένταξης κάποιου σε αυτά. Χρησιμοποιήθηκαν από την κυβέρνηση ως μέσα για την επίτευξη της πλήρους απασχόλησης. Βέβαια, όπως θα δούμε παρακάτω, τις επόμενες δεκαετίες έγιναν πιο εξειδικευμένα και τέθηκαν πιο αυστηρές προϋποθέσεις υπαγωγής σε αυτά (Bergmark-Minas 2006).

Ειδικότερα, όσον αφορά τη δημόσια ασφάλιση κατά της ανεργίας η πρώτη χρονιά που θεσπίστηκε ήταν το 1935. Αφορούσε σε επιδοτήσεις που έδινε το κράτος στα σωματεία προκειμένου να μπορούν να χορηγούν επιδόματα ανεργίας στα μέλη τους. Το σύστημα αυτό έγινε γνωστό ως «το μοντέλο της Γάνδης», καθώς εκεί θεσπίστηκε για πρώτη φορά. Αξίζει να σημειωθεί ωστόσο ότι αυτή η εξέλιξη δεν είχε πολύ θετική ανταπόκριση από τα συνδικάτα τα οποία ήταν διστακτικά και έτσι η εφαρμογή αυτής της επιδοτούμενης πολιτικής είχε χαμηλά επίπεδα αποδοχής μέχρι τα τέλη του 1930 (Holmlund 2012).

Επιπλέον, με την έκρηξη της βιομηχανικής παραγωγής που παρατηρήθηκε την περίοδο που εξετάζουμε, και ιδιαίτερα από το 1950 και έπειτα, δημιουργήθηκε αυτόματα και πολύ μεγάλη ανάγκη εργατικού δυναμικού στα αστικά κέντρα. Οι μεγάλες επιχειρήσεις που άρχισαν να αναπτύσσονται ζητούσαν εργαζόμενους προκειμένου να ανταποκριθούν στην αυξημένη ζήτηση. Η κυβέρνηση έλαβε κατάλληλα μέτρα για να μπορέσει να βοηθήσει αυτές τις επιχειρήσεις. Παρείχε υποστήριξη σε άτομα που ανήκαν στο εργατικό δυναμικό της χώρας αλλά λόγω του τόπου κατοικίας τους ήταν δύσκολο να βρουν κάποια σταθερή θέση απασχόλησης. Μέσα από μέτρα που πήρε η κρατική μηχανή βοήθησε αυτή την ομάδα των ανέργων έτσι ώστε η μετακίνησή τους στα αστικά κέντρα προς εύρεση εργασίας να γινόταν με ομαλότερο τρόπο. Έτσι, καλύπτονταν οι κενές θέσεις εργασίας στα εργοστάσια που αναπτύσσονταν πολύ γρήγορα και μειωνόταν και η ανεργία της χώρας ταυτόχρονα.

Ακόμα, σημαντική ήταν η συμβολή της νομοθεσίας που καθιέρωσε η σουηδική κυβέρνηση αυτό το διάστημα σχετικά με τη σύνθεση του εργατικού δυναμικού των επιχειρήσεων. Πιο συγκεκριμένα, περιορίστηκε η ευχέρεια των εργοδοτών να αλλάζουν το εργατικό δυναμικό τους με τη βούλησή τους. Καθιερώθηκαν μέτρα που προστάτευαν τους εργαζομένους από μία πιθανή απόλυση. Παράλληλα, εξίσου σημαντικό μέτρο ήταν και αυτό της υποχρεωτικής εκπροσώπησης των εργαζομένων στα εταιρικά διοικητικά συμβούλια των μεγάλων επιχειρήσεων. Στην πράξη αυτό το μέτρο δε σήμαινε ότι οι εργοδότες αποφάσιζαν από κοινού με τους εργαζόμενους για το μέλλον της εταιρίας. Ωστόσο, έστω και αυτή η μορφή της συμμετοχής, υπό την έννοια της απλής πληροφόρησης των υπαλλήλων για τις αποφάσεις της διοίκησης, αποτέλεσε ένα πρώτο βήμα για την εξέλιξη του συνδικαλισμού τα επόμενα χρόνια (Krantz 2004).

Ακόμα, αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι με την είσοδο της νέας περιόδου, του 1930, η πολιτική της κοινωνικής εργασίας άρχισε να αμφισβητείται. Η ανάληψη της κυβέρνησης από Σοσιαλδημοκράτες το 1932 και η εξάπλωση της Κεϋνσιανής ιδεολογίας μετά το 1936, άλλαξαν την αντιμετώπιση αυτών των μέτρων. Θεωρήθηκε ότι η απασχόληση των ανέργων σε αυτές τις θέσεις σκόπευε στην ενίσχυση μίας επεκτατικής πολιτικής του κράτους και για αυτό το λόγο και ο μειωμένος μισθός που τους προσφερόταν για αυτού του είδους τις εργασίες εγκαταλείφθηκε (Holmlund 2012).

5.4 Η περίοδος 1960-2000

5.4.1 Παράγοντες προσδιορισμού της ανεργίας

Την περίοδο που εξετάζουμε θα μπορούσαμε να τη χωρίσουμε σε δύο υποπεριόδους. Η πρώτη θα αναφερόταν στο διάστημα 1960-1990 και η δεύτερη στην τελευταία δεκαετία του αιώνα. Αυτός ο διαχωρισμός θα μπορούσε να γίνει λόγω της διαφορετικής πορείας της ανεργίας σε αυτές τις περιόδους. Η εξέλιξη αυτού του φαινομένου τις τρεις πρώτες δεκαετίες κινήθηκε σε φυσιολογικά πλαίσια. Είχε μικρές διακυμάνσεις αλλά τα επίπεδά της κυμαίνονταν στις ίδιες τιμές. Αντιθέτως, το διάστημα 1990-2000 ο δείκτης της ανεργίας παρουσίασε απότομες αλλαγές. Αυξήθηκε σε μεγάλο βαθμό και αρκετά απότομα, γεγονός που ήταν πρωτόγνωρο για τη σουηδική οικονομία (Holmlund 2012).

Αυτή η μεγάλη άνοδος της ανεργίας στις αρχές του 1990 οφειλόταν τόσο σε εσωτερικούς όσο και σε εξωτερικούς παράγοντες. Όσον αφορά στους πρώτους η αρχή είχε γίνει ήδη από τη δεκαετία του 1970. Τότε που η κυβέρνηση αδυνατούσε να ακολουθήσει μία περιοριστική πολιτική συνολικής ζήτησης προκειμένου να ανακόψει τον πληθωρισμό από την ανοδική πορεία που διέγραφε. Ακόμα και στις αρχές της δεκαετίας του 1980 η πολιτική που ακολουθήθηκε χαρακτηριζόταν από την ενίσχυση της πληθωριστικής τάσης που ήδη υπήρχε. Αυτό οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό και στην απελευθέρωση της αγοράς, κάτι που αποτέλεσε κυρίαρχο στόχο της οικονομικής πολιτικής.

Επίσης, με την κατάρρευση του συστήματος του Bretton Woods και ουσιαστικά του συστήματος των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών, η συναλλαγματική πολιτική της χώρας δοκιμάστηκε. Η κορώνα, το εθνικό νόμισμα της Σουηδίας, συνδέθηκε με το γερμανικό μάρκο αλλά και με άλλα ξένα νομίσματα σημαντικά για το διεθνές εμπόριο προκειμένου να διατηρηθεί ένα σταθερό σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών. Ωστόσο, για να γίνει αυτό έπρεπε ο εγχώριος πληθωρισμός να συμβαδίζει με τον πληθωρισμό των άλλων χωρών, κάτι που αποδείχθηκε ότι ήταν ιδιαίτερα δύσκολο. Έτσι, οδήγησε σε συνεχείς υποτιμήσεις της κορώνας στα τέλη του 1970 και στις αρχές του 1980. Αυτές οι υποτιμήσεις είχαν ως αποτέλεσμα την άνοδο της σουηδικής οικονομίας και την αύξηση των εξαγωγών της. Με την ενίσχυση της διεθνούς ανάκαμψης ο τομέας της απασχόλησης τονώθηκε και η ανεργία μειώθηκε. Ακολουθήθηκαν επεκτατικές εσωτερικές πολιτικές και ο δείκτης της ανεργίας άρχισε να παίρνει καθοδική τάση. Παρ' όλα αυτά, αυτού του είδους οι πολιτικές όπως φάνηκε αργότερα οδήγησαν σε ένα κλίμα αποσταθεροποίησης της οικονομίας, καθώς είχαν ως τελικό επακόλουθο να συμβάλλουν στην εκτίναξη της ανεργίας στις αρχές του 1990.

Εκτός όμως από τις μακροοικονομικές εξελίξεις που επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τα επίπεδα της ανεργίας στη Σουηδία, υπήρξαν και άλλοι παράγοντες που είχαν σημαντική επίδραση. Ένας από αυτούς ήταν και αλλαγή στην επιδοματική πολιτική της χώρας την οποία

άρχισε να χαρακτηρίζει μία πιο γενναιόδωρη τάση. Αυτό το κλίμα βέβαια άλλαξε στις αρχές του 1990, οπότε και τα επιδόματα ανεργίας περιορίστηκαν (Holmlund 2003).

Επιπλέον, από τα μέσα του 1970 η εμφάνιση του μικροεπεξεργαστή άλλαξε τις συνθήκες στην οικονομία της Σουηδίας. Παρατηρήθηκε μία ραγδαία ανάπτυξη στον κλάδο των ηλεκτρονικών, ο οποίος έγινε το κέντρο της οικονομικής προόδου. Η γνώση και η πληροφορία αποτέλεσαν απαραίτητα γνώμονα στην ανάπτυξη διαφόρων κλάδων όπως η παροχή υπηρεσιών και η παραγωγή αγαθών. Ωστόσο, θα ήταν σωστό να παρατηρηθεί ότι αποτέλεσμα της βιομηχανίας της γνώσης στην οικονομική ανέλιξη της χώρας ήταν η μεταστροφή της οικονομίας από τη βιομηχανία στις υπηρεσίες. Ο τομέας των βιομηχανικών ειδών άρχισε να υποχωρεί σε σχέση με αυτό των υπηρεσιών. Αυτό οδήγησε και στη μετακίνηση του εργατικού δυναμικού από τον ένα κλάδο στον άλλο. Ταυτόχρονα με αυτή την εξέλιξη η οικονομία της Σουηδίας παρουσίασε μία μικρή αλλαγή στην πορεία της καθώς οι ρυθμοί ανάπτυξής της εμφάνισαν μία μικρή επιβράδυνση (Lennart 2009).

Γενικότερα, όμως μετά και τις κρίσεις του 1973-74 το σουηδικό μοντέλο άρχισε να καταρρέει. Σύμφωνα με το Rojas τρεις ήταν οι κύριοι λόγοι που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην πτωτική πορεία του σουηδικού μοντέλου που είχε αναπτυχθεί από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και έπειτα.

Ο πρώτος από αυτούς αφορούσε στη μείωση της συμμετοχής του βιομηχανικού κλάδου στην συνολική παραγωγή της χώρας. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας που πραγματοποιούσε έως τότε μεγάλα άλματα, άρχισε σιγά σιγά να ανακόπτεται.

Επιπλέον, ενώ από τα μέσα του αιώνα και μετά έγινε μία σοβαρή προσπάθεια από το σουηδικό κράτος για ίση αμοιβή για όλους ανάλογα με την αποδοτικότητά τους, οι εξελίξεις στην οικονομία της χώρας ήταν τέτοιες που οδήγησαν στην απόκλιση από αυτό το στόχο. Η σουηδική κυβέρνηση προσπαθούσε να ορίσει την αμοιβή των εργαζομένων με βάση την παραγωγικότητά τους, δηλαδή να καθιερώσει ένα σύστημα όπου ο μισθός τους θα αντιστοιχούσε στην εργασία που προσέφεραν. Με την πάροδο των ετών αυτή η προσπάθεια άρχισε να ατονεί και επικράτησε η λογική της ίσης αμοιβής μεταξύ των εργαζομένων ανεξάρτητα από το τι προσφέρει ο καθένας στην παραγωγική διαδικασία (Rojas 2005).

Τέλος, η επέκταση του δημοσίου τομέα είχε επίσης αρνητικές επιδράσεις στην περαιτέρω πρόοδο του μοντέλου. Η εξάπλωση του κράτους είχε ως αποτέλεσμα να αυξάνονται οι δημόσιες δαπάνες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε το γεγονός ότι οι δημόσιες δαπάνες της Σουηδίας μέσα σε μία εικοσαετία, από το 1960 έως το 1980, διπλασιάστηκαν. Επακόλουθο, αυτής της εξέλιξης ήταν η σταδιακή άνοδος των φόρων που ήταν υποχρεωμένοι

να καταβάλλουν στο κράτος οι πολίτες. Λαμβάνοντας υπ' όψη και το γεγονός ότι οι μισθοί παρέμειναν σταθεροί από το 1975 έως το 1990, συμπεραίνεται ότι οι καθαρές αποδοχές των εργαζομένων μειώνονταν συνεχώς αυτά τα χρόνια (Krantz 2004).

Όσον αφορά στο σουηδικό κράτος γενικότερα και στη συμμετοχή του σε διάφορες πολιτικές απασχόλησης, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε το θέμα της συλλογικής διαπραγμάτευσης των μισθών των εργαζομένων. Ενώ, για πολλά χρόνια αυτή η διαδικασία απαιτούσε τη συμμετοχή και του κράτους αλλά και των εργοδοτών, στη δεκαετία του 1990 αυτή η συνθήκη άλλαξε. Οι εργοδότες αποφάσισαν να κινηθούν πιο ανεξάρτητα και να μην ακολουθήσουν τις κατευθύνσεις που δόθηκαν από τα εθνικά συμβούλια σχετικά με την αγορά εργασίας. Με αυτό τον τρόπο αμφισβήτησαν το μέχρι τότε καθιερωμένο μοντέλο της σουηδικής οικονομίας όπου ο κάθε εργαζόμενος αμειβόταν με βάση την εργασία που προσέφερε και με βάση αυτά που είχαν καθοριστεί κεντρικά από τις κυβερνήσεις. Αναπτύχθηκε μία αυτονομία στην οργάνωση της αγοράς εργασίας και ο ρόλος του κράτους περιορίστηκε στην προετοιμασία της νομοθεσίας και του προϋπολογισμού για την κάλυψη των αναγκών που προέκυπταν (Koning-Mosley 2001).

Ιδιαίτερα σημαντικός παράγοντας στη διαμόρφωση των συνθηκών στη σουηδική οικονομία ήταν και το μεταναστευτικό ρεύμα που παρατηρήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Γενικότερα, η Σουηδία ήταν από τα τέλη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και έπειτα μία από τις κύριες χώρες υποδοχής μεταναστών στην Ευρώπη. Λόγω της ουδέτερης στάσης της στους πολέμους και της αποχής της από αυτούς, είχε διαμορφώσει έναν τρόπο ζωής που αποτελούσε πόλο έλξης για τους υπόλοιπους Ευρωπαίους πολίτες. Κυρίως πολίτες χωρών της Νότιας Ευρώπης μετανάστευαν στη Σουηδία για να βρουν μία απασχόληση και να εξασφαλίσουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο ζωής. Ιδιαίτερα τη δεκαετία του 1990, η αύξηση του αριθμού των μεταναστών προς τη Σουηδία ετησίως ήταν εντυπωσιακή. Ενώ την περίοδο 1980-1985 κυμαινόταν στους 27.000 μετανάστες το διάστημα 1990-1995 έφτασε στις 151.000. Σημαντικό ρόλο σε αυτή την εξέλιξη έπαιξε η κατάσταση που επικρατούσε στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Η πτώση του ανατολικού μπλοκ, οδήγησε πολλούς μετανάστες στη Σουηδία, όπου το επίπεδο διαβίωσης ήταν πολύ υψηλό και η ανεργία ήταν χαμηλή.

Έτσι ο πληθυσμός της Σουηδίας είχε αρχίσει να αποτελείται από άτομα διαφορετικών εθνικοτήτων τα οποία άρχισαν να αποτελούν μεγάλο ποσοστό του εργατικού δυναμικού της χώρας, περίπου στο 27%. Η είσοδός τους στη χώρα προκάλεσε ανακατατάξεις στην αγορά εργασίας. Η προσφορά εργασίας αυξήθηκε ραγδαία με αποτέλεσμα να εμφανιστεί ένα αρκετά

υψηλό πλεόνασμα εργατικού δυναμικού. Πολλές νέες θέσεις απασχόλησης καλύφθηκαν από μετανάστες με επακόλουθο πολλοί Σουηδοί να εγκλωβιστούν στην ανεργία (Bergmark-Minas 2006).

Ένας ακόμα σημαντικός παράγοντας που επηρέασε τα επίπεδα της ανεργίας στη Σουηδία, κυρίως από τη δεκαετία του 1960, οπότε και πρωτοεμφανίστηκε, και έπειτα, ήταν και η εμφάνιση του θεσμού της ημι-απασχόλησης. Πρόκειται για ένα θεσμό που καθιερώθηκε σε μία περίοδο που γινόταν μία προσπάθεια ανεξαρτητοποίησης των γυναικών. Η απασχόλησή τους, έστω και με τη μορφή αυτή, τους πρόσφερε προσωπικό εισόδημα και ένα πρώτο βήμα για να πάψουν να εξαρτώνται αποκλειστικά και μόνο από το σύζυγό τους. Η διεύρυνση του δημοσίου τομέα εκείνη την περίοδο συνέβαλλε σε αυτό, καθώς πολλές γυναίκες βρήκαν απασχόληση εκεί. Επιπλέον, η απελευθέρωση του ωραρίου λειτουργίας των καταστημάτων, δημιούργησε την ανάγκη σε πολλούς καταστηματάρχες να προσφέρουν θέσεις εργασίας για περιορισμένες ώρες που καθιστούσαν τη μερική απασχόληση κατάλληλη για την κάλυψή τους. Έτσι, αυτού του είδους η απασχόληση άρχισε να αναπτύσσεται στη Σουηδία και να επηρεάζει σημαντικά τα ποσοστά της ανεργίας.

Η εξέλιξη αυτού του φαινομένου ήταν ραγδαία. Ενώ το 1963 οι γυναίκες που εργάζονταν με αυτό το καθεστώς ήταν 456.000, μέχρι το 1970 είχαν αυξηθεί και είχαν φτάσει στις 570.000. Πρόκειται για μια αύξηση περίπου 20%. Αντιθέτως, οι γυναίκες που εργάζονταν με πλήρη απασχόληση, αυξήθηκαν την ίδια περίοδο μόνο 3%. Αλλά και τη δεκαετία 1970-1980 η άνοδος του επιπέδου των ημι-απασχολούμενων γυναικών ήταν αρκετά μεγάλη. Από 570.000 που ήταν το 1970 εκτινάχθηκε στις 873.000 το 1980. Γενικότερα, η ημι-απασχόληση αποτέλεσε ένα σκαλοπάτι μέσα από το οποίο οι γυναίκες της σουηδικής κοινωνίας εισήλθαν στην αγορά εργασίας. Ξεκινώντας από τη μερική απασχόληση πέρασαν στην πλήρη.

Ωστόσο, αυτή η μορφή εργασίας δεν αναφερόταν μόνο σε γυναίκες. Βρήκε ανταπόκριση και στους άντρες. Είναι γεγονός ότι, ανεξάρτητα από το φύλο, οι εργαζόμενοι που απασχολούνταν με υποαπασχόληση στη σουηδική οικονομία, αποτελούσαν ένα αρκετά σημαντικό ποσοστό του εργατικού δυναμικού της από το 1960 και έπειτα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το έτος 1988 κατά το οποίο 1.073.000 άτομα απασχολούνταν με μερική απασχόληση ενώ αυτοί που εργάζονταν με πλήρες ωράριο ήταν 3.325.000 (Sciarra-Davies-Freedland 2004).

Όπως παρατηρείται από τον παρακάτω πίνακα, η μερική απασχόληση εξακολούθησε να αποτελεί σημαντικό μέρος του συνολικά εργαζόμενου πληθυσμού της Σουηδίας και τη δεκαετία του 1990. Με εξαίρεση τις τελευταίες τρεις χρονιές, το ποσοστό της ήταν πάντα

μεγαλύτερο από αυτό των υπολοίπων ευρωπαϊκών χωρών ή ακόμα και πάντοτε μεγαλύτερο από των χωρών του ΟΟΣΑ. Αξίζει να τονιστεί βέβαια, ότι ο όγκος αυτής της απασχόλησης μειώθηκε σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες. Ενώ το 1988 αποτελούσε σχεδόν το 24% του εργατικού δυναμικού, δέκα χρόνια αργότερα, το 1998 αποτελούσε περίπου το 13%, παρουσιάζοντας μία πτώση παραπάνω από δέκα εκατοστιαίες μονάδες.

Πίνακας 8. Πλήρης και μερική απασχόληση στη Σουηδία τη δεκαετία 1990-2000

		1990	1992	1994	1996	1998	2000
Σουηδία	Πλήρης απασχόληση	85,52	85,02	84,24	85,24	86,54	85,96
	Μερική απασχόληση	14,48	14,98	15,76	14,76	13,46	14,04
Ευρώπη	Πλήρης απασχόληση	87,03	86,31	86,25	86,44	85,92	85,20
	Μερική απασχόληση	12,97	13,69	13,75	13,56	14,08	14,80
ΟΟΣΑ	Πλήρης απασχόληση	89,17	88,61	88,68	88,54	88,20	88,13
	Μερική απασχόληση	10,83	11,39	11,32	11,46	11,80	11,87

Πηγή : www.oecd.com

5.4.2 Η εξέλιξη της ανεργίας τις δεκαετίες 1960-2000

Η Σουηδία τις τρεις δεκαετίες 1960, 1970 και 1980 υπήρξε παράδειγμα επιτυχούς οικονομικής πολιτικής για την καταπολέμηση της ανεργίας. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι τα ποσοστά ανεργίας σε αυτή τη χώρα για αυτή την περίοδο της εικοσαετίας υπήρξαν ιδιαίτερα χαμηλά (Holmlund 2003).

Όπως παρατηρείται και στον παρακάτω πίνακα τα στοιχεία που προσφέρει ο ΟΟΣΑ σχετικά με την ανεργία στη Σουηδία ξεκινούν από το έτος 1963. Διαπιστώνεται ότι η δεκαετία του 1960, τουλάχιστον από το 1963 και έπειτα, αποτέλεσε μία ήρεμη περίοδο για τη χώρα αυτή όσον αφορά στην ανεργία. Τα ποσοστά της ήταν ιδιαίτερα χαμηλά και κυμαίνονταν γύρω από το 1,5% με 2%. Αξίζει να σημειωθεί ότι τις περισσότερες χρονιές ήταν χαμηλότερα από το μέσο όρο της Ευρώπης αλλά και των χωρών του ΟΟΣΑ. Μόνο τα έτη 1967 και 1968 ξεπέρασαν το 2% όμως την αμέσως επόμενη χρονιά έπεσαν και πάλι κάτω από αυτό το επίπεδο. Γενικότερα, οι διακυμάνσεις της ανεργίας ήταν πολύ μικρής έντασης.

Πίνακας 9. Εξέλιξη της ανεργίας στη Σουηδία 1960-1969

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Σουηδία	-	-	-	1,65	1,56	1,18	1,56	2,11	2,23	1,89
Ευρώπη	-	6,39	-	1,59	1,54	1,25	2,23	2,39	2,84	2,23
ΟΟΣΑ	5,38	6,50	5,36	5,17	4,75	4,14	3,42	3,64	2,60	2,53

Πηγή : www.oecd.com

Αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο, ότι στα μέσα της δεκαετίας του 1960 παρατηρήθηκε μία πτωτική πορεία στο εργατικό δυναμικό που απασχολούνταν στη βιομηχανία. Το μερίδιο του βιομηχανικού τομέα στο ΑΕΠ της χώρας είχε αρχίσει να συρρικνώνεται. Το ίδιο συνέβη και με το προσωπικό που απασχολούνταν σε αυτό τον κλάδο. Σύμφωνα με τον Rojas, ενώ το διάστημα 1945-1965 οι θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν έφτασαν τις 250.000, την περίοδο 1965-1983 τόσες ήταν και οι θέσεις που χάθηκαν. Κύρια αιτία για αυτή την αλλαγή στο χώρο της εργασίας ήταν το γεγονός ότι μέσω της τεχνολογίας αυξήθηκε η παραγωγικότητα και μειώθηκε το εργατικό δυναμικό των επιχειρήσεων.

Πίνακας 10. Εξέλιξη της ανεργίας στη Σουηδία 1970-1979

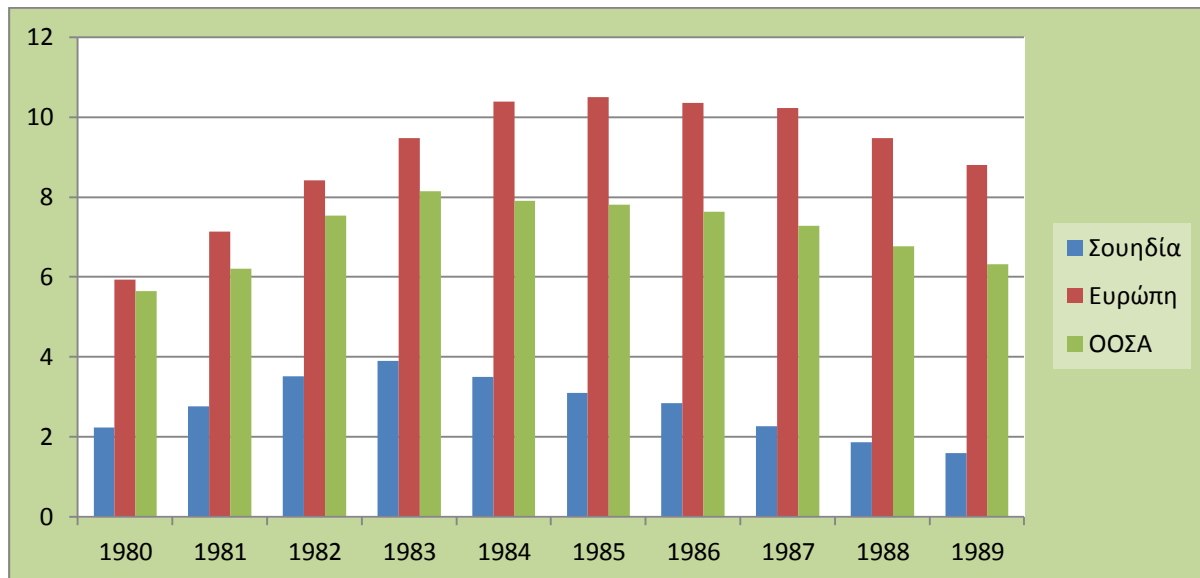
	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Σουηδία	1,51	2,53	2,46	1,98	1,98	1,63	1,82	1,96	2,46	2,29
Ευρώπη	1,65	1,87	2,09	2,08	2,37	3,73	3,90	5,05	5,36	5,58
ΟΟΣΑ	2,93	3,42	3,34	3,01	3,45	5,25	5,14	5,34	5,13	5,04

Πηγή : www.oecd.com

Στη συνέχεια η δεκαετία του 1970 ακολούθησε την ίδια πορεία όσον αφορά στην ανεργία. Το ποσοστό της κυμαινόταν γύρω από το 2% χωρίς ιδιαίτερα σημαντικές αποκλίσεις. Για ακόμα μία φορά διαπιστώθηκε ότι οι δείκτες της σουηδικής οικονομίας σε αυτόν τον τομέα ήταν στην πλειοψηφία χαμηλότεροι από αυτούς της υπόλοιπης Ευρώπης αλλά και του ΟΟΣΑ. Μοναδικές εξαιρέσεις αποτέλεσαν τα έτη 1971 και 1972 που η ανεργία στη Σουηδία ξεπέρασε το μέσο όρο των ευρωπαϊκών χωρών. Αξίζει να τονιστεί ότι οι χρονιές αυτής της δεκαετίας που σημάδεψαν τις οικονομίες γενικότερα ήταν το έτος 1974 αρχικά και αργότερα

το 1979. Όπως παρατηρείται και στον παρακάτω πίνακα η ανεργία στη Σουηδία παρέμεινε σε αρκετά χαμηλά επίπεδα ενώ στις υπόλοιπες χώρες είχε αρχίσει μια ανοδική πορεία.

Πίνακας 11. Εξέλιξη της ανεργίας στη Σουηδία 1980-1989

Πηγή : www.oecd.com

Η επόμενη περίοδος, 1980-1989 ήταν εξίσου ήρεμη στον τομέα της ανεργίας. Είχε μικρές διακυμάνσεις και έκλεισε με πολύ χαμηλές τιμές στα ποσοστά της ανεργίας. Το σουηδικό κράτος κατόρθωσε να περιορίσει την ανεργία σε ποσοστό 2% περίπου κατά τη διάρκεια αυτού του διαστήματος με αποκορύφωμα τη μείωσή του σε 1,5% στα τέλη του 1980. Ενώ στις υπόλοιπες χώρες της Δυτικής Ευρώπης η ανεργία είχε εκτιναχθεί αγγίζοντας σε πολλές περιπτώσεις διπλάσια ποσοστά, στη Σουηδία η πολιτική που ακολουθήθηκε σε αυτό τον τομέα θεωρήθηκε ιδιαίτερα πετυχημένη. Το ποσοστό της πλήρους απασχόλησης ήταν αρκετά υψηλό καθώς έφτανε το 83% όταν στην Ευρώπη κατά μέσο όρο ήταν 65%.

Η πορεία της ανεργίας όμως άλλαξε κατεύθυνση με την είσοδο του 1990. Άρχισε να αυξάνεται και να προσεγγίζει πενταπλάσια ποσοστά. Για μία επταετία περίπου διατηρήθηκε σε υψηλά επίπεδα. Μόνο το 1997 άρχισε την πτωτική της τάση η οποία συνέχισε έτσι και μετέπειτα. Η ραγδαία αυτή αύξηση της ανεργίας στη δεκαετία του 1990 στη Σουηδία θεωρήθηκε ότι ήταν αποτέλεσμα συνδυασμού γεγονότων. Σημαντικό ρόλο έπαιξε η υιοθέτηση λανθασμένων οικονομικών πολιτικών σχετικά με αυτό το φαινόμενο, γεγονός που προκάλεσε σοκ στην οικονομία της χώρας. Εξίσου όμως καθοριστικός ήταν και ο ρόλος εξωτερικών εξελίξεων.

Πίνακας 12. Εξέλιξη της ανεργίας στη Σουηδία 1990-2000

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Σουηδία	1,83	3,24	5,72	9,33	9,58	9,05	9,89	10,01	8,33	7,05	5,80
Ευρώπη	8,21	8,34	9,62	10,50	10,78	10,25	10,14	9,95	9,40	9,18	8,64
ΟΟΣΑ	6,18	6,54	7,42	7,73	7,70	7,46	7,26	6,97	6,83	6,64	6,22

Πηγή : www.oecd.com

Πιο συγκεκριμένα η ανεργία στη Σουηδία εκτινάχθηκε μέσα σε τρία μόνο χρόνια από το 1,5% με το οποίο έκλεισε η δεκαετία του 1980, στο 9,33%. Παρατηρήθηκε, δηλαδή, μία πρωτοφανής άνοδος της ανεργίας καθώς αυξήθηκε πέντε φορές πάνω από το ποσοστό στο οποίο κυμαινόταν. Επιπλέον η πλήρης απασχόληση μειώθηκε στο 73% του εργατικού δυναμικού. Για πέντε συνεχή χρόνια η ανεργία σημείωνε υψηλές τιμές, γύρω από το 8% παρά τη λήψη εκτεταμένων μέτρων καταπολέμησής της. Μόνο το 1997 πραγματοποιήθηκε μία στροφή στην πορεία της και άρχισε την καθοδική πορεία. Μέχρι το τέλος του 20^{ου} αιώνα είχε μειωθεί περίπου στο 5% και εκεί διατηρήθηκε και τα πρώτα χρόνια του 21^{ου} αιώνα (Holmlund 2003).

5.4.3 Πολιτικές καταπολέμησης της ανεργίας

Η Σουηδία, όπως είδαμε, υπήρξε από την αρχή του 20^{ου} αιώνα μία χώρα «παράδεισος», η οποία ιδιαίτερα από το 1930 και έπειτα έδειχνε να μπορεί να πετυχαίνει τους στόχους των υψηλών ρυθμών ανάπτυξης. Παρουσίαζε πρωτοφανή επίπεδα ισότητας και αποτελούσε το ιδανικό μοντέλο κράτους που φροντίζει για τους πολίτες του χωρίς να χρειάζεται οποιαδήποτε συμβολή του ιδιωτικού τομέα. Για πενήντα χρόνια περίπου, από το 1930 έως το 1980, ήταν πρότυπο, όπου το κράτος πρόνοιας έπαιζε κυρίαρχο ρόλο στην επίλυση κοινωνικών προβλημάτων. Εκτός από τους υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης είχε καταφέρει να συγκρατήσει την ανεργία σε πολύ χαμηλά επίπεδα ακόμα και σε περιόδους που οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες αδυνατούσαν να πετύχουν κάτι αντίστοιχο. Ωστόσο, το σουηδικό μοντέλο δεν μπόρεσε να αντέξει στις προκλήσεις που εμφανίστηκαν από το 1980 και έπειτα και ιδιαίτερα στη δεκαετία του 1990. Η υψηλή ανεργία και η δημοσιονομική κρίση που είχε να αντιμετωπίσει η Σουηδία αποτέλεσαν την αρχή της μετάβασης του σουηδικού κοινωνικού κράτους από το προνοιακό μοντέλο που κυριαρχούσε έως τότε σε ένα μοντέλο περισσότερο

ανοικτό σε πρωτοβουλίες των πολιτών αλλά και στη συνεργασία με τον ιδιωτικό τομέα (Rojas 2005).

Το σουηδικό κράτος ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1980 και έως το τέλος του 20^{ου} αιώνα έλαβε μία σειρά μέτρων οικονομικής πολιτικής. Απώτερος σκοπός ήταν η ενίσχυση της αναπτυξιακής πορείας της χώρας και η προώθηση της οικονομικής απελευθέρωσης της σουηδικής αγοράς. Όσον αφορά στο θέμα των εργασιακών σχέσεων και της προστασίας των εργαζομένων οι κανόνες που είχαν τεθεί από τη σουηδική κυβέρνηση ήταν αρκετά αυστηροί. Λήφθηκαν ισχυρά μέτρα προστασίας των εργαζομένων σε τακτικές θέσεις εργασίας. Παράλληλα όμως υπήρχε μία χαλαρότητα όσον αφορά στην αποζημίωση της απόλυσης και στις μαζικές απολύσεις. Στη δεκαετία του 1990 αυτές οι πτυχές της αγοράς εργασίας αντιμετωπίστηκαν με μία πιο φιλελεύθερη οπτική.

Αυτή η πιο φιλελεύθερη αντιμετώπιση εξαπλώθηκε και σε άλλα θέματα σχετικά με την εργασία. Για πρώτη φορά υιοθετήθηκε πιο ευέλικτη πολιτική για την προσωρινή απασχόληση. Το 1993 νομιμοποιήθηκαν τα γραφεία ευρέσεως *προσωρινής* εργασίας. Οι εταιρίες αυτές παρείχαν μεσιτικές υπηρεσίες και ουσιαστικά έβρισκαν στους επιχειρηματίες που ενδιαφέρονταν προσωρινούς υπαλλήλους. Μέχρι το 2000 είχαν βρει απασχόληση σε 24.000 εργαζόμενους που αντιστοιχούσαν στο 0,6% του εργατικού δυναμικού. Επιπλέον, ο εργοδότης μπορούσε πλέον να υπογράψει προσωρινές συμβάσεις εργασίας χωρίς κάποιο συγκεκριμένο λόγο, όπως για παράδειγμα ο φόρτος εργασίας. Είχε τη δυνατότητα να πραγματοποιήσει μέχρι πέντε τέτοιου είδους συμβόλαια. Ακόμα, για κάθε ένα εργαζόμενο η συνολική διάρκεια προσωρινής του απασχόλησης μέσα σε ένα διάστημα τριών ετών δεν μπορούσε να ξεπερνά τους 12 μήνες (Fregert 2008).

Όσον αφορά στις πολιτικές απασχόλησης που ακολουθήθηκαν η Σουηδία υπήρξε μία από τις πρώτες χώρες που επένδυσαν συστηματικά σε αυτές. Ιδιαίτερα την περίοδο 1990-1996 παρατηρήθηκε μία *εξάπλωση* των προγραμμάτων απασχόλησης που προωθούσε η κυβέρνηση. Το 1990 συγκεκριμένα, επένδυσε σε αυτές τις πολιτικές το 32,9% του ΑΕΠ της, ποσοστό ιδιαίτερα υψηλό συγκρινόμενο και με τα ποσοστά των άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Μέχρι το 1996 το ποσοστό αυτό είχε φτάσει στο επίπεδο του 34,8%. Επιπλέον, αξίζει να ειπωθεί ότι μόνο το 1997, 191.000 άτομα, περίπου το 4,5% του εργατικού δυναμικού, συμμετείχαν σε αυτά τα προγράμματα. Και όλα αυτά σε ένα διάστημα που το έλλειμμα του σουηδικού προϋπολογισμού διογκωνόταν και μαζί με αυτό και το χρέος της χώρας (Sianesi 2001).

Ο παρακάτω πίνακας απεικονίζει τη μεταβολή του ύψους των κοινωνικών δαπανών κοινωνικής προστασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ για την περίοδο 1990-1996.

Πίνακας 13. Διαχρονική εξέλιξη του ύψους των δαπανών κοινωνικής προστασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ την περίοδο 1990-1996

Χώρες	1990	1996	Αύξηση 1990-1996 (%)
Βέλγιο	26,80	30,00	11,94
Δανία	30,30	33,60	10,89
Δ. Γερμανία	25,40	30,50	20,08
<u>Ελλάδα</u>	<u>22,70</u>	<u>23,30</u>	<u>2,64</u>
Ισπανία	20,40	22,40	9,80
Γαλλία	27,70	30,80	11,19
Ιρλανδία	19,10	18,90	-1,05
Ιταλία	24,10	24,80	2,90
Λουξεμβούργο	23,50	26,20	11,49
Ολλανδία	32,50	30,90	-4,92
Αυστρία	26,70	29,50	10,48
Πορτογαλία	15,50	21,60	39,35
Φινλανδία	25,50	32,10	25,88
<u>Σουηδία</u>	<u>32,90</u>	<u>34,80</u>	<u>5,78</u>
Μ. Βρετανία	23,10	27,70	19,91
Ε.Ε. των 15	25,40	28,70	12,99
Ισλανδία	-	18,70	5,06
Νορβηγία	26,40	26,10	-1,14

Πηγή : Social Protection. Expenditure and receipts-European Commission Eurostat, 1999.³

³ Καραγιάννη, (2002), «Ασφάλιση και επιδόματα ανεργίας. Συγκριτική ανάλυση της επιδοματικής πολιτικής στην Ελλάδα και στις χώρες της Ε.Ε.», εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα.

Όπως παρατηρείται η Σουηδία ήταν η χώρα με τον υψηλότερο δείκτη ανάμεσα σε 17 χώρες τις Ευρώπης. Μόλις το 1990, πριν ακόμα αρχίσει να αυξάνεται ραγδαία η ανεργία, το μέγεθος των δαπανών της σε μέτρα κοινωνικής προστασίας ήταν ιδιαίτερα υψηλό. Μετά από την απότομη άνοδο της ανεργίας τα έτη που ακολούθησαν το 1990, η σουηδική κυβέρνηση ενίσχυσε ακόμα περισσότερα τα ποσά που δέσμευε σε κοινωνικές δαπάνες αγγίζοντας το 34,8 % το 1996. Για ακόμα μία φορά η Σουηδία ήταν πρωτοπόρος σε αυτή τη σύγκριση. Με τρεις μόνο εξαιρέσεις, την Ολλανδία, τη Νορβηγία και την Ιρλανδία, όλες οι υπόλοιπες χώρες προχώρησαν και αυτές σε αύξηση των κοινωνικών δαπανών τους αυτή την περίοδο (Καραγιάννη 2002).

Ειδικότερα, τα προγράμματα που ακολούθησε το σουηδικό κράτος σχετικά με την αγορά εργασίας χωρίζονταν σε δύο μέρη. Αυτά που αφορούσαν τις αποζημιώσεις των ανέργων και αυτά που προωθούσαν την επιπρόσθετη επιμόρφωσή και κατάρτισή τους προκειμένου να αποκτήσουν τις ικανότητες για να διεκδικήσουν νέες θέσεις εργασίας. Πιο συγκεκριμένα, η αποζημίωση που δικαιούνταν ένας άνεργος τη δεκαετία του 1990 ήταν ένα αρκετά υψηλό ποσοστό, της τάξης του 80%, του τελευταίου μισθού που είχε λάβει και διαρκούσε για εξήντα εβδομάδες. Βέβαια, για να μπορούσε κάποιος να έχει δικαίωμα σε κάποιο επίδομα ανεργίας έπρεπε να πληρεί κάποιες προϋποθέσεις όπως να έχει απασχοληθεί τουλάχιστον 5 μήνες τον τελευταίο χρόνο πριν χάσει την εργασία του. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι κάποιος άνεργος που αρνιόταν να συμμετάσχει σε κάποιο πρόγραμμα απασχόλησης ή να απασχοληθεί σε κάποια νέα θέση εργασίας κινδύνευε να χάσει το επίδομα ανεργίας ακόμα και όταν πληρούσε όλες τις υπόλοιπες προϋποθέσεις.

Από την πλευρά των πιο ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης, τα προγράμματα που υιοθετήθηκαν είχαν ως στόχο την καταπολέμησης της μακροχρόνιας ανεργίας αλλά και την ενσωμάτωση των αδύναμων κοινωνικά ομάδων στο εργατικό δυναμικό. Αφορούσαν για παράδειγμα κάποια επανεκπαίδευση των ανέργων μέσα από την απασχόλησή τους σε δημόσιους φορείς. Επιπλέον, προωθήθηκαν επιδοτούμενες θέσεις εργασίας προκειμένου να τις καλύψουν άτομα που ανήκαν στην ομάδα των ανέργων. Επιπρόσθετα, ενισχύθηκαν μέτρα που βοήθησαν τη νεανική επιχειρηματικότητα και την αυτοαπασχόληση. Όλα αυτά τα είδη προγραμμάτων είχαν ως αποτέλεσμα να ενισχυθούν οι άνεργοι καθώς τους πρόσφεραν μία σημαντική διευκόλυνση στην αναζήτηση εργασίας. Τους παρείχαν τη δυνατότητα να αναβαθμίσουν τις γνώσεις τους πάνω σε κάποιο αντικείμενο, να αποκτήσουν εργασιακή εμπειρία και τέλος βοηθούσαν και τους εργοδότες στον έλεγχο της παραγωγικότητάς τους. Τα προγράμματα που μόλις περιγράφηκαν είχαν μέγιστη διάρκεια έξι μηνών (Sianesi 2001).

Από τον παρακάτω πίνακα εντοπίζεται εύκολα η αύξηση της ανταπόκρισης που βρήκαν τα πιο ενεργητικά προγράμματα απασχόλησης των ανέργων που προωθούσε η σουηδική κυβέρνηση. Το ποσοστό του ΑΕΠ που δεσμευόταν τόσο το 1990 όσο και το 1997 για την πραγματοποίηση αυτών των προγραμμάτων παρέμεινε το ίδιο και κυμάνθηκε στο 2,1%. Ωστόσο, είναι αξιοσημείωτη η διαφορά που παρατηρήθηκε στο ποσοστό των ανέργων που συμμετείχαν σε τέτοιου είδους δράσεις. Ενώ το 1990 μόνο το 3,6% του εργατικού δυναμικού της Σουηδίας απασχολήθηκε μέσα από αυτά τα μέτρα της κυβέρνησης, το 1997 το αντίστοιχο ποσοστό έφτασε στο 13,5%. Αυτή η εξέλιξη τονίζει την πορεία της ανεργίας εκείνη την περίοδο και αποτέλεσε επακόλουθο της ραγδαίας αύξησής της (Koning-Mosley 2001).

Πίνακας 14. Ανεργία και ενεργητικά προγράμματα απασχόλησης στη Σουηδία 1990-1997

		Δείκτης ανεργίας	Δαπάνες για ενεργητικά προγράμματα ως % του ΑΕΠ	Συμμετέχοντες σε ενεργητικά προγράμματα ως % του εργατικού δυναμικού
Σουηδία	1990	1,8	2,1	3,6
	1997	10,2	2,1	13,5

Πηγή : www.oecd.com⁴

Ο συνδυασμός των δύο ειδών πολιτικών απασχόλησης αποτέλεσε για τη Σουηδία ένα μέσο μείωσης της ανεργίας. Η περιοδική απασχόληση των ανέργων σε αυτά τα προγράμματα τους καθιστούσε μέρος του απασχολούμενου εργατικού δυναμικού. Παράλληλα τους έδινε την ευκαιρία να ανανεώσουν τη δυνατότητά τους να επιλεγούν σε κάποιο επόμενο πρόγραμμα ή ακόμα και να διεκδικήσουν εκ νέου το επίδομα ανεργίας που δικαιούνταν μετά την ολοκλήρωση της απασχόλησής τους (Sianesi 2001).

Όπως παρατηρήθηκε, η σουηδική κυβέρνηση αντιμετώπισε την εκτίναξη της ανεργίας την περίοδο 1993-1994 με μία επανεξέταση του είδους των προγραμμάτων απασχόλησης που προωθούσε έως τότε. Πραγματοποιήθηκε μία αποδυναμωση των παραδοσιακών μέσων στήριξης των ανέργων, ιδιαίτερα στον τομέα της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας. Για πολλά χρόνια η κοινωνική εργασία ήταν βασικός πυλώνας της κοινωνικής πολιτικής του σουηδικού κράτους για την προστασία των ανέργων. Η απότομη άνοδος των δαπανών που απαιτούνταν για αυτά τα μέτρα την περίοδο 1993-1994 και οι «φτωχές», αναλογικά,

⁴ Jaap de Koning and Hugh Mosley, (2001),

ευκαιρίες για μία μόνιμη θέση απασχόλησης αποτέλεσαν τους κύριους λόγους περιορισμού τους. Αντικαταστάθηκαν από πολιτικές εκπαίδευσης, επιμόρφωσης και παράλληλα προσωρινής πρακτικής άσκησης σε κάποιον κλάδο. Οι ασκούντες την εξουσία θεώρησαν ότι με αυτό τον τρόπο οι άνεργοι θα απασχολούνταν για κάποιο διάστημα αλλά ταυτόχρονα θα αποκτούσαν και επιπλέον γνώσεις πάνω σε διάφορα αντικείμενα απασχόλησης.

Ωστόσο, σημαντική εξέλιξη στην αντιμετώπιση της ανεργίας από το σουηδικό κράτος ήταν η μεταφορά της άσκησης των πολιτικών απασχόλησης στις τοπικές οργανώσεις. Κύρια αιτία αυτής της αλλαγής ήταν το γεγονός ότι από τα τέλη του 1980 έως τα μέσα του 1990 τα νοικοκυριά που λάμβαναν βοήθεια από το κράτος πρόνοιας αυξήθηκαν κατά 40%. Αυτό είχε ως συνέπεια να επιβαρυνθεί πολύ ο προϋπολογισμός της σουηδικής οικονομίας όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω. Δημιουργήθηκε, επομένως η ανάγκη συνεργασίας της κυβέρνησης με τοπικές διοικήσεις και περιφερειακά γραφεία ευρέσεως εργασίας προκειμένου να οργανωθεί αλλά και να ελεγχθεί καλύτερα αυτός ο τομέας της κρατικής πρόνοιας. Στόχος αυτής της συνεργασίας ήταν να προωθηθούν προγράμματα έτσι ώστε να απασχοληθούν οι άνεργοι που λάμβαναν οικονομική βοήθεια από το κράτος. Βασική επιδίωξη αυτής της προσπάθειας ήταν και η εύρεση θέσεων απασχόλησης με μόνιμο χαρακτήρα που θα αποτελούσαν μία κανονική εργασία για τους ενδιαφερόμενους (Koning-Mosley 2001).

Εκτός από όλα τα παραπάνω, το θέμα της μετανάστευσης ήταν και αυτό ένας παράγοντας που επηρέασε αρκετά τη σουηδική οικονομία. Γενικότερα, η Σουηδία, καθώς ήταν μία χώρα που τη δεκαετία του 1950 και 1960 είχε ανάγκη από εργατικό δυναμικό, δεν είχε θεσπίσει κάποιο αυστηρό σύστημα ένταξης των μεταναστών στο εργατικό δυναμικό της χώρας. Μόλις κάποιος αλλοδαπός έβρισκε μία θέση απασχόλησης μπορούσε να ξεκινήσει να εργάζεται και να γίνει μέλος του σουηδικού εργατικού δυναμικού. Είχε αυτόματα αποκτήσει και άδεια εργασίας και άδεια παραμονής. Λόγω αυτής της ανάγκης δεν είχαν αναπτυχθεί ακόμα ειδικά προγράμματα για μειονότητες και μετανάστες μέσα από τα οποία θα μάθαιναν τη γλώσσα ή θα εξειδικεύονταν σε κάποιο αντικείμενο (Kogan 2002).

Από τη δεκαετία του 1970 και ύστερα όμως πραγματοποιήθηκαν αρκετά σημαντικές αλλαγές σε αυτό τον τομέα. Ειδικά από το 1975 και μετά, καθιερώθηκαν οι βασικές αρχές της μεταναστευτικής πολιτικής οι οποίες αναφέρονταν κυρίως σε τρία βασικά σημεία. Το πρώτο από αυτά σχετιζόταν με την ισότητα που έπρεπε να υπάρχει αναφορικά με τις ευκαιρίες εύρεσης εργασίας. Οι μετανάστες θα έπρεπε να έχουν ίσες ευκαιρίες με τους Σουηδούς στη διεκδίκηση μιας θέσης απασχόλησης. Επιπλέον, θεσπίστηκε η ελευθερία τους να διατηρούν αν το επιθυμούν την πολιτιστική τους ταυτότητα και την κουλτούρα της χώρας από την οποία

κατάγονταν. Τέλος προωθήθηκε η αναγκαιότητα συνεργασίας αλλοδαπών και ημεδαπών εργαζομένων προκειμένου να επιτευχθεί το μέγιστο δυνατό αποτέλεσμα στην αγορά εργασίας. Όλα αυτά, συνδυάστηκαν και με προγράμματα απασχόλησης για τους μετανάστες με απώτερο σκοπό την ομαλή ενσωμάτωσή τους στο κοινωνικό σύνολο (Bergmark-Minas 2006).

Ωστόσο, η πολιτική αυτή άλλαξε από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα. Μετά την πτώση των καθεστώτων του ανατολικού μπλόκ μετακινήθηκε μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού από αυτές τις ανατολικές χώρες στη Σουηδία. Οι αιτήσεις για άσυλο αυξήθηκαν κατακόρυφα με αποκορύφωμα το έτος 1992 που έφτασαν τις 694.000. Εκτιμάται ότι το 12% αυτών των αιτήσεων στην Ευρώπη έγινε στη Σουηδία. Έτσι η χώρα ήταν πλέον αντιμέτωπη με μία εντελώς διαφορετική κατάσταση όσον αφορά στη μετανάστευση (Ναζάκης-Χλέτσος 2001).

Επιπρόσθετο στοιχείο σε αυτή την πολιτική εξέλιξη ήταν και το γεγονός ότι με την κατάρρευση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης διακόπηκαν και πολλών ειδών εμπορικές σχέσεις που είχαν αναπτυχθεί με τη Σουηδία. Αυτό είχε ως επακόλουθο να πραγματοποιηθεί μία μείωση στην παραγωγή πολλών επιχειρήσεων που βασιζόνταν αρκετά στις εξαγωγές. Επομένως, αποτέλεσμα ήταν να χαθούν θέσεις εργασίας. Η χώρα, με βάση όλες αυτές τις εξελίξεις ήταν ανέτοιμη να δεχτεί πλέον με τις ίδιες συνθήκες μετανάστες. Για όλους τους λόγους που περιγράφηκαν η σουηδική κυβέρνηση αποφάσισε να διακόψει τις ειδικές παροχές προς τους μετανάστες και να επικεντρωθεί στην ολοκλήρωση της ενσωμάτωσης αυτών που είχαν ήδη εισέλθει στη χώρα. Έτσι προνομιακά προγράμματα που αφορούσαν αλλοδαπούς έδωσαν τη θέση τους σε πολιτικές ένταξής τους στο κοινωνικό σύνολο ή και επιστροφής τους στις χώρες προέλευσης. Οι κοινωνικές παροχές που απολάμβαναν έως τότε με την ίδια ευχέρεια που τις απολάμβαναν και οι ημεδαποί περιορίστηκαν. Η προστασία που ένιωθαν από το σουηδικό κράτος άρχισε να ατονεί (Bergmark-Minas 2006).

Ένα επιπλέον μέτρο που έλαβε η σουηδική κυβέρνηση για την προστασία των ανέργων αναφερόταν σε αυτούς που απασχολούνταν μερικώς. Τις δεκαετίες 1970 και 1980 το ποσοστό αυτών των εργαζομένων αυξήθηκε σημαντικά. Ωστόσο, καθώς η απασχόλησή τους ήταν μερική, υπό την ίδια έννοια τελούσαν και ως μερικώς άνεργοι. Τη μισή εργάσιμη εβδομάδα δεν είχαν κάποια θέση εργασίας για να απασχοληθούν. Έτσι, το σουηδικό κράτος στα μέσα της δεκαετίας του 1990, και συγκεκριμένα το 1996 ψήφισε ένα νόμο που ουσιαστικά προστάτευε αυτούς τους μερικώς άνεργους. Σύμφωνα με αυτόν οι εργοδότες, οι οποίοι απασχολούσαν με μερική απασχόληση υπαλλήλους δεν είχαν τη δυνατότητα να

αυξήσουν το εργατικό δυναμικό τους χωρίς πρώτα να επιχειρήσουν να μετατρέψουν τη μερική απασχόληση στην επιχείρησή τους σε πλήρη. Προτεραιότητα για να καλύψουν τις νέες θέσεις εργασίας είχαν οι εργαζόμενοι που ήδη δούλευαν εκεί αλλά με μειωμένο ωράριο. Μόνο στην περίπτωση που αυτό δεν ήταν εφικτό, ο εργοδότης είχε τη δυνατότητα να αναζητήσει νέο εργατικό δυναμικό.

Με αυτό τον τρόπο, προσφερόταν μία κάλυψη στους μερικώς απασχολούμενους, πολλοί από τους οποίους επιθυμούσαν μία πλήρη απασχόληση προκειμένου το εισόδημά τους να είναι αρκετό για έναν αξιοπρεπή τρόπο ζωής. Η σουηδική κυβέρνηση προσπάθησε με αυτό το νόμο να προωθήσει την ιδέα ότι η μερική απασχόληση ήταν μία λύση ανάγκης για τις επιχειρήσεις αλλά και για τους εργαζόμενους. Κύριος στόχος ήταν η επίτευξη ενός επιπέδου πλήρους απασχόλησης. Ωστόσο, αποτέλεσε δυσάρεστη διαπίστωση το γεγονός ότι έκθεση της αρμόδιας επιτροπής στη Σουηδία για θέματα εργασίας, το 1999, έδειξε ότι οι φορείς της αγοράς εργασίας δεν ήταν ενήμεροι σχετικά με αυτή τη νομοθεσία (Sciarra-Davies-Freedland 2004).

Σε γενικές γραμμές, η Σουηδία υπήρξε μία χώρα που κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα είχε μία πολύ καλή πορεία όσον αφορά στο θέμα της αντιμετώπισης της ανεργίας. Οι συνθήκες αλλά και οι επιτυχείς πολιτικές την ευνόησαν έτσι ώστε να αναπτύξει ένα αρκετά ισχυρό κράτος πρόνοιας και να μπορεί να αντιμετωπίζει τις ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες με την ανάλογη προσοχή. Μοναδική εξαίρεση αποτέλεσε η περίοδος 1992-1997, κατά τη διάρκεια της οποίας η σουηδική κοινωνική πολιτική δοκιμάστηκε.

6. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΕΛΛΑΔΑΣ-ΣΟΥΗΔΙΑΣ ΣΤΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ

6.1 Εισαγωγή

Η ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους υπήρξε κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα ένα θέμα που απασχόλησε αρκετά τις κυβερνήσεις των χωρών. Άρχισε να ανάγεται σιγά σιγά σε πρωτεύοντα στόχο, ο οποίος θα έπρεπε να επιτευχθεί προκειμένου να ενισχυθεί και η οικονομική τους ανάπτυξη. Στην Ευρώπη, όσον αφορά στην εξέλιξη του κράτους πρόνοιας υπήρχαν ποικίλες διαφορές ανάμεσα στα κράτη. Γεγονός αποτέλεσε πάντως ότι οι Σκανδιναβικές χώρες γενικότερα διέφεραν αρκετά από τις χώρες της Νότιας Ευρώπης. Τόσο τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν, σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, όσο και οι μέθοδοι αντιμετώπισής τους κατά τη διάρκεια του αιώνα, είχαν διαφορετική εξέλιξη.

Ένας σημαντικός παράγοντας στη διαδρομή των ευρωπαϊκών χωρών τον 20^ο αιώνα υπήρξαν οι πολεμικές συγκρούσεις. Τόσο ο Α΄ όσο και ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην πορεία της Ευρώπης. Αυτός είναι και ο λόγος που θα χρησιμοποιηθούν ως κριτήριο για το διαχωρισμό του εικοστού αιώνα σε δύο περιόδους, προκειμένου να γίνει η σύντομη και περιληπτική σύγκριση των δύο χωρών όπως αναφέρθηκε προηγουμένως. Η πρώτη περίοδος ξεκινάει με την αυγή του αιώνα, το 1900, και λήγει το 1950, οπότε έχει τελειώσει ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος αλλά και ο Εμφύλιος που βασάνιζε την Ελλάδα. Η δεύτερη περίοδος ξεκινάει αμέσως μετά, από το 1951 και φτάνει μέχρι το τέλος του αιώνα αλλά και της χιλιετίας. Αυτό το διάστημα ήταν ήρεμο από άποψη πολεμικών συγκρούσεων και οι δύο χώρες μπορούσαν με *σχετικά* μεγαλύτερη ελευθερία να αναπτύξουν τις πολιτικές τους για την αντιμετώπιση διαφόρων οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων.

6.2 Η περίοδος 1900-1950

6.2.1 Καθοριστικοί παράγοντες στην οικονομική και κοινωνική εξέλιξη των δύο χωρών

Η περίοδος που μελετάμε σε αυτή την ενότητα ήταν και η πιο πολυτάραχη του 20^{ου} αιώνα. Οι εξελίξεις ήταν καθοριστικές για τη μετέπειτα πορεία των χωρών μέχρι το τέλος της

χιλιετίας. Επηρέασαν σε πολλά επίπεδα τις δύο χώρες που εξετάζουμε και σε πολλές περιπτώσεις οι επιδράσεις τους ήταν εντελώς διαφορετικές.

Πρωταρχικό ρόλο σε αυτές τις εξελίξεις έπαιξαν οι πολεμικές συγκρούσεις. Πιο συγκεκριμένα, η Σουηδία ήταν μία από τις ευρωπαϊκές χώρες που ταλαιπωρήθηκαν λιγότερο από όλες τις υπόλοιπες όσον αφορά σε αυτό το θέμα. Ξεκινώντας από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και συνεχίζοντας με το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο η σουηδική κυβέρνηση κατάφερε να αποφύγει την εμπλοκή της και στις δύο περιπτώσεις. Αυτό το κατόρθωμα ήταν άκρως σημαντικό για την πορεία της σουηδικής οικονομίας. Δεδομένου ότι οι περισσότερες χώρες της Ευρώπης είχαν εμπλακεί στις εχθροπραξίες η Σουηδία δεν είχε να αντιμετωπίσει τις συνέπειες τέτοιων καταστάσεων. Δεν χρειάστηκε να μπει σε διαδικασία ανοικοδόμησης ή να προσπαθήσει να επουλώσει τις πληγές ενός πολέμου.

Αντιθέτως, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενη ενότητα, η συγκεκριμένη χώρα ευνοήθηκε από την ουδέτερη στάση της σε αυτές τις συνθήκες. Το γεγονός ότι ήταν από τις λίγες χώρες που η οικονομική της δραστηριότητα συνέχιζε να εξελίσσεται κατά τη διάρκεια των πολέμων την ανέδειξε ως μία από τις χώρες προμηθευτές προς τα υπόλοιπα κράτη της Ευρώπης. Η ανάπτυξη στη βιομηχανία της, η οποία δεν συνάντησε σημαντικά εμπόδια, οδήγησε στην προώθηση της παραγωγής στρατιωτικού εξοπλισμού προκειμένου να εφοδιαστούν οι χώρες που βρίσκονταν σε εμπόλεμη κατάσταση. Στις συγκεκριμένες περιόδους, η σουηδική οικονομία δεν είχε να αντιμετωπίσει οποιοδήποτε είδος ανταγωνισμού, επομένως ήταν κυρίαρχη στην ευρωπαϊκή αγορά. Αυτή η επέκτασή της βοήθησε σε μεγάλο βαθμό στο να τονωθεί γενικότερα η οικονομική κατάσταση της χώρας και μέσα από αυτή την ενίσχυση να προωθηθεί ακόμα περισσότερο η ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας.

Στην ακριβώς αντίθετη πλευρά αυτών των συνθηκών, βρισκόταν η Ελλάδα. Η συμμετοχή της σε δύο Παγκόσμιους Πολέμους ήταν σχεδόν καταστροφική για την οικονομία της. Ιδιαίτερο ρόλο έπαιξε και το γεγονός ότι η Ελλάδα εκτός από τις συγκρούσεις με ξένες δυνάμεις, είχε να αντιμετωπίσει και καταστάσεις εσωτερικής αναταραχής. Μετά το τέλος του Α' Παγκόσμιου Πολέμου, η Μικρασιατική καταστροφή επιβάρυνε ακόμα περισσότερο τις συνθήκες που επικρατούσαν στην ελληνική πραγματικότητα. Το ελληνικό κράτος ήρθε αντιμέτωπο όχι μόνο με τις καταστροφές που προκαλεί ένα πόλεμος αλλά και με τις συνέπειες της μετακίνησης στη χώρα ενός μεγάλου αριθμού προσφύγων. Δυστυχώς όμως, ακόμα και έπειτα από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η Ελλάδα δοκιμάστηκε από τον Εμφύλιο

Πόλεμο. Οι εσωτερικές αναταράξεις και ο διχασμός των Ελλήνων επιδείνωσε ακόμα περισσότερο την ήδη επιβαρυσμένη κατάσταση.

Εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι την περίοδο που η σουηδική οικονομία εξελισσόταν, η ελληνική αντιθέτως δεχόταν πολύ σοβαρά πλήγματα. Η Σουηδία, ιδιαίτερα από το 1932 οπότε και ανέλαβαν την εξουσία οι Σοσιαλδημοκράτες, χαρακτηριζόταν από μία πολιτική σταθερότητα για όλα τα υπόλοιπα χρόνια μέχρι τη μέση του αιώνα. Οι ασκούντες την εξουσία απολάμβαναν την αποδοχή του λαού και αυτό ήταν το κυριότερό τους όπλο στην προσπάθειά τους να εξελίξουν την οικονομική και κοινωνική κατάσταση της χώρας. Στην ακριβώς αντίθετη όχθη βρισκόταν η ελληνική πραγματικότητα, καθώς οι συνεχείς αλλαγές στο πολιτικό σκηνικό της χώρας λειτούργησαν ως τροχοπέδη στην πρόοδό της. Αποτέλεσμα αυτών των συνθηκών ήταν το κοινωνικό κράτος όχι μόνο να μην αναπτυχθεί αλλά ίσως και να υποβαθμιστεί ιδίως σε περιόδους πολέμου, καθώς οι προτεραιότητες του ελληνικού κράτους είχαν εστιαστεί στην επιβίωση του ελληνικού λαού.

Ένας επίσης σημαντικός παράγοντας στη διαμόρφωση των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών στις δύο χώρες ήταν και η διαδικασία της εκβιομηχάνισης που είχε ξεκινήσει από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Πριν ακόμα ξεκινήσουν οι αναταραχές στον ευρωπαϊκό χώρο η εξέλιξη της τεχνολογίας συνέβαλλε ουσιαστικά στην πρόοδο των οικονομιών. Τόσο στην Ελλάδα όσο και στη Σουηδία, περίπου την ίδια περίοδο και σχετικά αργά, άρχισε να εισέρχεται ο βιομηχανικός καπιταλισμός. Οι οικονομίες στράφηκαν από τον πρωτογενή και τριτογενή τομέα στο δευτερογενή. Οι καινοτομίες βοήθησαν τη βιομηχανία να εξελιχθεί με ταχύτατους ρυθμούς και στις δύο χώρες. Ωστόσο, μέσα από μία σύγκριση της ελληνικής με τη σουηδική οικονομία διαπιστώνεται ότι η δεύτερη εξελίχθηκε πολύ πιο γρήγορα σε αυτόν τον τομέα. Κατάφερε να εδραιώσει μία ισχυρή βιομηχανία αντιθέτως με την Ελλάδα όπου ο γεωργικός τομέας για πολλές δεκαετίες ακόμα εξακολουθούσε να παίζει τον πρωτεύοντα ρόλο στην οικονομία και η βιομηχανία ακολουθούσε.

Απόρροια των οικονομικών εξελίξεων που μόλις περιγράφηκαν ήταν και η δημιουργία κυμάτων μετανάστευσης. Και στις δύο χώρες παρουσιάστηκαν μεγάλες μετακινήσεις εργατικού δυναμικού προς τα αστικά κέντρα. Σκοπός αυτών των μετακινήσεων ήταν η εύρεση θέσεων εργασίας για τους ανθρώπους της υπαίθρου που μέχρι τότε αναζητούσαν απασχόληση. Στη Σουηδία η εσωτερική μετανάστευση ήταν ακόμα πιο έντονη από ότι στην Ελλάδα καθώς ο αγροτικός τομέας ήταν πολύ λιγότερο αναπτυγμένος και πρόσφερε πολύ λιγότερες θέσεις απασχόλησης. Στην Ελλάδα από την άλλη μεριά, οι εξελίξεις με τους Βαλκανικούς πολέμους και την επανένωση εύφορων εδαφών με το ελληνικό κράτος οδήγησε

πολλούς εργαζόμενους πάλι πίσω στην ύπαιθρο. Επιπλέον, η άνθηση της βιομηχανίας στην Ελλάδα δεν ήταν τόσο έντονη όσο στη Σουηδία. Για αυτό το λόγο και πολλοί άνεργοι Έλληνες επέλεξαν τη λύση της υπερπόντιας μετανάστευσης προκειμένου να βρουν εργασία.

Σημαντικό κεφάλαιο στην περίοδο που εξετάζουμε αποτέλεσε και η κρίση του 1930. Η ύφεση που ξεκίνησε από την Αμερική, με τη συγκέντρωση του χρυσού σε αυτή και τη μείωση των τιμών της κατέστησε τα προϊόντα της αρκετά πιο ανταγωνιστικά από τα ευρωπαϊκά. Επακόλουθο ήταν τόσο οι ελληνικές όσο και οι σουηδικές εξαγωγές να μειωθούν. Ωστόσο, καθοριστικό παράγοντα για τη μετέπειτα πορεία των οικονομιών έπαιξε το πώς είχε διαμορφωθεί η κατάστασή τους τη δεκαετία 1920-1930. Ανάπτυξη υπήρχε και στις δύο χώρες αυτό το διάστημα αλλά η βασική διαφορά τους ήταν οι πηγές χρηματοδότησής τους. Στην Ελλάδα ιδιαίτερα από το 1926 και έπειτα οι επενδύσεις βασίστηκαν σε εξωτερικό δανεισμό. Αντιθέτως, η Σουηδία κατάφερε μέσα από την προώθηση των προϊόντων της στο εξωτερικό να αυξήσει τους πόρους της. Με το ξέσπασμα της κρίσης και την παύση της χρηματοδότησης για την Ελλάδα από δυνάμεις του εξωτερικού αναμενόμενο ήταν να οδηγηθεί η ελληνική οικονομία σε πτώχευση το 1932. Την ίδια χρονιά η πολιτική κατάσταση στη Σουηδία, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, άλλαξε και ξεκίνησε μία περίοδος κατά την οποία δόθηκε ακόμα πιο ισχυρή ώθηση στην ανοδική πορεία της οικονομίας της αλλά και του κράτους πρόνοιας.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί και η διαφορετική πορεία που παρουσίασε ο συνδικαλισμός στις δύο χώρες που μελετάμε. Στη Σουηδία από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα οι εργαζόμενοι είχαν αρχίσει να οργανώνονται σε σωματεία τα οποία προστάτευαν τα δικαιώματά τους. Επιπλέον άρχισε να εφαρμόζεται ο θεσμός των συλλογικών συμβάσεων που κάλυπταν τους εργαζόμενους του ίδιου κλάδου. Αντιθέτως στην Ελλάδα η ανάπτυξη του συνδικαλισμού παρουσίασε μία σχετική καθυστέρηση. Οι πρώτες ενώσεις εργατών έγιναν μετά το 1910 με αποκορύφωμα την ίδρυση της Γ.Σ.Ε.Ε. το 1918. Πρόκειται επομένως για μία εικοσαετή υστέρηση στην ίδρυση των ελληνικών εργατικών σωματείων συγκριτικά πάντα με τα αντίστοιχα της Σουηδίας. Αυτή η έλλειψη έπαιξε σημαντικό ρόλο στην προάσπιση των δικαιωμάτων των απασχολούμενων αλλά και των ανέργων.

6.2.2 Πορεία της ανεργίας στις δύο χώρες

Η πορεία της ανεργίας στο διάστημα των πενήντα ετών που εξετάζουμε είχε διάφορες διακυμάνσεις και στις δύο χώρες. Οι μεταβολές της σε κάποιες περιπτώσεις ήταν αρκετά

απότομες. Ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούσαν σε κάθε μία από τις οικονομίες ο δείκτης της ανεργίας ακολουθούσε ανάλογη κατεύθυνση.

Πιο συγκεκριμένα, στην αρχή του αιώνα η εκβιομηχάνιση αποτέλεσε βασικό παράγοντα μείωσης του επιπέδου της ανεργίας και στις δύο χώρες. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας δημιούργησε πολλές νέες θέσεις. Έτσι, το ποσοστό των ανέργων κυμαινόταν σε πολύ χαμηλές κλίμακες. Βέβαια ενώ στη Σουηδία το φαινόμενο αντιμετωπίστηκε επαρκώς, στην Ελλάδα οι εξελίξεις σε αυτόν τον τομέα δεν ήταν αρκετές για να πλησιάσουν ένα ικανοποιητικό επίπεδο πλήρους απασχόλησης. Έτσι, στη μείωση της ανεργίας συνέβαλλε και η υπερπόντια μετανάστευση που περιγράφηκε παραπάνω. Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου η πορεία της ανεργίας στη Σουηδία εξακολουθούσε να είναι καθοδική ενώ στην Ελλάδα το φαινόμενο δεν ήταν αντικείμενο προβληματισμού καθώς οι προτεραιότητες του ελληνικού λαού και του ελληνικού κράτους ήταν σχετικές με θέματα επιβίωσης.

Τα έτη 1922-1924 ήταν για διαφορετικούς λόγους καθοριστικά και για τις δύο οικονομίες. Για την Ελλάδα διότι μέσω της εισόδου στη χώρα των προσφύγων της Μικράς Ασίας το εργατικό δυναμικό της εκτινάχθηκε στα ύψη και το ίδιο συνέβη και με την ανεργία. Από την άλλη μεριά η Σουηδία εκείνη τη χρονιά βίωσε μία αρκετά ισχυρή ύφεση, η οποία εκτόξευσε την ανεργία της από το 4,5% στο 30% σε μία χρονιά. Το υπόλοιπο της δεκαετίας χαρακτήρισε και τις δύο χώρες με πτωτικές τάσεις στην ανεργία τους. Ωστόσο αξίζει να σημειωθεί ότι ενώ κατά τη διάρκεια της δεκαετίας η Ελλάδα διατήρησε την ανεργία της σε μονοψήφια νούμερα δεν ίσχυσε το ίδιο για τη Σουηδία. Από το 1922 και έπειτα δεν κατάφερε να μειώσει τους ανέργους σε ποσοστό μονοψήφιο του εργατικού δυναμικού της.

Αυτή η πορεία ανατράπηκε στα τέλη του 1929 και αρχές του 1930 οπότε η παγκόσμια κρίση βύθισε και πάλι τις οικονομίες σε ύφεση. Οι δείκτες απασχόλησης των χωρών μειώθηκαν με έτος-σταθμό το 1932. Τότε η ανεργία έφτασε σε υψηλά σημεία και στην Ελλάδα και στη Σουηδία και στη συνέχεια άρχισε να μειώνεται.

Ιδιαίτερα έντονη αντίθεση δηλώνει η κατάσταση του φαινομένου στις δύο χώρες την περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ειδικότερα στην Ελλάδα την περίοδο 1939-1940 έγιναν μαζικές απολύσεις και πολύ μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού εντάχθηκε στην ομάδα των ανέργων. Στο άλλο άκρο, την ίδια περίοδο η αγορά εργασίας στη Σουηδία παρουσίαζε έλλειμμα. Λόγω της συνεχούς ανάπτυξής της η προσφορά θέσεων εργασίας είχε υπερβεί τη ζήτηση.

6.2.3 Σύγκριση πολιτικών αντιμετώπισης της ανεργίας

Συγκρίνοντας τις πολιτικές που υιοθέτησαν οι δύο χώρες προκειμένου να καταπολεμήσουν το πρόβλημα της ανεργίας διαπιστώνουμε ότι ο χρονικός ορίζοντας έναρξης αυτών των προσπαθειών ήταν ο ίδιος. Μέσα στην περίοδο 1914-1919 έγιναν τα πρώτα βήματα που αφορούσαν την προστασία των ανέργων. Πιο συγκεκριμένα, το 1914 στη Σουηδία και το 1919 στην Ελλάδα θεσπίστηκαν για πρώτη φορά μέτρα για την παροχή επιδομάτων ανεργίας σε ειδικές κατηγορίες ατόμων. Βέβαια, για ακόμα μία φορά στην περίπτωση της Σουηδίας η κίνηση αυτή ήταν πιο οργανωμένη και ρυθμίστηκε επιτυχώς από την κυβέρνηση. Παράλληλα με τα επιδόματα ανεργίας πραγματοποιήθηκε και η πρώτη προσπάθεια υιοθέτησης μέτρων που θα δημιουργούσαν νέες θέσεις απασχόλησης. Αντιθέτως, στην Ελλάδα η απόπειρα αυτή περιορίστηκε μόνο στην οικονομική στήριξη ανθρώπων που λόγω τεχνολογικής προόδου είχε μειωθεί η ζήτηση των υπηρεσιών ή των αγαθών τους.

Μία από τις πιο σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις δύο χώρες στις αρχές του αιώνα ήταν η εξέλιξη της κρατικής μηχανής. Στην Ελλάδα, όπως ήταν αναμενόμενο το κράτος είχε ελάχιστες δυνατότητες να προσφέρει διάφορες παροχές σε αδύναμες κοινωνικές ομάδες. Στην αντίπερα όχθη βρισκόταν η Σουηδία όσον αφορά σε αυτή την εξέλιξη. Το σουηδικό κράτος ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1910 κατάφερε να προσφέρει κάποιες θέσεις εργασίας σε ανέργους. Αυτές αποτελούσαν ένα είδος κοινωνικού έργου. Αν και ήταν μία προσωρινή λύση με μειωμένο μισθό, ωστόσο αποτέλεσε μία πραγματική ένδειξη της προστασίας που μπορούσε να προσφέρει η κρατική μηχανή της Σουηδίας στους ανέργους σε αντίθεση με την κατάσταση που επικρατούσε στον ελληνικό χώρο.

Στην Ελλάδα από το 1922 ξεκίνησαν κάποιες απόπειρες ίδρυσης των Γραφείων Ευρέσεως Εργασίας αλλά για ακόμα μία φορά δεν υπήρχε οργάνωση και επικράτησε το κενό ανάμεσα στη θεωρία και την πράξη. Παρ' όλες τις προσπάθειες θέσπισης ασφάλισης κατά της ανεργίας δεν πραγματοποιήθηκε κάτι ουσιαστικό μέχρι το 1944 οπότε και καθιερώθηκε με νόμο η υποχρεωτική ασφάλιση των ανέργων και ιδρύθηκε το Ταμείο Ανεργίας. Η χρονική υστέρηση της Ελλάδας σε αυτόν τον τομέα φαίνεται από το γεγονός ότι κάτι ανάλογο συνέβη στη Σουηδία δέκα χρόνια νωρίτερα. Το 1935 ήταν το έτος που η σουηδική κυβέρνηση θέσπισε τη δημόσια ασφάλιση των ανέργων. Η ασφάλισή τους πραγματοποιούνταν μέσα από επιχορηγήσεις που έδινε το σουηδικό κράτος στα συνδικάτα, τα οποία με τη σειρά τους παρείχαν επιδόματα ανεργίας στα μέλη τους που τα είχαν ανάγκη.

Βέβαια αξίζει να σημειωθεί ότι και στην περίπτωση της Σουηδίας, υπήρχε καθυστέρηση στην εφαρμογή αυτών των νομοθετικών αλλαγών καθώς κι εκεί τα συνδικάτα ήταν

διστακτικά ως προς την αποτελεσματικότητα του μέτρου. Ένα κοινό, επομένως χαρακτηριστικό και των δύο οικονομιών ήταν το γεγονός ότι απαιτούνταν κάποιο χρονικό διάστημα μέχρι να εφαρμοστούν στην πράξη τα μέτρα που λάμβανε η εκάστοτε κυβέρνηση.

Επιπρόσθετα, παρατηρήθηκε ότι καθώς περνούσαν τα χρόνια το συνδικαλιστικό κίνημα αποκτούσε μεγαλύτερη δύναμη και στις δύο κοινωνίες. Μέσα από τις κινητοποιήσεις του κατόρθωσε να πιέσει τις κυβερνήσεις έτσι ώστε να ληφθούν μέτρα σχετικά με τις απολύσεις και τη διαχείριση του προσωπικού από τους επιχειρηματίες. Και στις δύο χώρες, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1940 προστατεύτηκαν οι εργαζόμενοι και περιορίστηκε το φαινόμενο της απομάκρυνσής τους από την εργασία τους με βάση την ελεύθερη βούληση του κάθε εργοδότη. Όλα αυτά πραγματοποιήθηκαν με μέτρα που λήφθηκαν και νόμους που ψηφίστηκαν από τους ασκούντες την εξουσία.

Σε γενικές γραμμές τα πρώτα πενήντα χρόνια του εικοστού αιώνα η κινητικότητα γύρω από το πρόβλημα της ανεργίας ήταν ισχνή. Οι συνθήκες που επικρατούσαν συνέβαλλαν στην αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου ως δευτερεύοντος στοιχείου της οικονομίας. Βέβαια, υπήρξε μία πρόοδος στην αντιμετώπισή του σε σχέση με τον προηγούμενο αιώνα. Κάποιες προσπάθειες που φαίνεται πως έγιναν και από τις δύο κυβερνήσεις των χωρών σηματοδότησαν την έναρξη του προβληματισμού γύρω από το χώρο της εργασίας και την προστασία της. Επιπλέον, αποτελεί τροχοπέδη για την περαιτέρω εξέταση των πολιτικών που υιοθέτησαν οι ασκούντες την πολιτική και το γεγονός ότι δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία για την ανεργία τουλάχιστον για τα πρώτα είκοσι χρόνια.

Αυτό που γίνεται αντιληπτό, είναι ότι και οι δύο χώρες επιχείρησαν μέσα σε αυτή την περίοδο να αντιμετωπίσουν την ανεργία ως σοβαρό τομέα της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής και να το αναδείξουν σε πρωτεύον ζήτημα. Έγιναν κάποιες απόπειρες οι οποίες χρειάστηκαν χρόνο για να αρχίσουν να αποδίδουν. Επιπλέον, οι επικρατούσες συνθήκες, όπως για παράδειγμα οι πολεμικές συγκρούσεις, δεν ευνόησαν αυτή την προσπάθεια. Ωστόσο, αυτό που χαρακτηρίζει τη σύγκριση των δύο χωρών είναι η χρονική υστέρηση που παρουσίαζε η Ελλάδα σε σχέση με τη Σουηδία όσον αφορά στη λήψη παρόμοιων πολιτικών και την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας.

6.3 Η περίοδος 1951-2000

6.3.1 Συντελεστές προσδιορισμού της ανεργίας στις δύο χώρες

Η δεύτερη ενότητα αυτού του κεφαλαίου ασχολείται με το διάστημα 1950-2000, όπως έχει προαναφερθεί, και εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο επέλεξαν οι κυβερνήσεις των δύο χωρών για να καταπολεμήσουν την ανεργία.

Μετά τη λήξη των πολεμικών συγκρούσεων στην Ελλάδα οι ασκούντες την εξουσία μπόρεσαν να επικεντρωθούν στο συγκεκριμένο ζήτημα της απασχόλησης αλλά και στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη με μεγαλύτερη σοβαρότητα. Γενικότερα, αυτή η περίοδος των πενήντα ετών έως την αυγή του 21^{ου} αιώνα ήταν και αυτή που παρουσιάζει μεγαλύτερο ενδιαφέρον όσον αφορά στην επέκταση του κράτους πρόνοιας και στην ασκούμενη κοινωνική πολιτική και στις δύο χώρες.

Ένας από τους πιο καθοριστικούς παράγοντες αυτό το διάστημα, για την πορεία των εξελίξεων και στα δύο κράτη υπήρξε η μετανάστευση. Σε πολλές περιπτώσεις τα μεταναστευτικά κύματα προς ή από την Ελλάδα και τη Σουηδία συνέβαλλαν στη διαμόρφωση του επιπέδου των ανέργων σε αυτές τις οικονομίες. Ωστόσο, όπως παρατηρείται μέχρι το 1975 ο ρόλος των δύο χωρών ήταν διαφορετικός όσον αφορά σε αυτό το θέμα. Αντιθέτως, από το 1975 και έπειτα λειτούργησαν και οι δύο ως χώρες υποδοχής μεταναστών.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 η Ελλάδα υπήρξε χώρα προέλευσης μεταναστών. Με την υπογραφή διμερών συμβάσεων συμφώνησε για τη μετακίνηση μεγάλου μέρους του ελληνικού εργατικού δυναμικού σε χώρες της Βόρειας Ευρώπης. Μία από αυτές τις χώρες ήταν και η Σουηδία ή οποία λειτουργούσε εκείνη την περίοδο ως χώρα υποδοχής. Όπως φαίνεται και από τον παρακάτω πίνακα, ιδιαίτερα την δεκαετία 1960-1970 η Σουηδία δέχτηκε περίπου 200.000 μετανάστες ενώ αντιθέτως από την Ελλάδα μετανάστευσε προς άλλες χώρες περίπου ο διπλάσιος αριθμός ατόμων.

Ένα από τα σημεία που αξίζει να τονιστούν είναι ότι μετά τη μεταπολίτευση άλλαξε ο ρόλος της Ελλάδας. Έγινε μία χώρα υποδοχής και αυτή και είναι αρκετά υψηλό το νούμερο των ατόμων που επέστρεψαν στην Ελλάδα καθώς ήταν περίπου 280.000.

Πίνακας 15. Εκτιμήσεις αριθμού μεταναστών την περίοδο 1950-2000 σε Ελλάδα και Σουηδία (σε χιλιάδες)

Χώρα	1950-1955	1955-1960	1960-1965	1965-1970	1970-1975	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1990-1995	1995-2000
Ελλάδα	-75	-130	-210	-190	-70	280	60	150	465	305
Σουηδία	43	39	74	130	19	83	27	132	151	44

Πηγή : www.migrationpolicy.org

Η επόμενη περίοδος κατά την οποία υπήρχε κινητικότητα στο συγκεκριμένο ζήτημα ξεκίνησε από τα μέσα της δεκαετίας του 1980. Σε αυτή τη φάση και οι δύο χώρες δέχονταν μετανάστες από διάφορες χώρες με την Ελλάδα να φτάνει το μέγεθος των 465.000 ατόμων την πενταετία 1990-1995. Εκείνο το διάστημα στη Σουηδία μετακινήθηκε ο μεγαλύτερος αριθμός ατόμων όλων των ετών από το 1950 έως το 2000. Αιτία αυτού του φαινομένου ήταν η πτώση του ανατολικού μπλοκ. Προκαλεί εντύπωση πάντως το γεγονός ότι στην Ελλάδα εισήλθε τριπλάσιος αριθμός μεταναστών από ότι στη Σουηδία. Ωστόσο η σουηδική κυβέρνηση κατάφερε να περιορίσει αυτό τον αριθμό το διάστημα των πέντε τελευταίων ετών της χιλιετίας. Την ίδια πορεία είχε το φαινόμενο και στην Ελλάδα αλλά και πάλι ο αριθμός των μεταναστών παρέμεινε αρκετά υψηλός.

Μέσα από μία σύγκριση των ακραίων τιμών του παραπάνω πίνακα, γίνεται αντιληπτή η διαφορετική εξέλιξη του μεταναστευτικού ρεύματος στις δύο χώρες. Καταρχήν, η Σουηδία σε όλη τη διάρκεια των 50 ετών δεν αποτέλεσε χώρα προέλευσης μεταναστών. Διαρκώς δεχόταν μετανάστες από άλλες χώρες. Η περίοδος που παρουσίαζε το μικρότερο αριθμό εισερχόμενων ατόμων στη χώρα ήταν η πενταετία 1970-1975 που ήταν μόλις 19.000. Από αυτό το σημείο κατέληξε το διάστημα 1990-1995 να δεχτεί 151.000 μετανάστες, μία αύξηση 132.000, δηλαδή σχεδόν οκταπλάσιο πληθυσμό. Από την άλλη μεριά, η Ελλάδα παρουσίασε ακόμα μεγαλύτερη διαφορά ανάμεσα στην περίοδο με τη μικρότερη τιμή και αυτή με τη μεγαλύτερη στον παραπάνω πίνακα. Μεταξύ 1960-1965 από την Ελλάδα μετανάστευσαν προς το εξωτερικό περίπου 210.000. Μετά από 30 χρόνια, 1990-1995 ο αριθμός των μεταναστών που εισέρχονταν πλέον στη χώρα ήταν 465.000. Πρόκειται για μία μεγάλη στροφή στην πορεία του μεταναστευτικού ρεύματος στη χώρα. Η Ελλάδα, όχι μόνο δεν έστελνε μετανάστες στο εξωτερικό αλλά βρισκόταν στη φάση που δεχόταν πλέον από άλλες χώρες αρκετά υψηλά μεγέθη πληθυσμού.

Αξίζει βέβαια να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι κατά την περίοδο 1950-2000 η Σουηδία ήταν αυτή που δέχτηκε αθροιστικά μεγαλύτερο αριθμό ατόμων προερχόμενων από άλλα κράτη. Μπορεί η εξέλιξη του φαινομένου στην Ελλάδα να είχε μεγαλύτερες ακραίες τιμές αλλά στη Σουηδία είχε πιο ομαλή πορεία και το συνολικό μέγεθός του υπερίσχυε αυτού της Ελλάδας. Συνολικά δέχτηκε 742.000 μετανάστες αυτή την περίοδο αρκετά περισσότερους από αυτούς που δέχτηκε η Ελλάδα και ήταν 585.000. Καθοριστικός παράγοντας σε αυτό υπήρξε το γεγονός ότι, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, η Σουηδία δεν αποτέλεσε για καμία πενταετία μέσα σε αυτό το διάστημα χώρα προέλευσης μεταναστών. Συνεχώς, δεχόταν

άτομα σε αντίθεση με τη χώρα μας που για τη μισή περίοδο περίπου ήταν χώρα αποστολής μεταναστών.

Πολύ σημαντικός παράγοντας στην υιοθέτηση των κατάλληλων πολιτικών για την αντιμετώπιση της ανεργίας υπήρξε όλα αυτά τα χρόνια και η κατάσταση που επικρατούσε στο πολιτικό σκηνικό των χωρών. Η Σουηδία χαρακτηρίστηκε από μία πολιτική σταθερότητα σε όλη τη διάρκεια αυτών των πενήντα ετών. Οι Σοσιαλδημοκράτες από το 1932 που ανέλαβαν την εξουσία και με εξαίρεση ένα μικρό διάστημα τεσσάρων ετών, 1991-1994, παρέμειναν στην κυβέρνηση αδιάκοπα. Αυτό αποτέλεσε σημαντικό βοήθημα στην ολοκλήρωση των πολιτικών που θέλησαν να εφαρμόσουν και αφορούσαν διάφορα ζητήματα, ένα από οποία υπήρξε και η ανεργία. Αντιθέτως, η πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα ήταν αρκετά ταραχώδης. Ακόμα και μετά τη λήξη των πολέμων οι πολιτικές εξελίξεις ήταν πολλές. Η εναλλαγή των κυβερνήσεων και ακόμα περισσότερο η δικτατορία που βίωσε η χώρα την επταετία 1967-1974 επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό την αποδοτικότητα των μέτρων σχετικά με το κράτος πρόνοιας. Αποτέλεσαν τροχοπέδη για την προσπάθεια ανάπτυξης μιας ολοκληρωμένης κοινωνικής πολιτικής.

Ακόμα ένας παράγοντας που επηρέασε την πορεία της ανεργίας και στις δύο χώρες ήταν η οικονομική τους ανάπτυξη. Μετά το πέρας και του Β' Παγκοσμίου Πολέμου αλλά και του Εμφυλίου η Ελλάδα έλαβε σημαντική εξωτερική οικονομική βοήθεια για την ανοικοδόμησή της. Αυτή η εξέλιξη προώθησε την ελληνική οικονομία και αύξησε την παραγωγική της δραστηριότητα. Πραγματοποιήθηκαν πολλές επενδύσεις σε έργα υποδομής. Η Σουηδία, από την άλλη μεριά, δεν είχε ανάγκη να μπει σε διαδικασία ανοικοδόμησης αλλά αποτέλεσε κύριο προμηθευτή των υπολοίπων χωρών σε αυτή τη διαδικασία. Επομένως, υπήρξε και εκεί ραγδαία αύξηση της παραγωγικής της δραστηριότητας και αύξηση των εξαγωγών της. Η διαφορά ανάμεσα στις δύο χώρες έγκειται στο γεγονός ότι η Ελλάδα προσπαθούσε, μαζί με αρκετές από τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες, να ορθοποδήσει και να επιτύχει ικανοποιητικούς ρυθμούς ανάπτυξης, ενώ η Σουηδία δε χρειαζόταν κάτι ανάλογο. Ήταν ήδη πολύ ισχυρή οικονομία και αυτή η παραγωγική επέκταση την κατέστησε την πιο ισχυρή οικονομία στην Ευρώπη.

Οι διεθνείς πετρελαϊκές κρίσεις της δεκαετίας του 1970 επηρέασαν πολλές χώρες ανάμεσα στις οποίες ήταν και η Ελλάδα αλλά και η Σουηδία. Η αστάθεια που παρατηρήθηκε στις διεθνείς συναλλαγές επηρέασε το σύνολο της Ευρώπης. Το εξωτερικό εμπόριο και τα εισερχόμενα εμβάσματα των μεταναστών προς την Ελλάδα μειώθηκαν σημαντικά. Αναλόγως και οι εξαγωγές της Σουηδίας περιορίστηκαν. Η ανάπτυξη και των δύο χωρών ανακόπηκε και

ενισχύθηκαν οι πληθωριστικές πιέσεις. Ουσιαστικά, οι εξελίξεις αυτές επηρέασαν και τις δύο οικονομίες με αρνητικά αποτελέσματα.

Κοινό σημείο των δύο χωρών υπήρξε η επέκταση του δημοσίου τομέα που παρατηρήθηκε κατά τη διάρκεια της εικοσαετίας 1960-1980. Ο κρατικός παρεμβατισμός ενισχύθηκε και στις δύο οικονομίες. Οι δημόσιες δαπάνες αυξήθηκαν αρκετά με αποτέλεσμα να αυξηθεί ανάλογα και η φορολογία. Επιπλέον, το κράτος είχε έντονη εμπλοκή και σε εργασιακά θέματα. Στην Ελλάδα, ιδιαίτερα τις δεκαετίες 1950 και 1960 η κύρια συνδικαλιστική οργάνωση βρισκόταν υπό κρατικό έλεγχο. Παρομοίως και στη Σουηδία, οι κυβερνήσεις μέχρι τη δεκαετία του 1990 συμμετείχαν στον καθορισμό των μισθών των υπαλλήλων.

Παράλληλα, τη δεκαετία του 1980 άρχισε να πραγματοποιείται μία στροφή στις οικονομίες τους. Η βιομηχανία άρχισε να χάνει έδαφος στο συνολικό προϊόν που παράγεται. Αντιθέτως οι υπηρεσίες κέρδιζαν όλο και μεγαλύτερο μερίδιο στην αγορά των δύο χωρών. Έτσι, είχε ξεκινήσει μία περίοδος αποβιομηχάνισης, η οποία συνοδεύτηκε και από μετακίνηση του εργατικού δυναμικού από τον δευτερογενή τομέα στον τριτογενή.

Στη δεκαετία του 1980, και συγκεκριμένα το 1981, πραγματοποιήθηκε μία καθοριστική αλλαγή για την Ελλάδα. Έγινε επίσημο μέλος της ΕΟΚ μπαίνοντας σε μία διαδικασία υιοθέτησης μέτρων που προωθούσαν τη σύγκλιση της κοινωνικής πολιτικής της με αυτή των υπολοίπων χωρών. Για τη Σουηδία, αυτή η εξέλιξη έγινε αρκετά αργότερα, το 1995. Ευνόητο ήταν ότι αυτό το διάστημα των 15 ετών περίπου, η Ελλάδα υιοθετούσε πολιτικές που καθορίζονταν σε γενικά πλαίσια από την ΕΟΚ ενώ παράλληλα δεχόταν και οικονομικές ενισχύσεις από το ΕΚΤ. Κάτι ανάλογο δε συνέβαινε για τη Σουηδία. Η κοινωνικής της δράση δεν μπορούσε να υποστηριχτεί από την ΕΟΚ μέχρι το 1995, οπότε και έγινε μέλος της.

6.3.2 Εξέλιξη της ανεργίας στις δύο χώρες

Στη δεκαετία του 1950 η ανεργία στη Σουηδία κυμάνθηκε σε αρκετά χαμηλά επίπεδα. Αντιθέτως, στην Ελλάδα παρά τις επενδύσεις που είχαν πραγματοποιηθεί οι άνεργοι συνέχισαν να αποτελούν σημαντικό ποσοστό του εργατικού δυναμικού. Ωστόσο, αυτή η κατάσταση ανατράπηκε την επόμενη δεκαετία. Η περίοδος αυτή αποτέλεσε διάστημα θετικών εξελίξεων όσον αφορά σε αυτό το φαινόμενο και για τις δύο χώρες. Οι άνεργοί τους μειώθηκαν και προωθήθηκε η επίτευξη ενός επιπέδου πλήρους απασχόλησης.

Τα επίσημα στοιχεία που διαθέτουμε για το ποσοστό των ανέργων και στις δύο χώρες ξεκινούν από το 1970. Τη δεκαετία αυτή, 1970-1980, οι δείκτες της ανεργίας παρέμειναν σε σχετικά χαμηλά επίπεδα και για τις δύο οικονομίες. Όσον αφορά την Ελλάδα παρατηρούνται

μεγαλύτερες διακυμάνσεις στις τιμές του συγκεκριμένου φαινομένου καθώς από 4,2% που ήταν το 1970 μειώθηκε μέχρι και 2,5% και έφτασε στο 1,7% το 1977. Αντιθέτως, η περίπτωση της Σουηδίας χαρακτηρίστηκε από περισσότερη σταθερότητα και μικρές αποκλίσεις από το 2%. Είναι χαρακτηριστικό πάντως το γεγονός ότι ιδιαίτερα από το 1976 και έπειτα τα ποσοστά ανεργίας τόσο στην Ελλάδα όσο και στη Σουηδία βρίσκονταν στο μισό των τιμών που παρουσίαζαν κατά μέσο όρο οι χώρες της Ευρώπης και ο ΟΟΣΑ.

Πίνακας 16. Διαδρομή της ανεργίας σε Ελλάδα και Σουηδία 1970-1979

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Ελλάδα	4,2	3,1	2,1	2,0	2,1	2,3	1,9	1,7	1,8	1,9
Σουηδία	1,5	2,5	2,7	2,5	2,0	1,6	1,6	1,8	2,2	2,2
Ευρώπη	2,1	2,4	2,6	2,4	2,5	3,7	4,3	4,6	4,9	5,0
ΟΟΣΑ	2,9	3,4	3,3	3,01	3,4	5,2	5,1	5,3	5,1	5,0

Πηγή : www.eurostat.com, www.oecd.org

Η περίοδος 1980-1990 υπήρξε μία δύσκολη περίοδος για τις οικονομίες τόσο της Ευρώπης όσο και του ΟΟΣΑ. Οι δείκτες της ανεργίας αυξήθηκαν γενικότερα αγγίζοντας διπλάσια νούμερα σε σύγκριση με τα αντίστοιχα που επικρατούσαν πριν από δέκα χρόνια. Η σύγκριση Ελλάδας-Σουηδίας όμως, φανερώνει την υπεροχή της δεύτερης όσον αφορά σε αυτό τον τομέα. Ενώ στην Ελλάδα οι άνεργοι αυξήθηκαν αρκετά αυτή την περίοδο, στη Σουηδία αν και παρουσίασαν μία αυξητική τάση το διάστημα 1982-1984, κατάφεραν να παραμείνουν σε αρκετά χαμηλά επίπεδα.

Πίνακας 17. Η πορεία της ανεργίας σε Ελλάδα και Σουηδία 1981-1989

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Ελλάδα	4,00	5,80	7,85	8,14	7,81	7,38	7,37	7,66	7,46
Σουηδία	2,76	3,51	3,90	3,50	3,10	2,85	2,27	1,87	1,59
Ευρώπη	7,14	8,42	9,47	10,39	10,5	10,35	10,23	9,48	8,80
ΟΟΣΑ	6,20	7,54	8,14	7,91	7,81	7,63	7,28	6,76	6,32

Πηγή : www.oecd.org

Πιο συγκεκριμένα, όπως φαίνεται και από τον παρακάτω πίνακα η Σουηδία έκλεισε τη δεκαετία με ένα ιδιαίτερα μικρό ποσοστό ανεργίας, της τάξης του 1,59% ενώ στην Ελλάδα το ίδιο ποσοστό κυμαινόταν στο 7,46%, τιμή υπερτετραπλάσια. Σημαντικό στοιχείο, αποτελεί το ότι και οι δύο χώρες βρίσκονταν κάτω από το μέσο όρο της Ευρώπης στο τέλος αυτής της περιόδου.

Δυστυχώς για τη σουηδική οικονομία η παραδειγματική επιτυχία της στον τομέα της ανεργίας ανακόπηκε τα χρόνια που ακολούθησαν. Από την αρχή της δεκαετίας του 1990 η ανεργία παρουσίασε αυξητική τάση με αποκορύφωμα την απότομη άνοδο ανάμεσα στις χρονιές 1992-1993. Η αύξηση των ανέργων μέσα σε ένα έτος ήταν της τάξης του 60%. Παράλληλα στην Ελλάδα η ανεργία εξακολουθούσε να είναι σε υψηλά επίπεδα αλλά αυτή η αυξητική πορεία ήταν πιο ομαλή σε σύγκριση με αυτή της Σουηδίας. Είναι άξιο σχολιασμού ότι η συγκεκριμένη περίοδος είναι αυτή στην οποία τις περισσότερες χρονιές η ανεργία στη Σουηδία βρίσκεται σε υψηλότερα επίπεδα από ότι στην Ελλάδα.

Ωστόσο, το 1997 αποτέλεσε το έτος με το μεγαλύτερο αριθμό ανέργων στη Σουηδία αλλά και τη χρονιά κατά την οποία άρχισε να αποδίδει η προσπάθεια αναστροφής αυτής της κατάστασης. Αυτή η επιτυχία την οδήγησε στο τέλος της δεκαετίας σε ένα ποσοστό ανεργίας σχετικά χαμηλό. Στην περίπτωση της Ελλάδας, από την άλλη μεριά, μπορεί οι διακυμάνσεις να ήταν πιο ομαλές αλλά η πορεία του φαινομένου δεν άλλαξε. Ακολούθησε αυξητικές τάσεις αγγίζοντας το 1998 το υψηλότερο ποσοστό των τελευταίων 50 ετών πριν την αλλαγή της χιλιετίας. Όπως φαίνεται και παρακάτω ακόμα και για τις χώρες της Ευρώπης αλλά και του ΟΟΣΑ η πορεία της ανεργίας ήταν καθοδική από το 1997 και έπειτα, κάτι που δε συνέβη και για την Ελλάδα.

Πίνακας 18. Εξέλιξη της ανεργίας σε Ελλάδα και Σουηδία 1991-2000

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Ελλάδα	7,66	7,84	8,97	8,86	9,06	9,66	9,58	10,76	11,73	11,07
Σουηδία	3,24	5,72	9,33	9,58	9,05	9,89	10,01	8,33	7,08	5,80
Ευρώπη	8,34	9,62	10,50	10,78	10,25	10,14	9,95	9,40	9,18	8,64
ΟΟΣΑ	6,54	7,42	7,73	7,70	7,46	7,26	6,97	6,83	6,64	6,22

Πηγή : www.oecd.org

6.3.3 Αντιπαραβολή των πολιτικών καταπολέμησης της ανεργίας

Το διάστημα των ετών από το 1950 έως το τέλος της χιλιετίας πραγματοποιήθηκαν σημαντικές αλλαγές στην πολιτική που ακολουθήθηκε τόσο από την Ελλάδα όσο και από τη Σουηδία σχετικά με την καταπολέμηση της ανεργίας. Το φαινόμενο αυτό άρχισε να παρουσιάζει ανησυχητικά αυξητικές τάσεις. Επιπλέον, αναγνωρίστηκε η επιρροή του στην περαιτέρω ανάπτυξη των οικονομιών γι' αυτό και λήφθηκαν πιο δραστικά μέτρα αντιμετώπισής του.

Μία σημαντική διαφορά στην ασκούμενη οικονομική πολιτική από τις δύο χώρες ήταν η προώθηση των προϊόντων τους στη διεθνή αγορά. Η Ελλάδα για ακόμα μία φορά παρουσίασε μία καθυστέρηση σε αυτή την κίνηση. Σχεδόν με δέκα χρόνια διαφορά από τη Σουηδία, στα μέσα του 1950 επέλεξε να στραφεί προς το εξωτερικό εμπόριο για να ενισχύσει την οικονομική της ανάπτυξη. Ανέπτυξε τις διεθνείς συναλλαγές και κατέστησε τα ελληνικά προϊόντα ανταγωνιστικά σε διεθνές επίπεδο. Έτσι, επιχείρησε να αυξήσει την παραγωγική δραστηριότητα και κατ' επέκταση και τις θέσεις εργασίας. Αυτή η πολιτική είχε υιοθετηθεί και από τη Σουηδία με μόνη διαφορά ότι αυτό συνέβη σε προγενέστερα έτη.

Τη δεκαετία του 1950 εν μέρει υιοθετήθηκε πολιτική ενίσχυσης των μεταναστευτικών ρευμάτων και από τις δύο χώρες. Οι κυβερνήσεις πραγματοποίησαν προσπάθειες για να διευκολύνουν αυτή τη διαδικασία. Η βασική διαφορά τους ήταν ότι η Σουηδία από τη μία μεριά έλαβε μέτρα για την εσωτερική μετανάστευση ενώ η Ελλάδα από την άλλη μεριά για την εξωτερική. Όπως η σουηδική κυβέρνηση επιχείρησε να συμβάλλει στην ομαλή μετακίνηση εργατικού δυναμικού από την ύπαιθρο στα αστικά κέντρα έτσι και η ελληνική συνέβαλλε στην ομαλή μετακίνηση πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού από την Ελλάδα προς τις χώρες της Βόρειας Ευρώπης.

Καθώς η κοινωνική πολιτική αναγνωρίστηκε πλέον ως σημαντικός παράγοντας για την οικονομική ανέλιξη μίας χώρας, ήταν αναμενόμενο οι κυβερνήσεις να αυξήσουν τις δαπάνες τους για την κάλυψη κοινωνικών αναγκών. Μία από αυτές ήταν και η προστασία των ανέργων. Ιδιαίτερα από το 1980 και έπειτα παρατηρήθηκε μία άνοδος στο ποσοστό του ΑΕΠ που δέσμευαν οι οικονομίες για τις κοινωνικές παροχές τους. Την ίδια πορεία ακολούθησαν και οι δύο οικονομίες που εξετάζουμε. Σημείωσαν μία σταθερά αυξητική πορεία στα ποσά που δαπανούσαν για να καλύψουν την κοινωνική πολιτική τους.

Πίνακας 19. Κοινωνικές δαπάνες ως % του ΑΕΠ σε Ελλάδα και Σουηδία την περίοδο 1980-1990

	1980	1982	1984	1986	1988	1990
Ελλάδα	10,24	14,49	15,37	15,81	14,60	16,47
Σουηδία	27,16	27,92	27,36	29,48	30,03	30,23
ΟΟΣΑ	15,62	16,73	16,74	17,31	17,37	17,60

Πηγή: www.oecd.org

Όπως φαίνεται όμως και από τον παραπάνω πίνακα η αναλογία που αφιέρωνε η σουηδική κυβέρνηση ήταν πολύ μεγαλύτερη από αυτή της ελληνικής. Το ποσοστό του σουηδικού ΑΕΠ που χρησιμοποιήθηκε τη δεκαετία του 1980 για αυτόν τον τομέα ήταν σχεδόν σε όλη τη διάρκεια της περιόδου διπλάσιο από το αντίστοιχο ελληνικό. Βέβαια σε αυτό το σημείο αξίζει να τονιστεί ότι και οι χώρες του ΟΟΣΑ γενικότερα δαπανούσαν ποσά που προσέγγιζαν πιο πολύ αυτά της Ελλάδας παρά αυτά της Σουηδίας. Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι η Σουηδία ήταν αυτή που ξεχώριζε, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στην κοινωνική πολιτική της.

Ακόμα και την επόμενη περίοδο, 1992-2000, οι σουηδικές κοινωνικές δαπάνες ξεπερνούσαν πολύ τις αντίστοιχες ελληνικές αλλά και το μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ. Συνέχιζαν να αποτελούν διπλάσιο ποσοστό. Ωστόσο, όπως παρατηρείται και παρακάτω, η Σουηδία δεν ακολούθησε τη σταθερή αυξητική πορεία που ακολούθησαν η Ελλάδα και οι υπόλοιπες χώρες σε αυτόν τον τομέα. Από το 1992 οι δαπάνες της για την εξέλιξη του κράτους πρόνοιας άρχισαν να περιορίζονται κλείνοντας την ψαλίδα που τις χώριζε από αυτές του ελληνικού κράτους.

Πίνακας 20. Κοινωνικές δαπάνες ως % του ΑΕΠ σε Ελλάδα και Σουηδία την περίοδο 1992-2000

	1992	1994	1996	1998	2000
Ελλάδα	16,09	16,96	17,88	18,56	19,16
Σουηδία	34,71	34,42	31,59	30,24	28,43
ΟΟΣΑ	19,39	19,67	19,51	19,24	18,88

Πηγή : www.oecd.org

Αν και όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η εξάπλωση του δημόσιου τομέα αποτέλεσε λόγο αύξησης της φορολογίας για τους εργαζόμενους και στις δύο χώρες, ωστόσο το γεγονός αυτό είχε και θετικές επιδράσεις στο φαινόμενο της ανεργίας. Η επέκταση του κρατικού μηχανισμού που πραγματοποιήθηκε με έντονους ρυθμούς τη συγκεκριμένη περίοδο τόσο στην Ελλάδα όσο και στη Σουηδία δημιούργησε πολλές νέες θέσεις εργασίας. Λειτουργήσε επομένως και ως μέτρο καταπολέμησης της ανεργίας αλλά και ως μέσο επιμόρφωσης του άνεργου.

Αυτά τα μέτρα εντάχθηκαν στα πλαίσια των ενεργητικών πολιτικών καταπολέμησης της ανεργίας που υιοθετήθηκαν από τις κυβερνήσεις των ευρωπαϊκών κρατών στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Μετά την κρίση του 1979, η Ελλάδα, με την υποστήριξη του ΕΚΤ, προχώρησε σε πολιτικές με πιο δραστικό χαρακτήρα για τους ανέργους. Προήγαγε την εκπαίδευσή τους και την εξάσκησή τους σε διάφορα επαγγέλματα. Κάτι ανάλογο ακολούθησε και η Σουηδία, χωρίς όμως την οικονομική βοήθεια από την ΕΟΚ, τουλάχιστον μέχρι το 1995. Προώθησε μέτρα που ενίσχυαν τη θέση του εργαζόμενου στην αγορά εργασίας. Πραγματοποιήθηκε, επομένως, και από τις δύο κυβερνήσεις μία στροφή της κοινωνικής πολιτικής τους μετά τη διαπίστωση ότι οι παθητικές πολιτικές, όπως ήταν η επιδοματική, πρόσφεραν μία πρόσκαιρη λύση.

Ωστόσο, η μεγάλη διαφορά της πολιτικής που ακολούθησε η Σουηδία σε σχέση με αυτή που ακολούθησε η Ελλάδα φάνηκε τη δεκαετία του 1990. Όπως παρατηρήθηκε παραπάνω, εκείνη την περίοδο η Σουηδία περιόρισε τις κοινωνικές της δαπάνες. Αυτή η αλλαγή έγινε μέσα στα πλαίσια μίας προσπάθειας αντιμετώπισης της συνεχώς αυξανόμενης ανεργίας. Κύριος λόγος για αυτή την πορεία ήταν οι μετανάστες. Μέχρι τότε η σουηδική κυβέρνηση πρόσφερε πολλά προνόμια σε αυτούς. Έτσι, η Σουηδία αποτελούσε παράδεισο παροχών για τους αλλοδαπούς κατοίκους. Μόλις, η κυβέρνηση αντιμετώπισε τους υψηλούς δείκτες ανεργίας αποφάσισε να περιορίσει τις παροχές προς τους μετανάστες και να επικεντρωθεί στην ενσωμάτωση αυτών που ήδη υπήρχαν στη χώρα. Έκανε πιο αυστηρά τα μέτρα αποδοχής τους στη σουηδική κοινωνία με αποτέλεσμα να γίνεται δυσκολότερη η διαδικασία της μετακίνησής τους. Δυστυχώς, δεν ακολουθήθηκε κάτι ανάλογο από τις ελληνικές κυβερνήσεις. Αν και η δεκαετία του 1990 ξεκίνησε με εντυπωσιακή άνοδο των μεταναστευτικών ρευμάτων προς την Ελλάδα, οι ασκούντες την εξουσία δεν έλαβαν αντίστοιχα μέτρα για να περιορίσουν το φαινόμενο και τα επακόλουθά του. Έτσι, ο 21^{ος} αιώνας βρήκε την Ελλάδα με αρκετά υψηλό επίπεδο ανεργίας σε αντίθεση με τη Σουηδία, η οποία είχε καταφέρει να περιορίσει το συγκεκριμένο φαινόμενο.

Πίνακας 21. Εξέλιξη της ανεργίας σε Ελλάδα και Σουηδία 2000-2010

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Ελλάδα	11,07	10,19	10,31	9,71	10,49	9,85	8,89	8,28	7,65	9,46	12,53
Σουηδία	5,80	5,02	5,21	5,76	6,53	7,67	6,97	6,07	6,06	8,31	8,37
Ευρώπη	8,64	8,26	8,82	8,94	9,13	9,01	8,31	7,38	7,28	9,34	9,63
ΟΟΣΑ	6,22	6,29	6,85	6,95	6,86	6,62	6,10	5,65	5,94	8,15	8,33

Πηγή : www.europa.eu

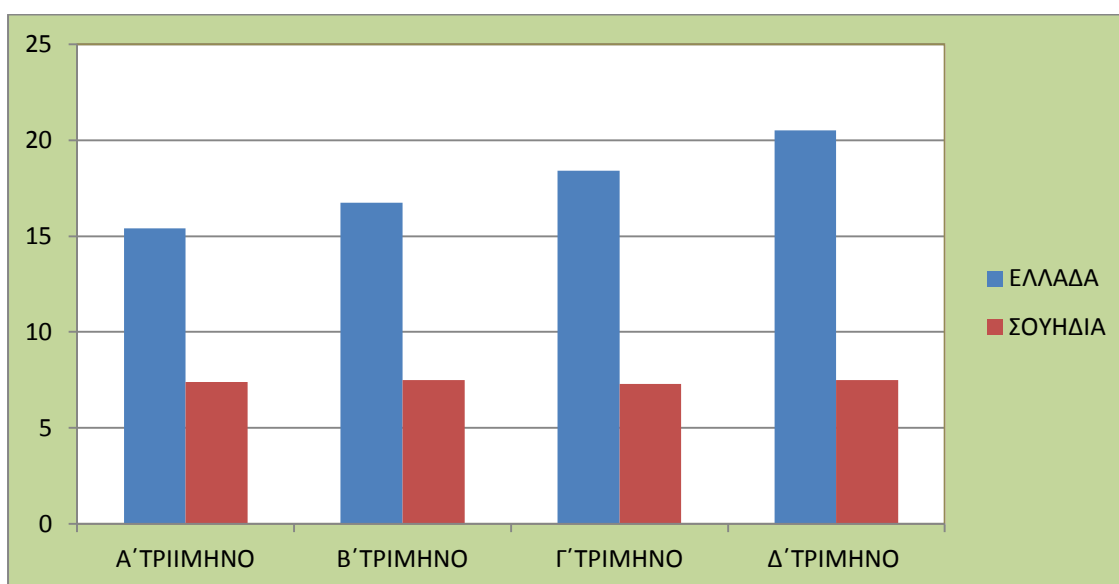
Η νέα χλιετία ξεκίνησε με μία μικρή πτώση στο ποσοστό της ανεργίας των χωρών του ΟΟΣΑ. Κυμάνθηκε στο 6,22% ενώ στις χώρες της Ευρώπης ο μέσος όρος ήταν λίγο υψηλότερος, κοντά στο 8,64%. Δυστυχώς η Ελλάδα ήταν μία από τις χώρες με τα υψηλότερα επίπεδα ανέργων καθώς ο δείκτης στη χώρα μας άγγιζε το 2000 περίπου το 11%. Από την άλλη μεριά η Σουηδία είχε μειώσει αρκετά το συγκεκριμένο κοινωνικό πρόβλημα, ιδιαίτερα μετά τις ανοδικές τάσεις που παρουσίασε στη χώρα αυτή η ανεργία τη δεκαετία του 1990. Το ποσοστό της το 2000 ήταν της τάξης του 5,8% κατατάσσοντάς τη ανάμεσα στις χώρες που είχαν ένα σχετικά χαμηλό επίπεδο ανεργίας.

Την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα η ανεργία παρουσίασε εναλλαγές στην κατεύθυνσή της από χρονιά σε χρονιά και στις δύο χώρες. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι σε ορισμένες περιόδους, όπως ήταν τα έτη 2007-2008, παρουσίασε καθοδικές τάσεις, το τελικό αποτέλεσμα στο τέλος του 2010 ήταν να αυξηθεί σημαντικά και στην Ελλάδα και στη Σουηδία. Από το 2009 και έπειτα ξεκίνησε η περίοδος που η Ευρώπη μπήκε για τα καλά σε ύφεση και τα αποτελέσματα αυτής της αλλαγής φάνηκαν πολύ γρήγορα στην αγορά εργασίας.

Η χρονιά 2011 ήταν ένα εξίσου δύσκολο διάστημα για τις ευρωπαϊκές χώρες καθώς η βύθισή τους στην κρίση μεγάλωνε. Με βάση τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat) που παραθέτουμε παρακάτω, παρατηρείται ότι η Σουηδία κατάφερε τουλάχιστον να διατηρήσει σε ένα σταθερό επίπεδο τον αριθμό των ανέργων της. Αντιθέτως, η χώρα μας παρουσίασε μία συνεχιζόμενη αυξητική πορεία σχετικά με αυτό το φαινόμενο κάτι που λειτουργεί ανασταλτικά στην προσπάθεια εξόδου της από την κρίση.

Διάγραμμα 1. Πορεία της ανεργίας σε Ελλάδα και Σουηδία το έτος 2011

Πηγή : www.europa.eu

Ιδιαίτερα στο τέλος του 2011 το ποσοστό 20,5% ήταν ιδιαίτερος υψηλό. Ωστόσο, η ίδια πορεία ακολουθήθηκε και τον Ιανουάριο του 2012, όπου με βάση την ίδια πηγή, στην Ελλάδα η ανεργία άγγιξε το 21,7% ενώ στη Σουηδία κυμάνθηκε και πάλι στα ίδια επίπεδα, στο 7,6%.

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στη συγκεκριμένη εργασία, με αφορμή τη διαφοροποίηση των κρατών, επιλέχθηκε μία σκανδιναβική χώρα και μία χώρα της Νότιας Ευρώπης. Αυτές ήταν η Σουηδία από τη μία μεριά και η Ελλάδα από την άλλη. Η σύγκρισή τους σε αρκετά θέματα θα ήταν πολύ ενδιαφέρουσα καθώς πρόκειται για δύο χώρες με διαφορετική διαδρομή σε πολλούς τομείς. Επιλέχθηκε ωστόσο το πρόβλημα της ανεργίας και οι πολιτικές που υιοθετήθηκαν για την αντιμετώπισή της. Η επιλογή αυτή έγινε υπό την επίδραση σύγχρονων επιρροών. Το συγκεκριμένο φαινόμενο αποτελεί ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η χώρα μας, η Σουηδία αλλά και η υπόλοιπη Ευρώπη την περίοδο που διανύουμε. Κυριαρχεί ανάμεσα στα πολλαπλά επακόλουθα της κρίσης που βιώνουν οι ευρωπαϊκές χώρες. Έτσι, η μελέτη μίας χώρας που είχε πολύ καλή πορεία κατά τη διάρκεια του αιώνα σε αυτό το θέμα και μίας άλλης που η πορεία της είχε περισσότερες διακυμάνσεις σε αυτόν τον τομέα, ίσως προσφέρει κάποια ερεθίσματα προβληματισμού γύρω από αυτό το φαινόμενο.

Σκοπός αυτής της εργασίας ήταν να παρουσιαστεί εν συντομία η πολιτική που ακολούθησε μία σκανδιναβική χώρα, η Σουηδία, και μία χώρα της Νότιας Ευρώπης, η Ελλάδα, όσον αφορά στην ανεργία και τις πολιτικές αντιμετώπισής της. Η χρονική περίοδος στην οποία αναφερόταν αυτή η παρουσίαση ήταν ο 20^{ος} αιώνας. Παρατέθηκαν οι κυριότεροι παράγοντες που επηρέασαν τις εξελίξεις σε κάθε μία χώρα αυτό το διάστημα. Σκιαγραφήθηκε η πορεία της ανεργίας και επισημάνθηκαν τα σημαντικότερα μέτρα κοινωνικής πολιτικής που λήφθηκαν για την καταπολέμηση αλλά και την πρόληψη της ανεργίας.

Διαπιστώθηκε ότι υπήρχαν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις δύο οικονομίες που επηρέασαν την εξέλιξη του φαινομένου που μελετάμε. Ωστόσο, υπήρχαν και αρκετές ομοιότητες, ιδιαίτερα στις συνθήκες που επικράτησαν και στις δύο χώρες κατά τη διάρκεια συγκεκριμένων χρονικών περιόδων. Σε κάποιες περιπτώσεις όμως, η αντιμετώπιση αυτών των συνθηκών ήταν εντελώς διαφορετική από τις δύο χώρες οδηγώντας και σε διαφορετικά αποτελέσματα.

Μέσα από αυτή τη διαδρομή εντοπίστηκαν τρεις κυρίως συντελεστές που είχαν ισχυρή επίδραση στην πορεία των οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων και στις δύο χώρες. Ο ένας από αυτούς ήταν οι πολεμικές συγκρούσεις που αποτέλεσαν σημαντική τροχοπέδη στην ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας. Ήταν από τους πιο δυνατούς ανασταλτικούς παράγοντες προώθησης της κοινωνικής πολιτικής. Επηρέασε κατά κύριο λόγο την ελληνική οικονομία και την καθυστέρησε σημαντικά στην εξέλιξή της παρασύροντας και τον κοινωνικό τομέα.

Επιπλέον, εξίσου σημαντική ήταν και η επιρροή του μεταναστευτικού φαινομένου. Τα κύματα των μεταναστών που μετακινήθηκαν κατά τη διάρκεια του αιώνα έπαιξαν πρωτεύοντα ρόλο στη διαμόρφωση του επιπέδου της ανεργίας. Η ενσωμάτωσή τους και στις δύο οικονομίες αποτέλεσε κυρίαρχο παράγοντα καθορισμού του επιπέδου της πλήρους απασχόλησης αλλά και των μέτρων κοινωνικής πολιτικής.

Τέλος, ένας ακόμα καθοριστικός παράγοντας στην οικονομική και κοινωνική εξέλιξη των δύο χωρών ήταν η πολιτική σταθερότητα. Η ύπαρξή της οδήγησε σε ολοκληρωμένες πολιτικές με επίτευξη των αναμενόμενων αποτελεσμάτων. Αντιθέτως, η έλλειψή της οδήγησε σε αρκετές αναταραχές και επομένως σε υιοθέτηση πολιτικών λιγότερο οργανωμένων και κατ' επέκταση λιγότερο αποδοτικών.

Παρόλο, που και οι δύο χώρες είχαν διακυμάνσεις όσον αφορά στο δείκτη της ανεργίας, διαπιστώθηκε ότι η Σουηδία παρουσίασε την πιο ομαλή πορεία σε αυτό το φαινόμενο. Ακολούθησε μία αρκετά ισχυρή κοινωνική πολιτική και δαπάνησε μεγάλο μέρος του ΑΕΠ της για να καταφέρει να περιορίσει την ανεργία. Αξίζει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι η συγκεκριμένη οικονομία ευνοήθηκε και από τις επικρατούσες συνθήκες κατά καιρούς όπως ήταν η αποφυγή των πολεμικών συγκρούσεων.

Αντιθέτως, η Ελλάδα δοκιμάστηκε αρκετές φορές κατά τη διάρκεια της περιόδου 1900-2000. Αποτέλεσμα των δύσκολων συνθηκών που επικράτησαν ήταν η αποτυχία αντιμετώπισης της κοινωνικής πολιτικής με τη σοβαρότητα που απαιτούνταν. Οι πόλεμοι και οι εσωτερικές αναταραχές στο πολιτικό σκηνικό της χώρας υποβάθμισαν τις οποιεσδήποτε προσπάθειες ενίσχυσης του κοινωνικού κράτους.

Αποτέλεσμα αυτής της διαφορετικότητας των δύο χωρών ήταν η χρονική υστέρηση στην εξέλιξη του ελληνικού κράτους πρόνοιας σε σχέση με το σουηδικό. Όπως, παρατηρήθηκε και σε προηγούμενες ενότητες η λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση ή την πρόληψη της ανεργίας στην Ελλάδα σε αρκετές περιπτώσεις πραγματοποιήθηκε αρκετά χρόνια μετά την υιοθέτησή τους από τη σουηδική κυβέρνηση. Για αυτό το λόγο και το επίπεδο της ανεργίας στην Ελλάδα ήταν υψηλότερο από αυτό στη Σουηδία στο μεγαλύτερο μέρος του 20^{ου} αιώνα.

Η μάχη των κυβερνήσεων κατά της ανεργίας ήταν, είναι και θα είναι και στο μέλλον μία από τις πιο σκληρές που θα πρέπει να δώσουν προκειμένου να εξασφαλίσουν μία ουσιαστική ώθηση στις οικονομίες τους. Η κρίση που βασανίζει την Ευρώπη τα τελευταία χρόνια, είναι από τις πιο βαθιές των τελευταίων 100 ετών και χρειάζεται σοβαρές και μελετημένες προτάσεις από την πλευρά των ασκούντων την εξουσία. Ιδιαίτερα η νέα γενιά βρίσκεται σε αρκετά δυσχερή θέση, καθώς ξεκινάει την επαγγελματική της πορεία με ένα σοβαρό

μειονέκτημα, αυτό της οικονομικής κρίσης. Αυτό που είναι βέβαιο είναι ότι η οικονομική πρόοδος των χωρών είναι συνυφασμένη με τη μείωση της ανεργίας. Επομένως, πρωταρχικός στόχος είναι η επάνοδος των οικονομιών, η ενίσχυση της ανάπτυξης και η σωστή διαχείριση των πόρων που τους προσφέρονται από την Ε.Ε. Το μέλλον θα δείξει κατά πόσο η επίτευξη αυτών των στόχων είναι εφικτή.

8. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

1. Βενιέρης Δ., (2002), «*Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης, η Κοινωνική Πολιτική του Συμβουλίου της Ευρώπης*», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
2. Bryant R., Γκαργκάνας Ν., Ταβλάς Γ., (2002), «*Οικονομικές επιδόσεις και προοπτικές της Ελλάδος*», Τράπεζα της Ελλάδος και The Brookings Institution, Αθήνα, Ουάσινγκτον.
3. Γεωργιάδη Ε., Καπετανάκη Α., Παπαφλέσσα Θ., (1987), «*Στοιχεία Κοινωνικής Πρόνοιας*», Οργανισμός εκδόσεων διδακτικών βιβλίων, Αθήνα.
4. Γκότσης Χ., (1990), «*Οικονομική Πολιτική*», εκδόσεις Α. Σταμούλης, Πειραιάς.
5. Καραγιάννη Βιλελμίνη, Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, (2002), «*Ασφάλιση και επιδόματα ανεργίας, Συγκριτική ανάλυση της επιδοματικής πολιτικής στην Ελλάδα και στις χώρες της Ε.Ε.*», εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
6. Καραμεσίνη Μ. – Κουζής Γ., (2005), «*Πολιτική απασχόλησης, πεδίο σύζευξης της οικονομικής και της κοινωνικής πολιτικής*», εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα.
7. Καραμπελιάς Γ., (1989), «*Κράτος και κοινωνία στη μεταπολίτευση (1974-1988)*», εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα.
8. Η. Κικίλιας, Μ. Χλέτσος, Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, (2002), «*Το σύστημα κοινωνικής προστασίας από την ανεργία: εμπειρίες, διαστάσεις και πολιτικές*», εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
9. Κωνσταντινόπουλος Γ. Χρήστος, (1993), «*Θεσμοί και φορείς καταπολέμησης της ανεργίας στην Ελλάδα (1920-1992)*», Αθήνα.
10. Ματσαγγάνης, (1999), «*Προοπτικές του κοινωνικού κράτους στη Νότια Ευρώπη*», εκδόσεις Ελληνική Γράμματα, Αθήνα.
11. Μηλιός Γιάννης, (2010), «*Η ελληνική οικονομία κατά τον 20^ο αιώνα, Εισαγωγή στη νεοελληνική κοινωνία*», (υπό έκδοση), Αθήνα.
12. Μπουρίκος Δημήτριος, (2008), «*Η προνοιακή πολιτική του Ελληνικού κράτους στις αρχές του 20^{ου} αιώνα*», μελέτη που παρουσιάστηκε στην ημερίδα «*Νέα Αγχιάλος : Δημιουργία και Ανάπτυξη μιας Προσφυγικής Κοινότητας*», Αθήνα.
13. Ναξάκης Χ., Χλέτσος Μ., (2001), «*Μετανάστες και μετανάστευση, οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές πτυχές*», εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.
14. Προδρομίδης Κ., (1999), «*Αρχές Οικονομικής Πολιτικής*», εκδόσεις Ευγ. Μπένου, Αθήνα.

15. Rudiger Dornbusch, Stanley Fischer, μετάφραση Ανδροβιτσανέας Χ., Πανταζίδης Χ., (1993), «*Μακροοικονομική*», εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
16. Σακελλαρόπουλος Θ., (2011), «*Η Κοινωνική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης*», εκδόσεις Διονικός, Αθήνα.
17. Στασινοπούλου Β. Όλγα, (1990), «*Κράτος Πρόνοιας, Ιστορική Εξέλιξη – Σύγχρονες Θεωρητικές Προσεγγίσεις*», Βιβλιοθήκη κοινωνικής επιστήμης & κοινωνικής πολιτικής, Gutenberg.
18. Στασινοπούλου Β. Όλγα (2006), σημειώσεις μαθήματος «*Κοινωνική Πολιτική: βασικές έννοιες, ιστορική εξέλιξη, φορείς και πρότυπα*», Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής.
19. Τσουλφίδης Λευτέρης, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Μακεδονίας (2003), «*Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας*», εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
20. Tuma H. Elias, (1971), «*Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία, από το 10^ο αιώνα ως σήμερα*», εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα.
21. Ψαλιδόπουλος Μιχάλης, (1989), «*Η κρίση του 1929 και οι Έλληνες οικονομολόγοι*», Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα.
22. Ψαλιδόπουλος Μιχάλης, (1997), «*Οικονομικές θεωρίες και κοινωνική πολιτική, η Βρετανική προσέγγιση*», εκδόσεις Αίολος, Αθήνα.

Ξένη

1. Bergmark Ake and Minas Renate, European Centre for Social Welfare Policy and Research, (2006), «*Rescaling social welfare policies in Sweden*», Stockholm.
2. Buti Marco, Franco Daniele and Pench R. Lucio, (1999), «*The welfare state in Europe, challenges and reforms*», Edward Elgar, UK, USA.
3. Eichengreen Barry and Iversen Torben, (1999), «*Institutions and Economic Performance: Evidence from the Labour Market*», *Oxford Review of Economic Policy*, vol.15, is.4, pp. 121-138.
4. Fregert Klas, (2008), «*Causes of structural unemployment in Finland and Sweden 1990-2004*», Lund University, Department of Economics, *Working Paper 2008/14*.
5. Holmlund Bertil, (2003), «*The rise and fall of Swedish unemployment*», Uppsala University, Department of Economics, *Working Paper no. 13, March*.

6. Holmlund Bertil, (2012), 'Wage and employment determination in volatile times : Sweden 1913-1939', Uppsala University, Department of Economics, *Working Paper 2012:7*.
7. Jaap de Koning and Hugh Mosley, (2001), '*Labour market policy and unemployment, impact and process evaluation in selected European countries*', Edward Elgar, UK, USA.
8. Kogan Irena, (2002), 'Labour market inclusion of immigrants in Austria and Sweden : the significance of the period of migration and the effect of citizenship acquisition', Mannheim Centre for European Social Research, *Working Paper 2002:44*.
9. Krantz Olle, (2004), 'Economic growth and Economic policy in Sweden in the 20th century:a comparative perspective', Umea University, Department of Economic History, *Working Paper 2004:32*.
10. Lennart Schon, (2009), 'Technological waves and economic growth-Sweden in an international perspective 1850-2005', Lund University, Department of Economic History, Centre for Innovation, Research and Competence in the Learning Economy(CIRCLE), *Working Paper 2009/06*.
11. Resolution concerning statistics of the economically active population, employment, unemployment and underemployment, adopted by the Thirteenth International Conference of Labour Statisticians, (October 1982), Geneva, Switzerland
12. Rojas Mauricio, (2005), '*Sweden after the Swedish model, from tutorial state to enabling state*', Timbro, Stockholm.
13. Sciarra Silvana, Davies Paul and Freedland Mark, (2004), '*Employment policy and the regulation of part-time work in the European Union, a comparative analysis*', Cambridge University Press, UK.
14. Sianesi Barbara, (2001), 'An evaluation of the active labour programmes in Sweden', IFAU-Office of Labour Market Policy Evaluation, *Working Paper 2001/5*.
15. Vgenopoulos Costas, (1985), '*Growth and unemployment, The case of Greek Post-war International Emigration*', Exantas, Athens.

Ηλεκτρονικές πηγές

16. www.oecd.com
17. www.europa.eu
18. www.migrationpolicy.org
19. www.ilo.com

